

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

Institutionen för socialt arbete
Magisterprogrammet 40 poäng
Sköndal – Stockholm

NÄR PAPPA MISSHANDLAR MAMMA - Barns berättelser om våld i hemmet

Magisteruppsats 20 poäng
Vårterminen 2003
Handledare: Lars- Erik Olsson
Examinator: Sten Anttila

Författare: **Carina Hällberg**

Käre Gud
Min pappa är dum. Gör så att han ändrar sig.
Men du får inte göra illa honom.
Hjärtliga hälsningar från Martin

Ur boken Barn skriver till Gud (1999)

Förord

Att få göra detta arbete har varit en stor förmån. Att som socialsekreterare under en tid få kliva åt sidan för att undersöka frågor som uppstått i det praktiska arbetet har varit både spännande och lärorikt. Men det har inte alltid varit lätt. Att gå från den åtgärdsinriktade praktiken till att teoretiskt granska ett fenomen har varit en tidskrävande process. Ibland undrade jag om jag någonsin skulle bli färdig.

Nu då det är dags att skriva de sista raderna vill jag framföra ett stort tack till alla som gjort denna studie möjlig att genomföra. Först och främst vill jag tacka alla barn som generöst berättat för mig om sina erfarenheter. Utan er medverkan hade inte undersökningen kunnat göras. Ett stort tack också till barnens mödrar.

Jag vill också tacka min handledare: fil dr Lars-Erik Olsson. Ett tack går också till Elisabeth Christiansson, doktorand, som har lett den mentorsgrupp för magisterstuderande som jag har ingått i. Elisabeth har inspirerat, förklarat, och väglett oss studenter och har en enorm förmåga att förklara diffusa begrepp på ett lättfattligt sätt. Jag vill också tacka Eva Humlesjö, socionom och studierektor för institutionen för äldreomsorgsutbildningen på Ersta Sköndal högskola, som har läst intervjuer och diskuterat dessa med mig. Eva hade också, tillsammans med Inger Olofsson, doktorand, huvudansvaret för granskningen av uppsatsen vid institutionens forskarseminarium. Ett varmt tack till Eva och Inger samt övriga deltagare i forskargruppen för värdefulla kommentarer.

Jag vill också tacka alla som gav det nödvändiga stödet för att arbetet skulle kunna genomföras som ett projekt vid FoU-enheten Södertörn. Detta tack går till styrelsen för FoU – Södertörn och till min chef Karl-Erik Johansson som trodde på projektet. Karl-Erik har dessutom, liksom mina övriga arbetskamrater vid socialjouren Södertörn, ständigt uppmuntrat mig trots att jag ibland bara haft mitt projekt i tankarna. Tack Jan Birkeland, Jill Karlsson Robert Kavhed, Elisabeth Mobäck-Östergren och Derek Skinner.

Under arbetet med studien har jag haft ett arbetsrum på FoU-Södertörn. Personalen där har under 1.5 års tid blivit mina arbetskamrater. Med dem har jag delat vardagens bekymmer och glädjeämnen. Lunchdiskussionerna om allt från äppelkakor till symbolisk interaktionism har gett viktig avkoppling och ny energi. Tack Tomas Bons, Anneli Carlsson, Elsie Franzén, Linnea Kempas, Eva Nyberg, Åsa Sternudd och Maria Söderberg.

Jag vill rikta ett särskilt tack till Elsie Franzén, fil dr och tidigare chef på FoU. Elsie har varit min handledare på FoU och har ständigt uppmuntrat mig och generöst delat med sig av sina kunskaper.

Eva Nyberg, fil dr och numera chef på FoU, har också varit ett ovärderligt stöd. Trots sin tidspressade vardag har hon alltid tagit sig tid att läsa utkast eller diskutera något dilemma. Eva har med sitt ifrågasättande, sina kunskaper om barn, sitt intresse och engagemang fungerat som en viktig inspiratör under hela arbetsprocessen. Sist men inte minst vill jag tacka min familj, Lennart, maken, och våra tonåringar Fanny och Petter. Tack Fanny och Petter för tips om filhantering och hur man hittar förlorade dokument. Och tack Lennart för att du tålmodigt har läst och kommenterat mina utkast. Ett tack också till närmaste vännerna AnnMarie Danon och Peggie Cohn för er ständiga uppmuntran. Och - framförallt – ett tack för att ni alla har stått ut med en frånvarande fru, mamma och vän. Nu är jag tillbaka.

Sammanfattning

Denna studie handlar om barn som bevittnat upprepat våld i sin familj. Syftet är att undersöka hur barn i olika åldrar upplever sin egen situation.

Detta är en kvalitativ studie med intervjuer. I empirin har jag funnit mönster och centrala teman som knutits till teorier och tidigare forskning. Det är tio barn som har intervjuats. Varje barn har intervjuats vid två tillfällen, ett av barnen intervjuades tre gånger. Barnen är mellan 7-17 år gamla. Det alla barn har gemensamt är att deras mamma har blivit misshandlad av fadern/eller mannen i familjen vid upprepade tillfällen.

Av materialet framgår att barnen förstår och hanterar situationen när deras mamma misshandlas på olika sätt. Tre olika förhållningssätt kan urskiljas, som sammantaget kan beskrivas som barns överlevnadsstrategier i en skräckfylld verklighet.

Det första förhållningssättet, som representeras av barnen i åldrarna 8-10 år, kallar jag *våldet som det "normala"*. Misshandeln av modern uppfattas som en obehaglig, men delvis accepterad händelse. Barnen i denna grupp är mycket följsamma och anpassar sig i hög grad till de rådande villkoren. Det finns en opposition gentemot våldet, men den är försiktig. I stort är de lojala med föräldrarna.

Det andra förhållningssättet finner jag bland barnen som är 7-13 år gamla. Det mönster som kan iakttas karaktäriseras av en medvetenhet och ett avståndstagande från våldet, men samtidigt av *förklaringar och ursäkter* till faderns våldsamhet. Man kan iakttä en växling mellan anpassning och opposition till fadern och de rådande villkoren.

Det tredje förhållningssättet återfinns jag i materialet som härrör från de äldsta barnen (16 - 17 år). Våldet upplevs som något definitivt *onormalt*. Ungdomarna tar avstånd från våldet och ser också fadern som ansvarig för sina handlingar. Hos ungdomarna finns en öppen och entydig opposition gentemot fadern och de rådande villkoren. Däremot anpassar de sig till moderns och syskonens behov och tar stort ansvar för dem.

De olika förhållningssätten kan ses som att barn kan genomgå en sorts medvetandehöjande process. Ju äldre barnet blir desto medvetnare tycks det bli om våldet i hemmet. För de äldsta barnen i studien är våldet medvetandegjort, det vill säga de uppfattar faderns våldshandlingar som misshandel och att handlingarna är hans eget ansvar. Förklaringar till barnets förändrade upplevelse av våldet kan knytas dels till barnets beroenderelation till föräldrarna, dels till hur föräldrar och andra gör barnet viktiga vuxna definierar våldet.

Vidare visar resultaten ett samband mellan våld mot kvinnan och våld mot barnen. Sju av de tio barnen har själva blivit misshandlade, av fäderna eller av båda föräldrarna. Det framkommer också att även om föräldrarna separerar kan våldet mot modern fortsätta. I skolan har dessa barn allvarliga kamratproblem. Flera har blivit mobbade, en av dem mobbar andra. Samtliga har också erfarenheter av upprepade svek från vuxenvärlden. De vuxna blundar och upptäcker inte hur de har det. Det gäller både vuxna i det privata och professionella nätverket. Om de själva berättar om sin situation är det inte säkert att de blir trodda eller tagna på allvar.

Sökord: barn, våld, strategier, kvinnomisshandel

INNEHÅLL

1. INLEDNING	4
<i>Bakgrund.....</i>	4
<i>Syfte och frågeställningar.....</i>	4
<i>Studiens uppläggning.....</i>	5
2. PAPPANS VÅLD SKADAR BARNEN.....	6
<i>Våld mot kvinnor – en fråga om makt.....</i>	6
<i>Barn påverkas av våldet.....</i>	6
<i>Bristande stöd i det sociala nätverket.....</i>	7
<i>Tystnaden och hemlighållandet</i>	8
<i>Strategier för att hantera våld</i>	9
<i>Sammanfattning</i>	11
3. METOD	13
<i>Barnperspektiv.....</i>	13
<i>Kontakt med informanter.....</i>	14
ATT GÖRA BARNINTERVJUER	15
<i>En kvalitativ metod med intervjuer.....</i>	15
<i>Om barnintervju som metod</i>	16
<i>Upprepade intervjuer.....</i>	17
<i>Barnet som expert.....</i>	17
<i>Bearbetning och analys</i>	18
<i>Etiska överväganden.....</i>	19
<i>Validitet och reliabilitet i barnintervjuer.....</i>	22
INTRODUKTION TILL DE EMPIRISKA KAPITLEN	23
<i>Vilka är barnen?.....</i>	23
<i>Några förtydliganden.....</i>	24
4. VÅLDET SOM DET ”NORMALA”	25
VÅLDET I HEMMET	25
<i>Föräldrarna ”bråkar”</i>	25
STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV	27
<i>Lojala med fadern.....</i>	28
<i>Om modern</i>	28
<i>Strategier i konkreta våldsituationer</i>	29
<i>Bevarar familjehemligheten.....</i>	30
<i>Bryter tystnaden.....</i>	31
OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE.....	32
<i>Vuxenvärldens frånvaro.....</i>	32
<i>Trivs i skolan – trots mobbning</i>	33
<i>Kontakten med socialtjänsten</i>	33
<i>Saknaden efter vardagligt liv i skyddat boende</i>	35
<i>Sammanfattning</i>	36

5. VÅLDET SOM EN URSÄKTAD HÄNDELSE	37
VÅLDET I HEMMET	37
<i>När pappa slog mamma</i>	37
<i>Barnmisshandel</i>	39
STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV	40
<i>Växlande avståndstagande och lojalitet med fadern</i>	40
<i>Ambivalens gentemot modern</i>	41
<i>Strategier i konkreta våldsituationer</i>	42
<i>Lyssnar på föräldrarnas berättelser om våld</i>	43
<i>Bryter tystnaden</i>	44
OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE.....	45
<i>Kvinnor i släkten</i>	45
<i>Mobbning i skolan</i>	45
<i>Kontakten med socialtjänsten</i>	46
<i>På flykt i sitt eget land</i>	48
<i>Sammanfattning</i>	49
6. VÅLDET SOM DET ONORMALA	51
VÅLDET I HEMMET	51
<i>Det handlar om misshandel</i>	51
<i>Våld efter separation</i>	53
<i>Barnmisshandel</i>	53
STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV	54
<i>Avståndstagande från fadern</i>	54
<i>Lojalitet med modern och syskonen</i>	56
<i>Strategier vid konkreta våldssituationer</i>	56
<i>Tystnaden bruten</i>	58
<i>Reflektion över våldets påverkan</i>	59
OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE.....	60
<i>Stödjande relationer</i>	60
<i>Mobbning och kränkningar i skolan</i>	61
<i>Kontakten med socialtjänsten</i>	62
<i>Sammanfattning</i>	64
7. SLUTSATSER OCH DISKUSSION	65
<i>Barn förstår och hanterar våld på olika sätt</i>	65
<i>En medvetandehöjande process</i>	66
<i>Barns beroendeställning till föräldrarna</i>	67
<i>Motbilder till våldet</i>	67
<i>Ett socialt arv?</i>	68
<i>Vuxenvärldens bortvändhet</i>	69
<i>Samband mellan våld mot kvinnan och våld mot barnen</i>	70
<i>Hur kan barnen få det bättre?</i>	70
REFERENSER	73
BILAGA	78
<i>Intervjuguide</i>	77

1. Inledning

Bakgrund

Mäns våld mot kvinnor är ett globalt problem. Många kvinnor blir misshandlade av sina män världen över. Bara i Sverige polisanmäler 20 000 kvinnor varje år att de har blivit misshandlade av sin make/eller sambo (Brå). Med dessa siffror som underlag uppskattar Rädda barnen att cirka 190 000 barn i Sverige lever i en familj där modern misshandlas (Arnell & Ekbohm 1999).

Barn som bevittnar våld var länge en bortglömd grupp i vårt samhälle. Ungmark (1996) menar att de fram till mitten av 1990-talet knappt fick någon uppmärksamhet vare sig i verksamheter riktade till barn eller i den offentliga debatten. Detta kan bero på att mäns våld mot kvinnor länge sågs som ett problem mellan kvinnan och mannen och att barnen inte tog skada av detta. Eliasson (1997) pekar också på att mäns våld mot kvinnor och barn länge tidigare var ett både accepterat och legaliserat fenomen. Fram till 1864 var det en mans *plikt* att tukta familjemedlemmarna med de metoder han ansåg lämpliga (a.a).

Sedan dess har synen på våldet förändrats. Att kvinnor misshandlas i hemmet ses numera som ett brott och det finns också en medvetenhet om att våldet skadar även barnen. Forskning visar att barn vars mamma misshandlas visar likartade symtom som de barn som är direkt utsatta för våld och övergrepp (Echlin och Marshall 1995). Kommittén mot barnmisshandel föreslår i sitt betänkande (SoU 2001:72) att barn som bevittnar våld ska definieras som psykiskt misshandlade barn. På detta sätt lyfter de fram barnens utsatta situation och att de har samma rättigheter till skydd och stöd som de barn som är direkt utsatta för våld.

Fortfarande finns det dock inte särskilt mycket nordisk forskning om barn som bevittnar våld. Framförallt saknas barns egna röster. De studier som finns bygger i stor utsträckning på vuxnas bedömningar och uttalanden om barnen. Av det fåtal svenska forskningsrapporter som finns inom området kunde jag endast hitta två som bygger på intervjuer med barn (Weinehall 1997, Svensson 1987). Men det är viktigt att ta reda på hur barn själva tänker och talar om sin situation. De tillhör en utsatt grupp i vårt samhälle och det är viktigt att deras personliga perspektiv synliggörs.

Syfte och frågeställningar

Denna studie handlar om barn vars mamma blivit misshandlad av pappan/eller mannen i familjen. Syftet är att undersöka hur barn i olika åldrar upplever sin egen situation. I intervjuerna med barnen i studien har följande frågeställningar varit vägledande i arbetet:

1. Hur förstår barnen situationen när modern misshandlas?
2. Hur hanterar barnen sin situation?
3. Vilket stöd upplever barnen i sitt sociala nätverk?
4. Hur upplever barnen sin skolsituation?
5. Hur uppfattar barnen kontakten med socialtjänsten och vistelsen i skyddat boende?

Förändring av syfte

Inledningsvis var tanken att barnens syn på kontakten med socialtjänsten skulle få större utrymme. Jag ville bland annat undersöka hur barnen uppfattade bemötandet och sin möjlighet att påverka vad som hände med dem. Tanken var också att undersöka vad kontakten med socialtjänsten betydde för dem. Det visade sig dock att de flesta av barnen hade svårt att svara på dessa frågor. Flera av dem uppgav att de inte talat med någon socialsekreterare, alternativt hade de gjort det helt flyktigt. I de flesta intervjuer var det också svårt att hitta något barnen var nöjda med.

Däremot visade det sig redan vid de första intervjuerna att barnen hade lättare att ge en bild av sina villkor i familjen än vad jag väntat mig. Barnen både kunde och ville berätta. Glaser, som refereras av Hartman (2001), betonar att det är viktigt att i mötet med informanterna hålla sig öppen för vad som är centrala teman för dem. Forskning ska bygga på dessa teman, inte på teman som forskaren tror är viktigt för informanterna (a.a). Detta fick konsekvensen att jag vidgade mitt syfte till att undersöka hur barnen uppfattade sin egen situation. Detta syfte är brett, men jag har avgränsat det genom att formulera ett antal mer preciserade frågeställningar.

Studiens uppläggning

Rapporten är uppdelad på sju kapitel. Efter denna inledning följer ett kapitel där jag redovisar tidigare kunskap om barn vars mamma misshandlas. Därefter, i kapitel tre, beskriver jag de metoder jag använt mig av, från hur jag fick kontakt med informanter till bearbetning och analys. Sedan följer tre resultatkapitel där jag presenterar barnens berättelser i referat- och citatform. I dessa kapitel finns också min analys med. För att skilja referaten från analysen använder jag *imperpektform* när jag refererar barnen och *presens* vid analysen. Varje kapitel inleds med en kort beskrivning av de barn som presenteras i det aktuella kapitlet. Uppställningen är densamma i alla tre resultatkapitel och följer olika frågeområden. Det avslutande kapitlet, kapitel sju, innehåller sammanfattning och slutsatser. Jag beskriver också några av mina tankar om möjliga konsekvenser av dem. Avslutningsvis följer bilagor.

2. Pappans våld skadar barnen

I detta kapitel redogör jag för tidigare kunskap om barn som bevittnar våld. Jag redovisar både kunskap från forskning och från författare som bygger sin kunskap på behandlingserfarenheter. För att sätta in fenomenet i sitt sammanhang inleder jag med att beskriva min teoretiska förståelse av kvinnomisshandel.

Jag har funnit den kunskap som presenteras på ett flertal olika sätt. Jag har dels gjort sökningar på databaserna Libris och Cambridge Scientific Abstracts Internet Index. Det finns en hel del engelskspråkiga böcker och artiklar inom området. Eftersom barns förståelse av sin situation är kontextbunden och mitt intresse gäller barn boende i Sverige har jag företrädesvis valt litteratur producerad i Norden. Från databaserna har jag valt att ta del av den nordiska litteratur som jag funnit mest relevant. Jag har också fått tips på litteratur från yrkesverksamma inom området, både forskare och socialarbetare. Genom att granska dessa böckers referenslistor har jag fått ytterligare litteraturtips.

Våld mot kvinnor – en fråga om makt

Kvinnomisshandel förklaras enligt en mängd olika modeller. Ett vanligt synsätt är att söka individuella eller situationsbundna förklaringar till att män slår. Mannen eller kvinnan ses som sjuk eller störd, provocerande eller otillräcklig. Förklaringar kan också handla om negativa aspekter i uppväxten, ekonomiska bekymmer, missbruk eller liknande (Lundgren 1992).

Eliasson (1997) som har gjort en genomgång av forskningen inom området framhåller dock att mäns våld mot kvinnor förekommer i vitt skilda sociala, ekonomiska och kulturella sammanhang. Jag anser därför att det är viktigt att kvinnomisshandel sätts in i ett strukturellt sammanhang, där fokus läggs på vårt samhälles dominansordning med kvinnlig underordning och mäns överordning. Detta är ett synsätt som förespråkas av många forskare inom området (t.ex. Lundgren 1989, Holmberg 1993, m.fl.) Lundgren och Holmberg som båda under många år forskat om kvinnomisshandel menar att våldet är en del av mannens *makt och kontroll* av kvinnan. De ser mäns våld mot kvinnor som ett extremt uttryck för den maktobalans som finns i samhället mellan kvinnor och män.

Lundgren (1989) framhåller också att våldet mot kvinnan sällan består av en enstaka våldshändelse, utan att det är ett led i mannens förtryck av kvinnan. Lundgren beskriver i sin teori om normaliseringsprocessen att våldet i ett misshandelsförhållande gradvis normaliseras av både mannen och kvinnan. Ju längre misshandeln pågår, desto mer försvaras och accepteras det trots att våldet med tiden ofta blir allt grövre.

Barn påverkas av våldet

Pappans våld mot mamman skadar också barnen. Jaffe, Wolfe & Wilsson (1990) menar att de flesta barn som bevittnar våld får beteendeproblem av något slag, men *vilka* problemen blir varierar, bland annat beroende på barnets ålder, sociala situation i övrigt och roll i familjen. Svensson (1987) menar att psykosomatiska problem som ont i magen och huvudvärk är vanliga. Sömnproblem och mardrömmar hör också till bilden (Christensen 1990). Almqvist & Jansson (2000) pekar på att barn som bevittnar våld

kan få koncentrations- och minnessvårigheter, vilket ofta märks i skolan. Oron för den senaste våldshändelsen och vad som ska hända härnäst finns ständigt med dem.

Det är också vanligt att barn får relationssvårigheter. Flera studier (Ungmark 1996, Weinehall 1997, Almqvist & Jansson 2000) visar att barn som bevittnar våld ofta blir mobbade i skolan. Det förekommer också att de mobbar andra. Weinehall (a.a) som har intervjuat 15 ungdomar som växt upp i en familj där moderns misshandlats uppger att 14 av dem hade varit hackkycklingar i skolan. De upplevdes som annorlunda av sina kamrater, vilket togs som en anledning att mobba dem.

Jaffe m.fl. (1990) menar att pojkar ofta externaliserar sin aggressivitet, det vill säga de vänder sin aggressivitet utåt. De kan bli aggressiva eller extremt destruktiva. Flickor vänder i stället ofta sin aggressivitet inåt och blir sorgsna, inåtvända, undfallande och passiva. Detta beror enligt författarna på att barn identifierar sig med föräldern av samma kön. Lyckners (1997) samtal med förskolebarn som bevittnat våld bekräftar detta mönster. Flickorna hon mötte var ängsliga och tillbakadragna medan pojkarna var aggressiva.

Flera författare menar att barn vars mamma misshandlas ofta lever med svåra skam- och skuldkänslor (Jaffe m.fl. 1990, Lyckner & Metell 2001, Weinehall 1997). De lägger skulden på våldet på sig själva och skäms inför andra över sina hemförhållanden. I Christensens studie (1990) framkom att våldet ofta utlöses av ett gräl om barnen. Detta kan av barn ses som ytterligare ett bevis på att våldet är deras fel.

Dyregrov (1997) framhåller att barn som bevittnar våld är utsatta för en stark psykisk påfrestning. För vissa barn kan ett trauma utlösas (Dyregrov 1997). Detta kan ge krisreaktioner som rädsla, ångest och sömnsvårigheter. Det kan också ge upphov till svårare problem som benämns posttraumatisk stress (PTSD). I PTSD- diagnosen ingår exempelvis påträngande minnesbilder, sömnproblem och undvikande beteende (a.a).

När ungdomar själva får berätta är de eniga om att våldet satt djupa spår hos dem (Weinehall 1997). De 15 intervjuade ungdomarna i Weinehalls studie hade ofta haft känslor av att inte duga. De kände sig annorlunda och utanför. De levde i ett ständigt spänningstillstånd, beredda på nya utbrott från fadern. Alla utom en av flickorna trodde att deras pappa skulle vara kapabel att döda hela familjen, inklusive dem själva. 11 av dem ansåg att deras eget liv inte kunde börja förrän fadern var död. Självbordet sågs som en möjlig utväg om väntan skulle bli för lång.

Bristande stöd i det sociala nätverket

Barn som bevittnar våld har ofta ett bristande stöd i sitt sociala nätverk. Svensson (1987) menar att barn i familjer där modern misshandlas ofta är "försummade barn", eftersom ingen av föräldrarna fungerar i sitt föräldraskap. Modern är upptagen av att skydda sig och undkomma våld, fadern är upptagen av sin aggressivitet. Ingen av dem har energi över till barnen (a.a). Flera studier (t.ex. Lundgren m.fl. 2001, Weinehall 1997) visar också att det finns ett samband mellan våld mot modern och våld mot barnen.

Almqvist (2002), som har intervjuat ett antal mödrar som blivit misshandlade av sina män, menar att det ofta råder ett omvänt förhållande mellan barnen och deras misshandlade mammor. Det är barnen som tar hand om mödrarna i stället för tvärtom. Mödrarna i hennes studie berättade att de inte skulle klara sig utan barnens omsorg och omtanke. Barnens omtänksamhet sågs som ett bevis på att de själva var älskade. Mödrarna uppfattade sig som bra mammor och de älskade sina barn. Samtidigt beskrev

de att barnen ofta var arga, sällan lyssnade på dem och det hände också att mödrarna använde kroppsliga bestraffningar i situationer då barnen inte lydde dem.

De vuxna informanterna i Ungmarks studie (1996) uppgav att de hade blivit svikna av föräldrarna under uppväxten. De hade aldrig blivit "sedda" eller bekräftade. De flesta hade ambivalenta känslor till föräldrarna. De hade någon jämnårig som de kände förtroende för, men hade trots det känt sig villrådiga och övergivna. De hade försökt att få hjälp av vuxna, men hade inte tagits på allvar. Detta beskrevs som ett fruktansvärt svek och de drog slutsatsen att de måste vänta tills de blev 18 år och kunde flytta hemifrån innan de kunde undkomma våldet.

Weinehall (1997) beskriver att ungdomarna i hennes studie varit utsatta för ett fullständigt svek från vuxenvärlden. Föräldrarna hade inte kunnat ge dem trygghet och de litade inte på någon, inte ens sin egen mor till hundra procent. De bar på ett hat till sin pappa och alla hade haft planer på att döda honom. De hade nästan ingen kontakt med släkt, grannar eller andra vuxna. De flesta hade enbart distanserade kamratrelationer. Nästan alla hade dessutom varit hackkycklingar och utsatts för trakasserier i skolan. Winehall menar att ungdomarna negligerats av personalen i skolan. Ingen hade märkt hur de hade det. Ungdomarna var kritiska och avståndstagande till socialtjänsten. Några av dem hade sökt hjälp, men avvisats eller inte tagits på allvar.

Kritik mot socialtjänstens förmåga att ta tillvara barns och ungdomars intressen framkommer även i andra undersökningar (Wahlström 2000, Sundell & Humlesjö 1996, Sundell & Egelund 2001, Cederborg & Karlsson 2001). I socialtjänstens arbete med barn hamnar fokus ofta på de vuxna, barnen kommer i skymundan. I Cederborg & Karlssons studie (2001) där placerade barn själva berättade om sin syn på socialtjänsten, framkom att de inte blivit lyssnade på i någon större omfattning. Varken under utrednings- eller placeringstiden hade de känt sig delaktiga i socialtjänstens beslut och insatser. Många visste inte varför de blivit placerade och för de flesta hade kontakten med socialtjänsten skapat obehagskänslor. Almqvist (2002) menar att trots att det numera finns kunskap om att barn som tvingas se sin mamma misshandlas far illa, tycks det fortfarande ovanligt att barnen uppmärksammas och får stöd. Hon menar att det oftare är lättare för de professionella att se mödrarnas behov av omsorg och stöd.

Tystnaden och hemlighållandet

Många författare tar upp det faktum att tystnaden och hemlighållandet är utmärkande för familjer där kvinnan blir misshandlad (Svensson 1987, Winehall 1997, Ungmark 1996, Christensen 1990). Föräldrarna nämner inte våldet i familjen. Barnen internaliserar deras tystnad och ställer inga frågor eller talar med någon om det som hänt.

Att föräldrar inte talar med sina barn om våldet kan bero på att de inte tror att barnen märker av våldet mot modern. Jaffe m.fl. (1990) visar i en undersökning att föräldrarna ofta trodde att barnen sov eller var ute och lekte och därför inte kände till att modern misshandlades. I själva verket visade det sig att barnen kunde ge detaljerade beskrivningar av vad som hade hänt.

Weinehall (1997) talar om den tystnadens kultur som dominerat ungdomarnas uppväxt. Det fanns outtalade regler om att våldet inte fick benämnas. Ungdomarna i hennes studie berättade att de lärde yngre syskon att tala om våldet, ibland genom att slå dem. De var oroliga för att våldet skulle komma fram och att andra skulle börja prata

om familjen bakom ryggen. De var också rädda för att de sociala myndigheterna skulle få kännedom om våldet och splittra familjen.

Tystnaden och hemlighållandet var en gemensam nämnare också för informanterna i Ungmarks studie (1996). Tystnaden beskrevs som en hemlig kod som hade utvecklats utifrån föräldrarnas mer eller mindre tydliga signaler. Det våld barnen hade bevittnat förnekades eller gavs en annan innebörd av föräldrarna. Barnen hade skamkänslor för sina hemförhållanden, vilket gjorde att våldet oftast förblev en hemlighet för kamrater och även för vuxna utanför familjen.

Strategier för att hantera våld

Barn befinner sig ofta i närheten av modern när hon misshandlas. Christensen (1990) visar i sin studie att endast 2 % av barnen aldrig hade varit närvarande vid något misshandelstillfälle. Det betyder att barn måste hitta strategier för att hantera sin situation. I litteraturen benämns dessa strategier ofta för "coping". Vilka strategier som används styrs enligt Trost & Levin (1999) av hur individen definierar situationen. Lazarus och Folkman (1984 i Weinehall 1997) framhåller att om individen uppfattar att det är möjligt att förändra eller stoppa själva problemet används problemfokuserad coping. Då ingenting kan tyckas kunna ändra på problemet används i stället känslufokuserad coping. Där handlar det i stället om att försöka kontrollera upplevelsen av problemet. Det kan betyda att individen undviker att tänka på vad som hänt eller försöker att se det som hänt från den ljusa sidan.

Svensson (1987) som studerat barn på kvinnohus fann att deras anpassningsförmåga till modern var stor. De höll ofta tillbaka sina känslor och försökte vara duktiga och starka när modern var i akut kris. När hon återhämtat sig och barnen vågade tro att de vuxna kunde ge dem stöd släppte de fram känslor av sorg, ilska, besvikelse och rädsla.

Gällande barnens strategier i konkreta våldssituationer fann Svensson (a.a) att vissa av barnen drog sig undan och stängde av tankar och känslor när modern misshandlades. Andra såg sig som moderns beskyddare.

Lyckner & Metell (2001) menar att det inte är ovanligt att flickor tycker synd om sin pappa och tröstar honom. Författarna menar också att när barns vanmakt inför våldet blir alltför stor kan barn identifiera sig med aggressorn. Den bristfälliga relationen med sin pappa kan särskilt pojkar vilja kompensera genom att bete sig som han (a.a). Hwang & Nilsson (1995) menar att barn identifierar sig med föräldern av samma kön. Flickorna tar efter sin mamma och pojkarna tar efter fadern. Författarna hänvisar också till Banduras teorier om modellinlärning (i Hwang och Nilsson 1995) som säger att barn helst tar efter den förälder som det uppfattar har makt och inflytande. Offret är oftast inte en attraktiv förebild, varken för pojkar eller för flickor (a.a).

Christensens studie (1990) visar att barn ofta ingriper för att beskydda sin mamma. Av de 394 barnen i hennes undersökning hade 47 % vid minst ett tillfälle blandat sig i för att skydda modern. Detta hade de oftast gjort genom att försöka avleda fadern eller gå emellan de vuxna. Ju äldre barnen blev desto större var sannolikheten att de skulle ingripa (a.a).

Ungdomarna i Weinehalls (1997) studie drog sig ofta undan eller försökte på annat sätt undkomma våldet när de var små. När de kom upp i tonåren fick de tillgång till ett större antal strategier och kunde agera mer aktivt. Genom sin ökade styrka och självständighet kunde de bevaka och skydda sin mamma. De kunde också försöka undkomma våldet genom att fly på olika sätt, exempelvis genom att hålla sig borta

hemifrån eller berusa sig. Att förneka verkligheten, fantisera och drömma var vanligt. Men ungdomarna hade också hittat sätt att genom konstnärligt arbete uttrycka sina tankar och känslor. De skrev dagbok, målade, tecknade, skulpterade eller ägnade sig åt musik.

Att "glömma" eller normalisera det som är smärtsamt

Det finns flera författare (Dyregrov 1997, Leira 1990, Freyd 1996) som menar att barn förnekar, blockerar eller osynliggör smärtsamma upplevelser. Leira (1990) menar att barn som upplevt våld i sin familj är utsatta för ett "tabuiserat trauma" som det finns sociala förbud att tala och berätta om. Hon menar att våld i familjen är ett skambelagt brott i vår kultur och skammen drabbar även offret. Det betyder att den som talar om våldet i sin familj riskerar att drabbas av skam och omgivningens förakt. För att undvika detta menar Leira (a.a) att individen underordnar sig de kulturella normerna om att våldet ska osynliggöras och *ogiltiggör* sina våldsupplevelser. Med begreppet ogiltiggörande vill Leira framhålla att upplevelsen inte är osynliggjord eller gömd utan subjektivt "försvunnen", både för individen och för dess omgivning. Leira menar däremot att våldsupplevelserna kan *giltiggöras*, det vill säga göras verkliga för barnet. Detta kan ske om barnet kan dela sin upplevelse med en individ som ger barnet erkännande och bekräftelse. När våldet blir en interpersonell verklighet och inte enbart en upplevelse som existerar i barnets inre kan barnet dels inse att det inte behöver skämmas för föräldrarnas våldsamhet dels att det inte har något ansvar för föräldrarnas våldshandlingar. Leira benämner den process där våldet synliggörs som giltiggörandeprocessen.

Leiras teori har nära beröring med Freyds (1996) svekteori. Freyd betonar det svek det innebär att som barn utsättas för övergrepp av sina föräldrar. Hon menar att eftersom barn är beroende av sina föräldrar värjer de sig för att ta till sig de övergrepp som föräldrar utsätter dem för. Freyd har studerat barn utsatta för sexuella övergrepp och menar att barn ofta "glömmer" dessa övergrepp. Freyd menar att detta är en överlevnadsstrategi eftersom barn är beroende av sina föräldrars vård och omsorg. Att ta till sig övergreppen riskerar den tillitsfulla relationen (a.a).

En annan strategi, som beskrivs av Weinehall (1997), är att omvandla våldsupplevelsen till en "normal" händelse. Ungdomarna i hennes studie berättade att de i *förskoleåldern* uppfattade våldet som en fullständigt normal händelse. Att moderns misshandlades var ett vardagligt, accepterat och förväntat inslag i dagligt familjeliv. En av ungdomarna beskrev hur han, utan att beröras känslomässigt, klev över sin mamma som låg blodig på köksgolvet när han skulle gå till skolan.

När ungdomarna blev äldre (7-9 år) ökade deras medvetenhet om våldet mot modern. De såg att våld inte förekom i alla familjer och kom till slutsatsen att våldet inte var normalt. De lade då skuld på sig själva för våldet i hemmet. Att fadern slog berodde på att det var "dåliga" barn. Inte förrän ungdomarna kom i övre tonåren insåg de att våldet mot modern inte var deras fel utan faderns ansvar.

Weinehall beskriver den process ungdomarna gick igenom som en sorts medvetandehöjande process. Hon lägger tonvikten på att barn genomgår olika faser. Då barn blir äldre och deras sociala kontakter ökar blir de allt mer medvetna om våldet i hemmet.

Sammanfattning

Barn som bevittnar våld lever under stark psykisk press och bär på rädslan att modern, de själva eller hela familjen ska bli dödade av fadern. Alla barn tar skada av sina våldsupplevelser, men exakt hur de påverkas varierar beroende på bland annat barnets ålder och sociala situation i övrigt. Forskning visar att bland annat psykosomatiska symtom som sömnproblem, koncentrationssvårigheter samt skam- och skuld känslor är vanliga. Barn kan också få svårigheter i sina kamratrelationer, en del blir mobbade i skolan och det förekommer också att de mobbar andra.

Barn i familjer där modern misshandlas har ofta ett bristande stöd i sitt sociala nätverk. De försummas av sina föräldrar, som inte har kraft och energi att se barnens behov. De framstår som ensamma och övergivna. Många av de barn som lever i en familj där modern misshandlas blir också själva direkt utsatta för våld.

Tystnad råder ofta i familjer där modern misshandlas. Föräldrarna tigger och barnen internaliserar de ofta outtalade tystnadskraven. De talar varken med föräldrarna eller med någon utomstående om vad som hänt.

Barn använder sig av olika strategier i konkreta situationer då modern misshandlas. Vissa barn försöker skydda sin mamma, andra försöker undkomma genom att dra sig undan. Det förekommer också att barn "glömmer" de smärtsamma upplevelserna, eller normaliserar dem.

Den litteratur som redovisats i detta kapitel bygger i stor utsträckning på vuxnas bedömningar av barn eller på intervjuer med vuxna som i sin barndom bevittnat våld. Barns egna röster saknas ofta, särskilt de yngre barnens. Men om vi vill förstå barn är det viktigt att de själva får komma till tals. Därför vill jag som komplement till den kunskap som finns lyfta fram vad några barn själva berättar om sin situation.

3. Metod

I detta kapitel redogör jag för de metoder som jag använt mig av i denna studie. Jag beskriver att jag utgått från ett barnperspektiv och att jag använt mig av ett kvalitativt arbetssätt med intervjuer. Jag berättar också hur jag genomfört studien, från kontaktskapandet med informanter till analys och bearbetning av materialet.

Barnperspektiv

Jag har gjort denna studie ur ett barnperspektiv. Men vad betyder det? Begreppet barnperspektiv är mångtydigt, med olika betydelser för olika människor. Det är ett begrepp som används i många sammanhang och Rasmussen (1994) menar att det har en tendens att bli ett diffust honnörssord utan egentlig innebörd. Det är därför viktigt att reflektera över vilka innebörder begreppet barnperspektiv kan ha.

Jag kan urskilja två olika synsätt. Det ena handlar om att den vuxne ”ser” barnet, har barnet i sin synvinkel. Den vuxne gör då utifrån sina egna värderingar och normer bedömningar av barnets situation. Att tala med barnet är då inte nödvändigt. Det andra synsättet handlar om att den vuxne försöker se på verkligheten ur barnets synvinkel. Barnet sätts då i centrum. Det handlar om vad det enskilda barnet hör, ser, upplever och känner (Tiller 1991). I denna studie där jag har ambitionen att förmedla hur barn ser på sin situation har jag valt den senare definitionen av barnperspektiv. Barnets röst har en central plats. Jag har, som Lindh-Munther (1999) uttrycker det, försökt att ”blicka ut i världen genom barns ögon”.

Jag uppfattar barnperspektivet som ett slags *underifrånperspektiv*. I förhållande till vuxna har barn svårt att komma till tals och påverka sin situation. Eliasson (1995) menar att det finns moraliska skäl att i både forskning och praktik medvetet välja svaga parter perspektiv. Med svag part menar Eliasson en individ eller grupp som har svårare än andra, starkare parter, att göra sin röst hörd. Eliasson har forskat inom äldreomsorgen och tagit sin utgångspunkt i klientperspektivet. Hon menar att klienter ofta betraktas utifrån och uppifrån. Deras svagheter, tillkortakommanden och inre liv bedöms av forskare och personal och de har svårt att själva göra sina röster hörda. Eliassons resonemang kring klientperspektivet påminner om mina tankar kring barnperspektivet. Maktasymmetrin och beroendesituationen är densamma i båda perspektiven.

Näsman (1995) menar att barn är en maktlös grupp i vårt samhälle. Hon menar att barn ofta ses som ”not yet”, ”ännu inte vuxna”. Barndomen ses som en transportsträcka till vuxenlivet, en väg ur ”omognad, och okunskap” (a.a). Hon hävdar att barn ofta anses vara inkompetenta och i avsaknandet av vuxenlivets färdigheter. Deras syn på fenomen avfärdas eftersom de inte anses ha kunskap eller omdöme att ge en riktig beskrivning av sin situation. Näsman & Gerber (1998) menar att i samspelssituationer mellan vuxna och barn har de vuxna tolkningsföreträdare medan barn förväntas vara passiva och uppmärksamma. Hewitt (1981) talar om *den starkes tolkningsföreträdare*. Han menar att den som har mest makt i en relation bestämmer hur en situation ska förstås.

Flera studier där barn intervjuats om sina egna villkor visar dock att barn både kan och vill berätta om sin situation (Ladberg & Torbiörnsson 1997, Näsman & Gerber 1998, Barnombudsmannen 2001). De har förmåga att visa på svårigheter och peka på

lösningar. Ofta formulerar de också andra centrala aspekter och problem än vuxna, just för att de är barn.

Kontakt med informanter

Att få kontakt med barn som vill berätta om hårda livsvillkor kan vara svårt. Att som barn berätta om våld i familjen kan kännas som att lämna ut eller svika föräldrarna. Med tanke på detta valde jag en bred målgrupp och vände mig till två kvinnojourer och till en socialjour i Mellansverige för att få kontakt med informanter.

Mina urvalskriterier var:

- Barn och unga mellan 7-17 år, som levt i en familj där modern blivit misshandlad av fadern/eller mannen i familjen vid upprepade tillfällen.
- Barnens familj skulle dessutom ha en pågående eller nyligen avslutad kontakt med socialtjänsten med anledning av våldet i familjen. Anledningen till detta var att jag var intresserad av hur barnen uppfattade denna kontakt.

Tabell 1. Urvalsprocessen

Kontakt Via	Antal barn i urvalsgruppen	Antal familjer barnen kommer från	Antal mödrar jag sökte kontakt med	Antal mödrar jag fick kontakt med	Antal mödrar som tackade nej till intervju	Antal barn som inte tillhörde urvalsgruppen	Antal barn som tackade nej till intervju	Antal barn att intervjua
Social-Jour	34	17	13	9	1	0	10	5
Kvinno-Jourer	8	3	3	3	0	2	1	5

Från socialjouren

Av tabellen framgår att jag fick kontakt med fem barn via en socialjour i Mellansverige. Urvalet av barn gick till så att jag studerade rapporter på barn som aktualiserats vid denna socialjour under perioden oktober-december 2001. Av rapporterna skulle det framgå att barnet aktualiserats av någon myndighet (polis, sjukhus, socialkontor) med anledning av att modern blivit misshandlad av fadern/eller mannen i familjen. Det skulle också framgå att misshandel ägt rum vid flera tillfällen. Totalt fick jag fram rapporter på 34 barn, från 17 familjer. Urval gjordes med hänsyn till spridning i ålder och kön.

Jag sökte kontakt med barnen via mödrarna (mödrarna var vårdnadshavare). Det var totalt 13 stycken som jag försökte kontakta. Detta gjordes via telefon. Anledningen till att jag inte skickade någon skriftlig information var att jag inte visste något om kvinnans aktuella situation, exempelvis om hon bodde tillsammans med mannen som misshandlat henne. Jag ville inte utsätta kvinnan för en obehaglig situation genom att skicka ett brev som kanske skulle öppnas av mannen.

Fyra mödrar lyckades jag inte få tag i. De hade bytt telefonnummer eller svarade inte i telefonen. Jag talade inte in meddelande på telefonsvarare eller letade vidare för att få tag i dem. De mödrar jag inte fick tag i genom de uppgifter som fanns i socialjourens rapport lämnade jag därhän.

Som framgår av tabellen fick jag kontakt med nio mödrar. Jag berättade om undersökningen och erbjöd dem ett möte med mig innan de fattade sitt beslut om barnens deltagande i studien. Jag möttes dock av intresse från alla utom från en av mödrarna redan per telefon. En av mödrarna tackade nej till att hennes barn skulle delta i studien. De återstående åtta mödrar frågade efter telefonsamtalet med mig sitt/eller sina barn om intresset av att bli intervjuade. Jag kontaktade mödrarna på nytt efter några dagar och fick då besked om detta.

Tio barn, från fyra familjer, ville av olika anledningar inte delta i studien. Jag frågade inte efter orsaken till detta, men ibland framkom ändå förklaringar. Eftersom jag berättade att jag hade frågor om socialtjänsten ville några barn inte vara med eftersom de inte hade träffat socialsekreterarna (modern hade skött kontakten). En tonårspojke sade att han hatade ”soc” och därför inte ville bli intervjuad.

Från kvinnojouren

Via två kvinnojourer i Mellansverige fick jag kontakt med ytterligare tre mödrar som var intresserade av att låta sina barn bli intervjuade. Det var personalen på kvinnojourerna som frågat mödrar de ansåg lämpliga om deras intresse att låta sina barn delta i studien. Jag fick namn och telefonnummer till de mödrar som visat intresse.

Vid samtal med en av mödrarna visade det sig att familjen inte hade haft någon kontakt med socialtjänsten. Jag kunde därför inte ta med hennes barn i studien eftersom de inte uppfyllde urvalskriterierna.

De andra två mödrarna hade däremot barn som uppfyllde urvalskriterierna. Jag erbjöd även dem ett personligt möte med mig innan de tog beslutet att låta sina barn intervjuas. Inte heller de tyckte att ett sådant möte behövdes, utan var redan vid telefonsamtalet positiva till barnens deltagande. Efter telefonsamtalet frågade de sina barn om deras intresse av att bli intervjuade. Av mödrarnas totalt sex barn var det en som inte ville delta. Totalt fick jag alltså kontakt med fem barn via kvinnojourerna.

ATT GÖRA BARNINTERVJUER

En kvalitativ metod med intervjuer

Syftet med denna studie är att lyfta fram barns röster och försöka se på verkligheten ur deras synvinkel. Det har därför fallit sig naturligt att välja ett kvalitativt arbetssätt med intervjuer. Jag kopplar detta till ett induktivt arbetssätt. Jag har låtit frågeställningarna och barnens berättelser vara styrande i forskningsprocessen. Efter att ha hittat teman i barnens berättelser har jag kopplat dessa till teorier och tidigare forskning inom området.

Gilbert (1996) framhåller dock att det i praktiken är svårt att vara renodlat induktiv, ofta sammanflätas teori och praktik under hela forskningsprocessen. Att jag under hela arbetsprocessen läst en hel del, att jag är kvinna och mamma och som socialsekreterare mött många barn som bevittnat våld har påverkat arbetet i alla dess faser.

Kvale (1997) beskriver att syftet med den kvalitativa forskningsintervjun är att beskriva och försöka förstå teman från de intervjuades livsvärldar, ur den intervjuades eget perspektiv. Flera forskare beskriver forskningsintervjun som en dialog eller ett samtal (Kvale 1997, Merriam 1994). I intervjuerna sker en ömsesidig påverkan och ett samspel mellan informanten och intervjuaren. Samspelet påverkar vilket innehåll

intervjun får. Att ha förmåga att skapa kontakt, vara empatisk och lyhörd både för vad som sägs verbalt och icke verbalt poängteras (a.a). Att jag som intervjuare påverkar intervjun och den berättelse som framkommer är en av mina utgångspunkter. Samtidigt lade jag märke till att barnen ofta hade bestämda åsikter om hur deras verklighet såg ut. De rättade mig när jag förstätt fel och avvisade frågor de inte ville svara på.

Om barnintervju som metod

Flera författare (Lind-Munther 1999, Tiller 1991) menar att då barns situation speglas i forskningen företräds de vanligtvis av föräldrar eller andra vuxna. I stället för att låta barn berätta har vuxna, professionella eller föräldrar, gett sin syn på hur barnen har det. Barn anses inte kunna ge en ”riktig” bild av sin situation (Tiller 1991). Lind-Munther (a.a) menar att barnintervjun har oförtjänt dåligt rykte i forskningssammanhang. Hon framhåller att barnintervjuer ger unika möjligheter när det gäller att blicka in i barnets värld och att syftet med barnintervjuer *inte* är att ta reda korrekta fakta, utan att lyfta fram hur det enskilda barnet upplever sin situation.

Andersson (1998) framhåller att barnintervjuer bygger på samma grund som intervjuer med vuxna. Det handlar om en dialog mellan två människor som försöker bygga upp en gemensam förståelse. Barnet är expert på sin egen situation och det handlar om att be barnet berätta för en som vet mindre (a.a).

Men det finns också svårigheter när det gäller barnintervjuer. Aronsson (1996) tar upp att ett och samma barn kan tala med ”flera olika stämmor”. Dessa olika stämmor återspeglar vad barnet hört från viktiga personer, till exempel från föräldrar, lärare och släktingar. Sådana mönster är enligt Aronsson intimt knutna till vem barnet litar sig med. Barnet kan föra någon annan familjemedlems talan. Aronsson framhåller att det är viktigt att vid barnintervjuerna försöka urskilja barnets egen röst. Hon menar att detta kan ske genom att barnet får berätta ostört utan ledande frågor och man som intervjuare tittar på barnets detaljrikedom och konkretion i berättandet.

Näsman & Gerber (1998) poängterar att det vid barnintervjuer är viktigt att ta hänsyn till den maktasymmetri som råder mellan barn och vuxna. Denna maktobalans kommer av olikheten gällande ålder, storlek och maktresurser. Författarna menar att risken är påtaglig att barnet hamnar i en underordnad position och bara svarar på det sätt han/eller hon tror att den vuxne förväntar sig. Intervjun kan då få karaktären av ett förhör, där den vuxne frågar och barnet ger korta svar. För att undvika detta menar författarna (a.a) att det är viktigt att barnet får veta *syftet* med intervjun redan från början. Liksom Aronsson (1996) framhåller de också att barnintervjuaren måste hålla sig medveten om att barns verklighetsbild kan se helt annorlunda ut än vuxnas. Författarna (Aronsson 1996, Näsman & Gerber 1998) refererar till Piagets idéer om barns magiska tänkande, men kritiserar att han knyter dessa till exakta åldersfaser. De menar att barns sätt att tänka handlar om vad de tidigare varit med om och hur deras aktuella situation ser ut. I pressade situationer kan barn tänka magiskt högt upp i åldrarna (a.a).

Som en konsekvens av detta förslår Näsman & Gerber (a.a) att barnintervjuer inte bör utgå från åldersstandariserade frågor. Det är bättre att bygga upp samtalet som en upptäcksfärd, där intervjuaren har möjlighet att anpassa sina frågor till barnets erfarenheter och kognitiva utveckling. Cederborg (2000), som skrivit en metodbok om barnintervjuer rekommenderar att intervjuaren börjar med öppna frågor om det aktuella ämnet. Dessa följs upp med mer specifika frågor. Barnet ska alltså först förmås att fritt berätta och sedan ska intervjuaren be om förtydligande kring teman barnet redan nämnt.

Upprepade intervjuer

Andersson (1998) rekommenderar att man gör upprepade barnintervjuer. En anledning till detta är att resultatet från intervjun är beroende av relationen mellan intervjuaren och barnet (a.a). Om relationen är god blir resultatet bättre. Eftersom det tar tid att skapa en sådan relation är det viktigt med upprepade intervjuer. Andra fördelar med upprepade intervjuer är att man som intervjuare kan förmedla till barnet att det finns gott om tid eftersom barnet och intervjuaren träffas igen. Det blir också möjligt för intervjuaren att göra kompletteringar med frågor kring oklarheter och frågor man glömt (a.a).

Jag intervjuade de flesta barn vid två tillfällen. En pojke intervjuade jag tre gånger eftersom han blev trött och tappade koncentrationen ganska fort. För att han skulle få berätta "färdigt" behövdes tre intervjuer.

Barnen intervjuades under perioden februari - april 2002, med en eller några veckors mellanrum. Varje intervju tog mellan 30 minuter till två timmar i anspråk. De flesta intervjuer varade i cirka 50 minuter.

Andersson (a.a) menar att platsen för intervjuerna påverkar innehållet, eftersom barnets förståelse är kontextuellt bestämd. När Andersson intervjuade fosterbarn om sin vardag intervjuade hon dem i familjehemmet. När det gäller valet av plats för intervjuerna i denna studie lät jag mödrarna och/eller barnen avgöra detta. I de flesta fall ville de att jag skulle intervju barnen i det skyddade boende där barnen tillfälligt bodde eller hemma hos dem. En av intervjuerna gjordes hos släktingar. Två barn intervjuades vid FoU-enheten Södertörn.

Barnet som expert

Mitt möte med de yngre barnen (7-13 år) inleddes med att jag innan intervjuerna först pratade en stund med deras mamma. Jag hade tidigare talat med mödrarna på telefon och behövde egentligen inte ytterligare information. Ett inledande samtal med dem var ändå bra, dels för att barnet skulle få tid att observera mig, dels för att det kunde göra det lättare för mödrarna att senare lämna sitt barn ensam med mig. Efter intervjuerna återsamlades barnet, modern och jag igen. Barnen och jag hade då förberett vad vi skulle berätta.

I mötet med de äldre barnen (16-17 år) hade inte mödrarna en lika central roll. Jag hade alltid talat med dem per telefon innan intervjuerna då jag informerat om studien och ställt några frågor. Därefter hade jag oftast enbart kontakt med den unge. Ibland var inte mödrarna hemma när intervjuerna skulle genomföras, ibland intervjuade jag barnen utanför hemmet.

I intervjuerna ville jag förmedla till barnen att det var de som var experterna (Andersson 1998). De visste något som jag inte visste, men gärna ville veta. Eftersom jag oftast fått barnens samtycke till intervju via mödrarna, började jag med att fråga om de *ville* bli intervjuade. Alla barn svarade ja på denna fråga.

Därefter beskrev jag *varför* jag ville träffa dem. Jag berättade att jag träffade ganska många barn vars mamma blivit slagen av pappan. Jag sade att jag gjorde det för att vuxna skulle kunna ge andra barn, som varit med om samma sak som dem, den "bästa hjälpen". Jag sade också att jag skulle skriva en bok om det jag fått veta. Ordet *forska* använde jag flera gånger och liksom Andersson (a.a) märkte jag att detta var ett välbekant ord för de flesta barn. Flera av dem forskade själva i skolan, om insekter, människan eller bilar.

Efter denna inledning frågade jag barnen vilka som ingick i familjen. Andersson (1998) menar att detta är en bra början då det är tryggt för barnet att börja i det välkända. Dessutom är det en fördel för intervjuaren som då vet vem barnet talar om (a.a). Därefter frågade jag barnen hur de haft det i sin familj. De flesta började då direkt berätta om våldet mot modern eller mot dem själva.

Frågorna till barnen var delvis öppna, delvis fokuserade på ett speciellt tema. Jag hade en intervjuguide med olika frågeområden (se bilaga), men försökte vara lyhörd inför viktiga teman för barnen. Mina frågor fördjupades under studiens gång. I mötet med barnen upptäckte jag nya aspekter och frågor.

Andersson (1998) menar att det inte är helt lätt att avgöra när det är lämpligt att acceptera att barnet inte vill svara på en fråga och när man kan gå vidare genom att fråga på ett annat sätt eller ställa frågan vid ett senare tillfälle. Min tanke var att barnen själva skulle bestämma hur mycket de ville berätta och att jag inte skulle pressa dem. Andersson (a.a) poängterar dock att när barnet värjer sig för en fråga är det viktigt att tolka vad detta beror på. Kan det bero på att barnet inte förstår frågan, att barnet faktiskt inte vet eller kommer ihåg, eller på grund av att frågan är obehaglig eller svår? För att ta reda på det återkom jag ofta, senare under intervjun eller nästa gång vi träffades, till samma fråga om barnen svarat "vet inte" eller "har glömt bort" på något jag frågat. Ibland blev svaret detsamma, men ibland var barnet då berett att berätta.

De yngre barnen avvek ibland från ämnet, genom att börja berätta om något helt annat. Jag såg det som att de behövde vila från det aktuella samtalsämnet och lyssnade på berättelser om spindelbett, begravning av skalbaggar och snökojebyggande. Efter en stund återförde jag barnen till intervjusituationen.

Efter två intervjuer föddes idén att fråga barnen om de ville *rita och berätta* något om sin familj. Tanken var att detta kunde fördjupa förståelsen för barnens situation. Jag frågade barnen: Vill du rita något om hur du har haft det i din familj? Fyra barn ville rita. De ritade flera teckningar som de sedan berättade om. Fyra barn ville inte rita. En motivering till detta var: "allt skulle ändå bara bli svart". Andra sade bara att de inte ville eller "jag minns inte så mycket".

Alla intervjuer spelades in på miniskivor. Att bli inspelad var något som alla yngre barn tyckte var roligt. Det gav också en signal om att samtalen var viktiga. Inte heller någon av tonåringarna var motvilliga till att bli inspelade. Jag fick dock lova att det bara var jag som skulle lyssna på skivorna och att intervjuerna skulle raderas efter att jag lyssnat på dem. Att respektera denna önskan var självklar av forskningsetiska skäl. Ingen annan än jag själv har lyssnat på banden och intervjuerna raderades efter att jag skrivit ut dem.

Bearbetning och analys

Det empiriska materialet består av 21 utskrivna intervjuer och ett tiotal teckningar som barnen ritat. Därtill kommer mina anteckningar av vad som sagts efter avslutade intervjuer samt mina antecknade reflektioner efter varje intervju.

Vid analysen av intervjuerna använde jag mig av en metod där det handlar om att leta efter mönster och teman i materialet (Kvale 1997). Efter att ha skrivit ut intervjuerna ordagrant läste jag texten många gånger. Därefter tematiserade jag varje intervju och fick inledningsvis fram över 50 olika teman. Olika teman i varje intervju sammanfördes sedan till mer övergripande kategorier.

För att hitta likheter och olikheter, tendenser och mönster strukturerade jag sedan kategorierna i olika grupper, exempelvis pojkar/flickor, yngre barn/äldre barn. Jag fann då att barnen talade om våldet mot modern på olika sätt. Beroende på hur barnen benämnde våldet mot modern fann jag också vissa skillnader i hur de hanterade sin situation. Det fanns också vissa skillnader i deras sociala nätverk.

Utifrån detta fann jag alltså tre olika mönster. Jag benämnde dessa som: våldet som det "normala", våldet som en ursäktad händelse och våldet som det onormala. Dessa mönster är inte *entydiga*, på det sättet att alla barn som representerar samma mönster talar om och förhåller sig till våldet mot modern på exakt samma sätt. Barnen är unika individer och uppfattar verkligheten på sitt individuella sätt. Materialet kan självfallet kategoriseras på andra sätt och min uppdelning får ses som ett av flera möjliga sätt att se på materialet.

De ovan nämnda mönstren fick fungera som samlingsnamn för underrubriker. Dessa underrubriker täcker olika frågeområden och är följande: 1. Våldet i hemmet 2. Strategier för att hantera sitt familjeliv och 3. Omvärldens stöd och avvisande. Dessa rubriker är i sin tur uppdelade i underrubriker.

Barnens bilder och deras berättelser om vad de ritat har gett en förtydligad bild av deras situation. Någon egentlig bildanalys har jag däremot inte gjort då jag inte har den kompetensen.

Etiska överväganden

De etiska ställningstaganden när det gäller forskning om barn är centrala. Barn står i beroenderelation till vuxna och kan därför ha svårt att sätta gränser för sitt deltagande i en undersökning. Barnen i denna studie befann sig dessutom i en *socialt utsatt* situation, vilket gör forskningsetiska dilemman ständigt närvarande (Olofsson 2000, Kvale 1997). De etiska ställningstagandena måste genomsyra hela forskningsprocessen, från planering till rapportering (Kvale 1997).

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) har formulerat forskningsetiska principer när det gäller forskning om människor (HSFR1990). Rådet menar att forskningskravet, det vill säga kravet på att tillgängliga kunskaper utvecklas och fördjupas och metoder utvecklas, måste ställas mot individskyddskravet, det vill säga kravet på att individen skyddas mot otillbörlig insyn. Individskyddskravet konkretiseras i *fyra forskningsetiska principer* innefattande krav på information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande. Jag kommer att redogöra för dessa principer och hur jag tagit hänsyn till dem nedan:

Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.

Jag har följt detta krav genom att ge både barnen och deras mödrar information om undersökningen. Jag berättade att jag var anställd som socialsekreterare, men ledig för att intervjua barn som upplevt våld i sin familj. Jag berättade om syftet med studien och att resultaten skulle sammanställas i en bok. Jag poängterade både för mödrarna och barnen att barnens deltagande i studien var frivilligt.

Kvale (1997) poängterar att det i informationen till de berörda är viktigt att redogöra för eventuella obehag som kan uppstå i samband med undersökningen. Gällande mina intervjuer kunde de skapa oro, sorg och väcka obehagliga minnen till liv. Jag talade om

detta både med barnen och med deras mödrar. Alla familjer hade dock en pågående eller nyligen avslutad kontakt med en socialsekreterare, med vilken mödrarna kunde ta kontakt med vid behov. Jag fanns också tillgänglig på ett telefonnummer där barnen och mödrarna kunde nå mig, dygnet runt. Ingen behövde dock, på grund av att intervjuerna väckt oro, använda sig av dessa möjligheter.

Det var också viktigt att barnen inte skulle befinna sig i akut fara när de intervjuades. Jag talade med mödrarna om detta. Nio av de tio barnen bodde inte tillsammans med sin pappa när de intervjuades, vilket gjorde deras situation tryggare än om de bott med honom. Ett av barnen bodde vid den första intervjun via socialtjänstens försorg tillsammans med båda sina föräldrar och en annan familj. Denna familj skulle enligt modern ge skydd och stöd. Det visade sig dock att detta inte gav tillräcklig trygghet. Mannen blev åter våldsam vilket resulterade i att jag hade den andra intervjun med detta barn i ett skyddat boende.

Deltagare i en undersökning har rätt att själv bestämma över sin medverkan.

Jag frågade först barnens mödrar, som var vårdnadshavare, om de ansåg det lämpligt att deras barn skulle intervjuas. Enligt HSFR är det lämpligt då informanterna är under 15 år och undersökningen är av etiskt känslig karaktär. De mödrar som samtyckte till intervjuerna frågade därefter sitt barn om det ville bli intervjuat. Om barnet då samtyckte bokades en intervjutid.

Frågan är hur man ska se på samtycke både från mödrarna och från barnen. Av de 12 mödrarna jag sökte kontakt med hade jag haft kontakt med fyra utifrån min roll som socialsekreterare vid socialjouren. Dessa fyra mödrar var positiva till att jag skulle träffa deras barn. Frågan är om de kände sig pressade att ställa upp? Den finns en risk att de tackade ja i rädsla för att de annars i en akut situation inte skulle få hjälp från socialjouren. Å andra sidan poängterade jag att intervjuerna var frivilliga och att syftet var att ta reda på hur barnen uppfattade sin situation.

När jag träffade barnen första gången hade jag, som tidigare nämnts, i de flesta fall endast fått deras samtycke via modern. Frågan är om de verkligen ville berätta om sin situation eller om de ställde upp för att det var vad de vuxna sade åt dem att göra? Kände de sig tvingade att bli intervjuade? Jag inledde varje intervju med att berätta för barnen att det var frivilligt att bli intervjuad och att de själva fick bestämma om de ville bli intervjuade eller inte. Alla barn sade då att de *ville berätta* och jag fick uppfattningen att detta verkligen stämde.

Men varför ville barnen berätta? De äldsta barnen, som var 13-17 år, sade att de gjorde det för att de ville hjälpa andra. Om de berättade kanske andra kunde få det bättre. När jag frågade de yngre barnen vad som gjorde att de ville bli intervjuade sade de "vet inte" eller att det var "kul" eller "roligt".

Oavsett barnens motiv att bli intervjuade finns det en risk att barnen vid intervjuerna fick förväntningar om att jag skulle hjälpa dem. Olofsson (2000) menar att det vid barnintervjuer med utsatta barn kan skapas en förtroenderelation som gör att barnet får förväntningar och förhoppningar på hjälp från den vuxne. Risken för detta kan ha ökat i och med att jag (vid ett tillfälle) träffat två av barnen i min roll som socialsekreterare.

Å andra sidan försökte jag tydliggöra min forskarroll så mycket som möjligt. Jag pratade med barnen angående syftet med intervjuerna och tog upprepade gånger upp att vi skulle träffas två gånger, att jag träffade många barn, att jag skulle skriva en bok om vad jag fått veta, med mera. Jag avsatte tid för detta både före och efter avslutade

intervjuer. Jag var också noga med att barnen inte skulle berätta mer än de ville. Jag uppfattade också att intervjuerna upplevdes positivt av barnen. Några barn sade att de kände sig lättade efter intervjuerna, andra uttryckte på annat sätt att det känts bra att berätta.

Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.

Konfidentialitet i forskning betyder att privata data som identifierar undersökningspersonerna inte kommer att redovisas (Kvale 1997). För att inte röja barnens identitet har alla barn i undersökningen fått fingerade namn. Ett barn har själv bestämt vad hon vill kallas i studien, de andra har fått sig ett namn tilldelat i alfabetisk ordning. För att undvika identifiering framgår inte heller vilka av barnen som är syskon och inte heller vilka som har utländsk härkomst. Detaljer och särskilda kännetecken i barnens berättelser har ändrats.

De inspelade intervjuerna raderades sedan jag skrivit ut dem. Intervjuutskriften och annat material förvarades i ett låst skåp och kommer att förstöras då studien är klar.

Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.

Enligt HSFL:s riktlinjer får inte forskningsmaterial användas för beslut som direkt påverkar den enskilde, utom efter särskilt medgivande av den berörda. Barnens förtroenden får alltså inte missbrukas. Samtidigt är det viktigt att som forskare ta ”det allvarliga på allvar” (Olofsson 2000). Olofsson menar att en moraliskt medveten människa som forskar inte kan förhålla sig passiv och likgiltig inför barns lidande. Som forskare måste man alltså förhålla sig till det enskilda barnet på ett sådant sätt att inte barnets utsatthet förstärks (a.a).

Enligt socialtjänstlagens paragraf om anmälningsplikt framgår det att anställda som i sin yrkesutövning möter barn och unga är skyldiga att anmäla misstanke om att barn far illa till socialtjänsten. Detta betyder att jag skulle anmäla till socialtjänsten om det i intervjuerna framkom att barnen far illa. Samtidigt är en anmälan inte ett enkelt beslut att ta som forskare (Weinehall 1997). Weinehall, som intervjuat ungdomar vars mamma misshandlats, valde att *inte* anmäla de missförhållanden som ungdomarna berättade om. Hon hävdar sitt ställningstagande med att det inte skulle vara etiskt försvarbart att först locka ungdomarna att berätta om sin situation och sedan bryta sitt tystnadslofte och göra en anmälan. Hon menar att: ”våldet pågår i hemlighet, vare sig det beforskas eller ej och så länge inte mannen omedelbart omhändertas då våldet anmäls kan en anmälan utgöra en direkt livsfara för kvinnan och barnet”.

Andersson (1998) gjorde inte heller någon anmälan, då det uppdagades att en pojke som hon intervjuade hade det svårt. Hon uppmuntrade i stället pojken att själv berätta för sin mamma, för socialsekreterarna och andra som hade inflytande över besluten. Hon lät honom öva sig genom att säga till henne och bandspelaren vad han ville säga. På detta sätt bröt hon inte förtroligheten med pojken, men hjälpte honom ändå att förändra sin situation.

I kontakt med barnen i denna studie ställdes jag vid två tillfällen i situationer då jag fann det nödvändigt att agera. Det gällde barn som berättade att de hade blivit misshandlade och att detta hade skett under de senaste veckorna/eller månaderna.

Utifrån barnens perspektiv ansåg jag att det var viktigt att mödrarna och socialtjänsten blev informerade, för att barnen skulle få rätt hjälp. Samtidigt ville jag inte bryta det förtroende som jag fått av barnen. Jag frågade dem därför om jag fick berätta för modern och socialsekreteraren om vad jag fått veta. Jag sade till barnen ”jag blir orolig för dig” och ”det är viktigt att vuxna får veta”. Alla barn accepterade genast detta förslag. Jag fick en känsla av att de *ville* att de vuxna skulle få veta. Vid samtalen både med mödrarna och med socialsekreterarna visade det sig dock att de redan kände till barnens utsatta förhållanden.

Validitet och reliabilitet i barnintervjuer

För att en undersökning ska tillmätas värde måste den ha hög validitet och reliabilitet. Validiteten handlar om att man undersöker det man säger sig undersöka. Reliabiliteten handlar om att undersökningen görs på ett tillförlitligt sätt. Andersson (1998) menar att barnintervjuers tillförlitlighet ofta ifrågasätts, men hon anser att detta ifrågasättande inte står i rimlig proportion till de faktiska skillnader som finns mellan barn- och vuxenintervjuer. Hon menar att barn visserligen är mer påverkade av den aktuella situationen, men de är mindre benägna att frisera verkligheten för att själv framstå i bättre dager.

När det gäller mina barnintervjuer finns det dock flera aspekter att fundera kring. Flera författare (Olofsson 2000, Aronsson 1996 m.fl.) menar att barn kan liera sig med någon av föräldrarna och föra dennes talan. Det faktum att det var mödrarna som gett sitt tillstånd till intervjuerna kunde betyda att barnen förde moderns talan vid intervjuerna. Frågan är också hur barnen påverkats av mig som intervjuare, de frågor jag ställt och hur jag responderat på deras berättelser. De kan ha velat vara mig till lags och svarat på ett sätt som de trodde att jag förväntade mig. De kan också ha valt att utelämna viktiga detaljer. Deras motivation att berätta kan ha varierat. Några av dem kan också ha haft svårt att förstå mina frågor och därför svarat på andra frågor än de som ställts.

Å andra sidan har intervjuerna kretsat kring händelser som barnets upplevt, vilket enligt Andersson (a.a) är ett sätt att öka tillförlitligheten. Jag bad barnen konkretisera och frågade efter detaljer. Jag försökte möta barnens berättelser så neutralt som möjligt. Jag undvek att pressa dem, men kunde återkomma till frågor de först inte ville besvara. Berättelserna får tolkas i ljuset av att de berättat om sin situation för en för dem okänd person. För att inte dra felaktiga slutsatser av en enstaka intervju har jag, som tidigare nämnts, intervjuat barnen vid upprepade tillfällen.

Ett sätt att öka validitet och reliabilitet i kvalitativa studier är att triangulera (t.ex. Merriam 1994). Det kan handla om att man använder sig av flera tekniker för att belysa ett fenomen eller att flera personer uttalar sig om samma fenomen. Det kan också handla om att flera personer analyserar materialet. Jag fick bekräftat av mödrarna och av personal vid kvinnojourerna/eller genom socialjournsrapporterna att modern blivit misshandlad. Barnens teckningar gav dessutom en fördjupad bild av deras upplevelse av sitt familjeliv. Sex personer har dessutom läst och tematiserat en till tre intervjuutskrift. De synpunkter jag fick var i stort sett överensstämmande med mina egna tankar. I stor utsträckning har jag dock valt att avstå från information om barnens situation av andra. Detta var ett medvetet ställningstagande eftersom jag ville vara så öppen som möjligt inför barnens berättelser. Både frågorna och analysen skulle sannolikt ha blivit annorlunda om jag hade haft en vuxenversion av vad som hänt. Syftet med denna undersökning är inte heller att presentera en ”sann” bild av vad som hänt.

Jag vill lyfta fram barnens sanning, men är medveten om att faderns, moderns och andra vuxnas bild av vad som hänt sannolikt ser annorlunda ut.

INTRODUKTION TILL DE EMPIRISKA KAPITLEN

I detta avsnitt gör jag först en kort sammanfattande presentation av barnen. Vart och ett av barnen presenteras senare i början av kapitel fyra, fem och sex. Jag gör också i detta avsnitt några förtydliganden gällande den empiriska redovisningen.

Vilka är barnen?

Tio barn, fem flickor och fem pojkar, deltar i studien. Det alla barn har gemensamt är att de under många år bevittnat våld mot sin mamma, oftast sedan de var små. Barnen är sju - sjutton år gamla.

Som framgår av tabellen på nästa sida är några av barnen syskon, men jag har valt att inte redovisa vilka detta gäller. Anledningen till detta är att undvika identifiering. Även om syskon delvis har upplevt samma händelser har varje enskilt barn sin unika upplevelse och förståelse av vad som hänt.

Alla barn i studien har minst ett syskon och de befinner sig i olika ordning i syskonskaran.

Tabell 2. Bakgrundsfakta gällande de tio informanternas förhållanden vid studiens inledning. Informationen kommer från barnen och deras mödrar.

Namn	Ålder	Antal Syskon	Nummer i syskonskaran	Själv utsatt för våld	Socialtjänst-kontakt	Aktuellt boende
David	8	3	4	Nej	Pågående	Hos modern
Björn	7	2	2	Ja	Pågående	Skyddat boende
Andreas	8	2	1	Ja	”	Skyddat boende
Göran	10	1	1	Nej	Pågående	Hos modern
Cassandra	10	3	3	Nej	Pågående	Hos modern
Ida	10	1	1	Ja	Pågående	Intervju 1: föräldrarna Intervju 2: skyddat boende
Eva	13	3	2	Ja	Pågående	Hos modern
Hanna	16	2	2	Ja	Oklart om kontakten är avslutad	Hos kamrat
Louise	17	1	1	Ja	Pågående	Hos modern
Fredrik	17	4	2	Ja	Pågående	Hos modern

Tio av de intervjuade barnen har åtta utländsk härkomst. Som framgår av tabellen framgår inte det av de namn de tilldelats. Samtliga har fått svenska namn. Anledningen till det är åter att jag vill undvika identifiering. Jag gör inte heller någon analys av vad barnens kulturella bakgrund har för betydelse i sammanhanget. Att så många av barnen

har utländsk härkomst beror på att barnen valts ut från områden där många invånare invandrat till Sverige. Hade upptagningsområdet varit ett annat hade fördelningen sett annorlunda ut, eftersom kvinnomisshandel förekommer i vitt skilda kulturella sammanhang (Eliasson 1997).

Även om alltså merparten av barnen har utländsk bakgrund var språket vid intervjuerna aldrig något problem. De flesta av barnen är födda i Sverige eller har bott här tillräckligt länge för att behärska språket.

Samtliga barn är också aktuella/eller hade nyligen varit aktuella inom socialtjänsten. Enligt mödrarna är våldet mot modern känt av socialtjänsten.

Några förtydliganden

I de tre följande empirikapitlen presenteras barnens berättelser och min analys. Jag redovisar ofta citat, även korta citat. Anledningen till det är att jag vill åskådliggöra hur barnen uttrycker sig.

Alla barn får komma till tals i texten, men alla citeras inte lika många gånger. Jag har valt citat med syftet att ge läsaren en så tydlig bild som möjligt av ett visst tema. I viss mån har jag redigerat i citaten genom att ändra på detaljer som minskar risken för att barnen känns igen. Det handlar både om speciella sätt att uttrycka sig och om specifika upplevelser barnen varit med om. Jag uppfattar dock inte att innebörden i barnens utsagor har förändrats av detta.

För att skilja berättelserna från analysen använder jag *imperfektform* när det gäller framställningen av barnens berättelser. När det gäller analysen använder jag *presens*.

Jag vill också definiera hur jag använder mig av några ord i texten:

Barn: Jag benämner oftast informanterna för barn, trots att det är stor ålderskillnad mellan dem. Detta gör jag för enkelhetens skull. Jag särskiljer dem ibland genom att kalla 16-17- åringarna för äldre barn och 7-13- åringarna för yngre barn. I kapitel sex där det enbart är 16-17-åringarnas berättelser som presenteras, benämns de som ungdomar.

Fadern/eller pappan: För alla, utom ett av barnen, är det den biologiske fadern som misshandlat modern. I texten benämner jag oftast fadersfiguren i familjen för pappan/eller fadern. Det är endast de gånger jag vill uppmärksamma en skillnad som jag lyft fram att det gäller moderns sambo i stället för den biologiske pappan.

Skyddat boende: Sex av barnen har bott i skyddat boende, det vill säga i ett boende där misshandlade kvinnor och deras barn kan få skydd från en våldsam man. De skyddade boenden som varit aktuella för barnen i denna studie är: boende vid en kvinnojour, i en jourlägenhet eller vid ett kvinnohus. Jag skiljer inte dessa boende från varandra i texten utan benämner dem alla som skyddat boende.

4. Våldet som det ”normala”

I detta kapitel presenteras *Davids, Cassandras och Görans* berättelser. De är sju till tio år gamla. Kapitlet innehåller referat, citat och analys av vad de berättat. De övergripande rubrikerna i kapitlet är: 1. Våldet i hemmet 2. Strategier för att hantera sitt familjeliv och slutligen 3. Omgivningens stöd och avvisande. Rubrikindelningen är densamma i alla tre empirikapitel och följer olika frågeområden.

Nedan görs en kort beskrivning av barnens sociala situation som den såg ut vid studiens inledning. Uppgifterna kommer från barnen och deras mödrar.

David är åtta år och går i årskurs två. Han är yngst i en syskonskara på fyra barn. David har tidigare bott med sin mamma och sina syskon i ett skyddat boende. Sex månader innan det första intervjutillfället flyttade de därifrån till en egen bostad. Davids pappa bor i ett närliggande bostadsområde och David träffar honom varannan helg. Modern berättar att hon blivit misshandlad sedan David föddes. Även efter makarnas separation har mannen fortsatt att trakassera henne och vid ett tillfälle har han slagit henne. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Cassandra är tio år och går i årskurs tre. Hon skulle egentligen gå i fyran, men har fått gå om en klass på grund av läs- och skrivsvårigheter. Cassandra har tre syskon, två äldre och ett som är yngre. Cassandra har tidigare bott i ett skyddat boende, men sedan några månader bor hon, modern och syskonen i en egen lägenhet. Hennes pappa bor i ett annat bostadsområde. Cassandra träffar honom varannan helg, och talar däremellan med honom per telefon. Cassandras mamma berättar att hon blivit misshandlad sedan Cassandra var ett par år gammal. Efter separationen från mannen har mamman blivit hotad flera gånger. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Göran är tio år och går i årskurs tre. Han skulle egentligen gå i fyran, men har fått gå om en klass eftersom han missade mycket då han bodde i ett skyddat boende. Han har ett yngre syskon. Sedan två veckor bor Göran i familjens f.d. gemensamma lägenhet med modern och syskonet. Innan dess bodde han i ett skyddat boende. Fadern har en annan bostad och Göran träffar honom varje helg. Görans mamma berättar att hon blivit misshandlad i tre år. Sedan modern och barnen kom till ett skyddat boende har inget våld eller hot förekommit. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

VÅLDET I HEMMET

Föräldrarna ”bråkar”

När barnen i denna grupp talade om våldet mot modern använde de ord som bråk, skrik och tjafs. De var sparsamma med konkreta detaljer och samtliga sade flera gånger att de glömt bort, att de inte kunde minnas eller svarade ”vet inte” på mina frågor.

Cassandra och David berättade vid ett tillfälle fragment från en våldshändelse. David sade: ”jag tog den där pinnen så att dom inte skulle kunna slå varandra” och Cassandra: ”han kastade den där symaskinsgrejen på henne”. När jag frågade vidare kring detta kunde de inte komma ihåg vad som hade hänt före eller efter detta.

Som en förklaring till att hon inte kunde minnas sade Cassandra att hon var i ett annat rum och därför inte kunde veta vad som hände.

Samtliga barn i denna grupp talade om bråken i hemmet med en vardaglig ton, utan starka känslor. När jag frågade vad de tänkte och kände när föräldrarna bråkade sade Göran och David ”ingenting” eller ”inte nåt”. De hoppades bara att bråken skulle ta slut så fort som möjligt. Efteråt tänkte de inte på vad som hade hänt, då ”glömde de bort bråken”. David sade att han inte brydde sig om föräldrarnas bråk. Göran sade att bråk mellan föräldrarna är ”sånt man får ta”.

Ingenting... (kände jag, min anm.). Sånt, sånt händer. Det får man stå ut med i livet. (Göran, 10 år).

Ja, jag såg när dom bråka, men jag kommer inte ihåg vad det var... det var länge sen, minns inte vad dom gjorde... (Göran, 10 år).

Cassandra sade däremot att hon ibland blev ”lite rädd” när föräldrarna bråkade. Hon var rädd att ”nån av dom skulle skada sig”, men hon hade också tankar om att bråken kanske inte var ”på riktigt”.

Ibland tänker jag att de lurar oss, ibland typ när vi sover tänker jag att de brukar ringa till varandra och säga att de gillar varandra. Jag vill att de ska lura oss, så att de inte håller på så här på riktigt. (Cassandra, 10 år).

Alla tre barn sade att det var ”bådas fel” att det blev bråk. De sade också att ”*de* skrek på varandra” eller ”*de* bråkade”. Göran sade vid en av intervjuerna att det var hans pappa som bråkade ”mest”. Han hade också en förklaring till det.

Han kraschade med bilen... och han blev skadad jättemycket ... han kunde ha dött. Tur att han inte dog. Efter olyckan började han mest vara med sina kompisar. Han blev arg mot mamma, tjafsade mot henne. Jag vet inte. (Göran, 10 år).

När jag frågade barnen i denna grupp om de ville rita något om hur de haft det i sin familj var det enbart Cassandra som ville rita. Göran sade att han glömt bort vad som hände, David sade att han inte ville rita.

Hewitt (1981) menar att hur en individ benämner en situation eller händelse visar hur situationen definieras. Barnen i denna grupp använder vardagliga och generella termer och är sparsamma med konkreta detaljer när de berättar om våldet mot modern. De skjuter ifrån sig rädsla och oro, exempelvis genom fantasins hjälp, och talar genomgående om våldet utan affekt. Båda föräldrarna ses som delaktiga och ansvariga för det som sker.

Sammantaget tolkar jag detta som att barnen normaliserar våldet mot modern. Våldet framstår som en obehaglig, men förväntad och *delvis* accepterad händelse. Detta förhållningssätt till våldet kan ses som en överlevnadsstrategi. Lazarus och Folkman (1984 i Weinehall 1997) menar att när individen inte kan förändra själva problemet kan ett alternativ vara att förändra sina tankar och känslor inför det som sker. Barnen i denna grupp kan inte förändra sin situation. De är alltför små och fysiskt svaga för att sätta stopp på faderns våldsamhet. Dessutom är de beroende av sina föräldrar och kan varken klara sig utan dem eller byta ut dem. Att omvandla det skrämmande våldet till ett ”normalt” bråk kan då göra att verkligheten blir något tryggare och lättare att stå ut med.

En parallell kan dras till Freyd (1996), som forskat om barn som utsatts för sexuella övergrepp. Hon menar det är alltför smärtsamt för barn att ta till sig det svek det innebär att föräldrarna utsätter dem för övergrepp. Barn är beroende av sina föräldrars vård och omsorg och behöver en tillitsfull relation till dem. Freyd (a.a) menar att det därför är en logisk strategi att barn ”glömmer” föräldrars övergrepp.

Barnen i denna grupp är alla medvetna om våldet i hemmet, men att våldet normaliseras kan likväl ses som ett försök behålla tilliten till föräldrarna. Barnen värjer sig för det svek det innebär att fadern, som borde vara en trygg person, skapar rädsla genom att misshandla modern. De värjer sig också för det svek det innebär att modern inte har förmåga att göra tillvaron trygg.

Leira (1990) framhåller också att våld i familjen är ett skambelagt brott som det finns kulturella tabun mot att synliggöra. Hon menar att den som bryter mot detta förbud drabbas av skam och omgivningens förakt. Genom att normalisera faderns våldshandlingar osynliggör barnen det skamfyllda faktum att fadern misshandlar modern. Detta uppfattar jag som ett sätt att undvika att andra tittar snett på föräldrarna eller uppfattar dem själva som konstiga eller annorlunda. Barnen *vill* känna att de är normala och att de kommer från en normal familj.

Det framkommer även i en studie av Weinehall (1997) att barn normaliserar våldet mot sin mamma. De ungdomar hon intervjuade berättade att de i förskoleåldern uppfattade faderns våldshandlingar som fullständigt normala och accepterade händelser som de inte berördes av känslomässigt. För barnen i denna grupp uppfattar jag däremot att våldet enbart är *delvis* accepterat. Barnen uttrycker obehag inför våldet och det framkommer också en försiktig opposition gentemot detta. En förklaring till olikheterna kan handla om skillnad i ålder. Ungdomarna i Weinehalls studie var i förskoleåldern, medan barnen i denna grupp är 8-10 år gamla. Man kan därför anta att David, Cassandra och Göran mognat både psykosocialt och kognitivt, vilket kan betyda att deras bild av våldet förändras.

En annan förklaring kan handla om att barnens föräldrar i de olika studierna förhåller sig till våldet mot modern på olika sätt. Enligt Näsman (1995) anpassar sig barn till hur föräldrar och andra vuxna tolkar situationer och händelser. I en familj där våldet bagatelliseras och normaliseras av föräldrarna och där det inte heller finns andra närstående vuxna som tar avstånd från våldet kan det vara rimligt att anta att våldet upplevs som en fullständigt normal händelse av barnet. Detta resonemang bekräftas av att ungdomarna i Weinehalls studie (a.a) uppgav att de i förskoleåldern levde socialt isolerat och att våldet inte benämndes av någon av föräldrarna. Våldet var totalt osynliggjort. Barnen i denna studie lever också i en tillvaro där våldet på många sätt osynliggörs genom att förnekas eller inte benämns. Det alla barn har gemensamt är dock att deras mödrar tagit avstånd från mannens våldshandlingar genom att fly med barnen till ett skyddat boende. Moderns avståndstagande från våldet kan vara en förklaring till att våldet inte fullständigt accepteras.

STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV

Våldet är en del av barnens vardag och de måste hitta sätt att hantera sin verklighet. Under denna rubrik beskriver jag hur barnen förhåller sig till föräldrarna, hur de hanterar konkreta våldssituationer och i vilken mån de talar om sina våldsupplevelser med någon.

Lojala med fadern

Inget av barnen i denna grupp bodde tillsammans med sin pappa när de intervjuades, men alla träffade honom ibland. När de fick direkta frågor om hur de uppfattade sin pappa beskrev samtliga honom mycket positivt. De sade exempelvis att han är snäll, jättesnäll, rättvis och glad. De längtade efter honom. Göran berättade att hans pappa tog med honom på bio och köpte hamburgare. Pappan hade lovat honom en utlandsresa på sommarlovet.

Cassandra tyckte synd om sin pappa. Hon sade att han fick skulden för allt som hände och hon tyckte det var fel att han inte fick bo med modern och övriga familjen. Hennes pappa hade sagt att han skulle gifta om sig om modern inte ville ha honom. Detta ville Cassandra absolut inte skulle hända. Cassandra berättade att hon hade en hemlighet med sin pappa. Om modern inte flyttade ihop med honom skulle hon flytta hem till honom. Då skulle de ha jätteroligt.

Mer indirekt, i samband med andra frågor, framkom att pojkarna tidigare hade varit rädda för sin pappa. Göran hade varit rädd för att hans pappa skulle röva bort honom när han var i skolan eller när han var hemma hos sin pappa. Även David sade att han tidigare varit rädd för att hans pappa ”skulle ta honom någonstans”, men båda pojkarna poängterade att deras pappa hade ändrat sig.

Pappa är snällare nu, jättesnällare... och sen till sommaren ska jag åka till Köpenhamn med min pappa. Jag och min kompis som bor här. Vi ska åka dit. Vi ska åka med bil, hela vägen dit, till Köpenhamn... (Göran, 10 år).

Barnen är lojala med sin pappa. Jag uppfattar att de *vill* se sin pappa som en ”snäll pappa”, de negativa sidorna vill de helst glömma. De goda stunderna med fadern och att han ger löften inför framtiden uppväger att han tidigare gjort dem rädda.

Cassandra antar en vårdande och omhändertagande roll gentemot sin pappa. Hon ger honom tröst och stöd och försöker ställa saker och ting till rätta. Enligt Lyckner & Metell (2001) är det vanligt att flickor tar en vårdande roll gentemot sin pappa, särskilt om han visar ånger för sitt beteende. Cassandra kan uppleva att hon har en viktig funktion att fylla, samtidigt kan ansvarstagandet innebära att hon tvingas skjuta undan egna känslor och behov.

Om modern

Lojalitet

Samtliga barn var fåordiga om sin mamma. De sade att hon var snäll eller bra. De beskrev att hon städade, lagade mat eller var den som ordnade födelsedagskalas.

Ambivalens

Cassandra var den enda som uttryckte något negativt om sin mamma. Hon sade att modern var ”konstig” och ofta blev arg, men hon hade svårt att berätta om konkreta situationer. Däremot sade hon att hennes pappa tyckte likadant.

Cassandra: Ja mamma. Hon är... lite konstig....

Intervjuare: Jaha... hur då?

Cassandra: Ja, jag vet inte faktiskt... men hon är det... konstig (tystnad) Hon stödar jämt. Hon är petnoga.

Intervjuare: Ja...

Cassandra: ...Ja...(skruvar på sig)... jag vet inte. Fast pappa säger det också. Han tycker att hon är jättekonstig. Verkligen.

Jag tolkar barnens berättelser som att det är modern som står för att rutiner och för att det praktiska fungerar i vardagen. Samtidigt kan en mamma som misshandlas ha svårt att orka med sina barn.

En tolkning av Cassandras ambivalens till sin mamma kan vara att modern är försvagad av misshandeln och inte har kraft och energi över till Cassandra. Hennes besvikelse på moderns bristande omsorg vänds till irritation och ilska mot henne. En annan tolkning kan vara att fadern ger Cassandra en negativ bild av modern som Cassandra har svårt att värja sig emot. Detta kan knytas till Hewitts tankar (1981) om den starkes tolkningsföreträdare. Hewitt menar att det är den som har makt och inflytande som bestämmer hur en situation ska definieras. När föräldrarna ger barnet olika definitioner av situationen är det enligt Hewitts resonemang den av föräldrarna som barnet uppfattar som starkast som barnet tror på. Det är sannolikt att Cassandra uppfattar att hennes pappa har mest makt av föräldrarna. Om fadern då ger henne en negativ bild av modern kan hans överläge göra att hans definition uppfattas som den sanna.

Strategier i konkreta våldsituationer

Drar sig undan

När fadern blev våldsam drog sig barnen undan. De sökte sig ofta till sitt rum när det blev bråk. Göran sade att han "tjuvkollade" på föräldrarna ibland, men han sprang sen till sitt rum, snabbt, så att de inte skulle se honom.

Jag bara hörde. Jag låg kvar i sängen... i min säng eller mammas säng. (Göran, 10 år).

Jag fortsätter och hör hur de bråkar, tills jag somnar... fast jag går och lägger mig direkt för jag vill inte att de ska se att jag tjuvkollar. (David, 8 år).

Avleder föräldrarna

Det fanns tillfällen då Göran och David ropat från sitt rum för att försöka få föräldrarna att sluta bråka. Cassandra hade några gånger försökt få föräldrarna att bli sams och glömma bort bråket. Hon hade exempelvis med sin syster sjungit "time out", "time out" och hon hade föreslagit att hela familjen skulle åka på utflykt. Cassandra sade att hon ville att föräldrarna skulle flytta ihop igen. Hon tyckte inte om att familjen bodde på två ställen. Hon ville att de skulle bli *en* familj igen, att alla skulle vara snälla mot varandra och aldrig bråka.

Jag sa, kanske ska vi åka till Gröna lund och ni kan kanske åka kärlekstunneln. (Cassandra, 10 år)

Samtliga barn sade att deras föräldrar antingen inte märkt eller inte brytt sig om dem när de försökt få dem att sluta bråka. Cassandras föräldrar hade gått till ett annat rum, låst

dörren och fortsatt sitt bråk där. Då kunde hon bara höra hur de skrek. Ibland gick hon ut i trappuppgången för att slippa höra, men det hördes ändå. Göran och David sade att ingen märkte att de ropade från sitt rum. Göran sade att det var bäst att bara vänta tills bråken tog slut.

Intervjuare: Vad skulle du göra om det blev likadant igen?

David: Jag skulle bara gå till rummet och göra något annat... låtsas att jag inte ser bråk.

Barnen i denna grupp drar sig ofta undan och gör sig ”osynliga” i konkreta våldssituationer. Detta kan handla om att de vill undvika att bli inblandade eller att de är rädda att störa eller irritera föräldrarna. Weinehall (1997) menar att yngre barn ofta inte kan göra något annat än att agera passivt i konkreta våldssituationer mot modern. De är alltför små och fysiskt svaga för att kunna hindra eller stoppa våldet (a.a). De här barnen uttrycker maktlöshet inför våldet, men de har inte gett upp. Trots att de är små har de ingripit mot våldet på ett sätt de anser möjligt. Cassandra, som har en dröm om familjens återförening, försöker genom humor avleda föräldrarna.

Bevarar familjehemligheten

Göran och David hade aldrig talat med någon av föräldrarna om våldet i familjen. De beskrev att efter föräldrarnas bråk var alla i familjen tysta. Ingen sade något, varken föräldrarna eller syskonen. Familjemedlemmarna gick in på sina rum eller gick ut.

Nä, ingen har sagt nåt... och jag har inte frågat. (David, 8år).

Pojkarna talade inte heller med någon utanför familjen om föräldrarnas bråk. De sade båda att de inte ville att någon skulle veta om det. David hade berättat att hans föräldrar hade skilt sig, men inte att de bråkade.

Nä, jag sa inget. Jag ville inte att någon skulle veta om det. (Göran, 10 år).

Göran och David beskriver tystnaden kring våldet, både i och utanför familjen. Föräldrarna benämner inte det som har hänt. Barnen är lojala och ställer inga frågor. Föräldrarnas tystnad blir norm för barnens beteende, även utanför familjen. Pojkarnas tystnad kan kopplas till Leiras (1990) resonemang om de kulturella tabun som finns mot att berätta och tala om våld i familjen. Som tidigare nämnts menar Leira att den som bryter mot detta förbud riskerar att drabbas av skam och omgivningens förakt. Att Göran och David inte berättar om våldet i hemmet kan vara för att undvika skamkänslor. De vill inte att andra ska uppfatta föräldrar eller dem själva som konstiga, dåliga eller annorlunda. Att hålla våldet hemligt kan på så sätt vara ett sätt att värna om sin egen självkänsla.

Att våldet måste hållas dolt skapar sannolikt en stark press på barnen och gör att de ensamma bär på en katastrofhemlighet (Leira 1990). Att hemligheten om våldet inte får avslöjas kan göra att de måste vara försiktiga i sina relationer till andra. Detta kan skapa ett distanserat förhållande till andra människor. Att barnen under intervjuerna trots detta berättar om sin verklighet för mig, tyder på att de *vill* berätta om det bara är någon som ställer direkta frågor.

Bryter tystnaden

Det var inte i alla familjer som våldet omgavs av tystnad. I Cassandras familj fanns motstridiga versioner av vad som hade hänt. Mamman berättade för Cassandra att hon blivit slagen, hon visade märken och sade att hon hade ont. Cassandras pappa sade att det inte var sant. Han sade i stället att det var mamman som slagit honom, själv hade han ingenting gjort. För Cassandra blev detta förvirrande. Hon upprepade flera gånger ”jag vet inte vem jag ska tro på”, men hon sade också att hon nog trodde ”mest” på sin pappa.

Cassandra: Mamma var rädd för pappa. De höll på med varandra så jag kunde inte veta nånting. Ingen av dom två. Mamma sa att han hade ringt och hotat och så säger han att han inte har det. Så båda dom är konstiga hela tiden.

Intervjuare: Mmm. Så din mamma sa att pappa hade hotat...

Cassandra: Ja. Och pappa sa att han inte hade gjort det. Han sa att mamma hade ringt och hotat honom. Han säger det riktigt allvarligt att det inte är sant.

Cassandra hade liksom David och Göran oftast hållit tyst om föräldrarnas bråk. Ett undantag fanns och det var när hon berättade för sin lärare.

Cassandra: Jag berättade för min lärare.

Intervjuare: Jaha. Vad sa hon?

Cassandra: Jag sa att det var bråk. Jag vet inte vem jag ska tro på sa jag. Då sa hon (med stark och tydlig röst, min anm.): 'BÅDA KAN LJUGA IBLAND. ALLA KAN LJUGA'. Så att jag inte ska tro på nån.

Cassandra hamnar en lojalitetskonflikt när föräldrarna ger henne olika versioner av vad som har hänt. Ska hon ta sin mammas parti, med risk för att pappan blir arg och besviken eller ta pappans parti och då göra mamman ledsen? Cassandra hanterar denna omöjliga valsituation genom att tro ”mest” på sin pappa. Hewitt (1981) menar, som tidigare nämnts, att det är den som har mest makt som avgör hur en situation eller händelse ska tolkas. Eftersom barn står i beroendeställning till vuxna är det föräldrarna som har tolkningsföreträde. När föräldrarna ger barnet olika bilder av verkligheten väljer barnet att tro på den förälder som barnet uppfattar har mest makt. Cassandra upplever sannolikt att det är hennes pappa som har mest makt och inflytande av föräldrarna och det kan därför bli hans verklighetsbild som uppfattas som mest trolig.

Cassandra vänder sig till sin lärare för att berätta om sin situation. Detta leder dock inte till att våldet mot modern synliggörs. Jag uppfattar att läraren har en normaliserande och överslätande attityd gentemot Cassandras berättelse och att läraren inte vill se att bråk kan betyda våld. Detta kan handla om vuxnas motvilja att ta till sig barns lidande. Mellberg (2002) menar att på ett generellt plan kan vuxenvärlden ta avstånd från barnmisshandel och övergrepp, men när det gäller ett *konkret barn* kan bagatellisering och förnekanden göra att barnets situation inte synliggörs. Att läraren inte tar reda på mer om Cassandras situation kan handla om att hennes hemförhållanden är alltför smärtsamma för läraren att se. För Cassandra kan budskapet bli att våldet mot modern är normalt eftersom läraren ändå inte tycks bry sig. Alternativt kan hon uppfatta att våldet är alldeles för hemskt och skamligt för att ens benämnas.

OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE

Under denna rubrik beskriver jag det stöd och det avvisande barnen mött i sitt sociala nätverk. Det gäller vilka människor som barnen tycker är viktiga för dem, hur de har det i skolan och hur de ser på kontakten med socialtjänsten. Avslutningsvis beskrivs barnens erfarenheter av att bo i skyddat boende.

Vuxenvärldens frånvaro

Barnen i denna grupp hade få vuxna i sin närhet som var viktiga för dem. Bortsett från föräldrarna kunde de inte nämna någon alls. När jag frågade barnen vem de kunde vända sig till om de behövde hjälp sade de ”ingen” eller ”inte nån”. Därefter sade de att deras mamma och pappa kunde hjälpa dem, men inget av barnen hade någon gång talat med sina föräldrar om föräldrarnas bråk.

När jag ställde en direkt fråga om barnens släktingar sade Göran och David att de inte brukade träffa sina släktingar. De hade aldrig pratat med dem om bråken mellan föräldrarna och de trodde inte att de kände till dem. Cassandra sade att hon träffade sina släktingar ibland, men hon tyckte inte om någon av dem. Hon berättade att släktingarna visste om att föräldrarna bråkade men att de hade blivit fiender. Pappans släktingar tyckte att bråken var mammans fel och mammans släktingar tyckte att allt var pappans fel. Cassandra hade hört hur släktingarna skrikit och bråkat med varandra och hon tyckte att de alla var dumma. Särskilt dumma tyckte hon att några av moderns släktingar var eftersom de hittade på saker som hennes pappa hade gjort. Cassandra sade att hon aldrig hade pratat med någon av släktingarna om vad som hände mellan föräldrarna.

Samtliga barn nämnde jämnåriga som var viktiga för dem, både kamrater och syskon. Cassandra berättade om en äldre syster som tröstat henne många gånger och som hade hjälpt henne med läxor. David och Göran hade flera kompisar som de träffade ofta och som de hade fått hjälp av när andra bråkat med dem. Cassandra hade en bästa vän. Ingen av dem hade berättat för någon av sina kamrater om föräldrarnas bråk.

Barnen i denna grupp framstår som *övergivna* av vuxenvärlden. De är i stor utsträckning hänvisade till sig själva. De har ingen vuxen i sin närhet som är helt trygg och med vilken de kan tala med om sina svårigheter.

Utanför familjen ter sig de vuxna frånvarande. I relationer där kvinnan misshandlas isoleras ofta kvinnan (Lundgren 1989), vilket kan betyda att familjens sociala nätverk är begränsat. Att våldet dessutom hemlighålls av föräldrarna kan göra att det är få personer som känner till familjeförhållandena. Cassandras berättelse visar också att även om släktingarna känner till våldet mot modern är det inte säkert att de uppmärksammar barnens situation. De vuxna kan involveras i konflikten och ta ett ensidigt vuxenperspektiv.

När vuxenvärlden sviker vänder sig barnen i stället till jämnåriga. Äldre syskon kan fungera som en ställföreträdande förälder, vilket kan minska känslan av ensamhet. Kamrater kan ge en känsla av gemenskap och för pojkarna dessutom skydd i konfliktsituationer. Eftersom barnen måste hålla våldet dolt, kan de dock behöva hålla kamraterna på distans. Släpper de kamraterna för nära kan de riskera att avslöja hemligheten.

Trivs i skolan – trots mobbning

När jag frågade barnen hur de hade det i skolan sade alla ”bra”. De trivdes i skolan. De tyckte exempelvis att det var roligt att lära sig saker, spela fotboll på rasterna eller vara med kompisar.

Samtliga barn berättade också om svårigheter i skolan. Göran hade blivit tvungen att gå om en klass eftersom han hade missat mycket då han bott i skyddat boende. Han saknade sina gamla klasskamrater och den nya klassen var bråkig. Både läraren och alla barn skrek hela tiden. Ibland fick han ont i huvudet och var tvungen att gå hem. Även Cassandra hade gått om en klass, vilket berodde på att hon hade svårt att lära sig läsa och skriva.

Två av barnen berättade att de hade blivit mobbade. Cassandra hade blivit mobbad i en skola hon tidigare gått i. Hon blev retad för tjockis och jagad på skolgården. Ingen av lärarna märkte detta. När hon blev ledsen gick hon ibland hem. Cassandra slapp mobbningen när hon bytte skola, men hon kände sig ofta ensam i sin nuvarande skola. Hon hade en bästis, men när hon var borta hade hon ingen att vara med.

David berättade att han mobbades av äldre killar i trean. De följde efter honom, hoppade på honom och började slå honom. Men David hade också kompisar i skolan som stod på hans sida och fröknarna kom ibland och ”sa till” de pojkar som bråkade.

Jättemånga mobbar mig och så. Dom säger dumma saker till mig. Och så kommer en massa andra och så blir det ett jättestort bråk... Jag blir arg. Typ om nån slår mig jättehårt, då slår jag tillbaka typ. (David, 8 år).

Barnen har en motsägelsefull bild av skolan. De säger att de har det bra, trots att de alla har problem i skolan. Detta kan jämföras med resultaten från en studie av Ladberg & Torbiörnsson (1997) där 379 barn intervjuades. Trots svåra livsvillkor svarade barnen att de hade det bra. Författarna förklarar detta med barns positiva livssyn, de är inställda på att växa och utvecklas (a.a). Detta kan göra att barn in i det längsta försöker negligera sina problem.

En jämförelse kan också göras med Weinehalls studie där nästan alla av de 15 informanterna varit hackkycklingar i skolan. Trots detta sade ungdomarna att de hade trivts i skolan. Weinehall menar att ungdomarna såg skolan som en fristad eftersom de där kunde undkomma våldet mot modern. Även om mobbningen och trakasserier i skolan var smärtsam var våldet mot modern värre. Detsamma kan gälla för barnen i denna grupp. I skolan slipper de undan våldet mot modern.

Kontakten med socialtjänsten

”Det var nåt mellan vuxna”

David och Cassandra hade inte själva pratat med sina socialsekreterare. De visste att föräldrarna hade kontakt med några ”flickor” eller ”kvinnor” och de kände till deras namn. David hade sett socialsekreterarna när de var hemma hos hans familj, men han visste inte vad de ville. När de kom hem till familjen gick David in på sitt rum. Han visste att de pratade med hans föräldrar, men han visste inte vad de pratade om och han brydde sig inte heller om det.

Cassandra hade träffat socialsekreterarna hemma och på möten på socialkontoret. När socialsekreterarna var hemma hos henne hade hon inte varit med. Då var hon på sitt rum. När det var möten på socialkontoret satt hon bredvid sina föräldrar och lyssnade.

Ingen hade frågat henne något eller berättat för henne vad som skulle hända. Däremot hade hon fått komplimanger för sina kläder.

Cassandra var osäker på vad som var meningen med att träffa socialsekreterarna. Hon sade att mötena var "nåt mellan vuxna". Hon tyckte inte att hon själv hade något att säga. Däremot försökte hon lyssna noga på vad de vuxna sade.

Cassandra: Jag var i mitt rum, men ibland brukar jag tjuvhöra. Jag tog örat mot väggen och då hörde jag.

Intervjuare: Vad hörde du då?

Cassandra: Jag hörde bara. Dom sa att pappa skulle flytta ifrån oss och allting.

Intervjuare: Jaha vad tyckte du om det?

Cassandra: Dåligt... så då gömde jag resväskorna... under sängen... så dom letade jättelänge... så trodde mamma att pappa hade gömt dom ... och då tog jag fram dom.

Cassandras och David har svårt att begripa meningen med familjens kontakt med socialsekreterarna. De upplever inte själva att de är i fokus för socialtjänstens insatser. Det finns ingen som frågar efter deras upplevelse av situationen eller informerar dem om planerade insatser. David hanterar detta genom att "koppla bort" socialsekreterarna. Han drar sig undan och gör sig osynlig vid hembesök. Socialsekreterarna låter honom försvinna.

Cassandra vill däremot förstå vad som händer. Hon ser bland annat till att vara med vid möten på socialkontoret. Trots att hon är närvarande tycks hon ha fått minimalt med utrymme i samtalen. Hennes roll verkar bestå i att hon tyst ska lyssna när de vuxna pratar och foga sig i de beslut som tas. Detta kan jämföras med Aronssons & Rundströms (1988 i Aronsson 1997) samtalsanalyser vid möten mellan barn och vuxna på läkarmottagningar och vid familjeterapeutiska samtal. Barnen fick mellan 5 % och 8 % av samtalstiden, medan de vuxna fick över 90 %. När barn och vuxna möts blir barn alltså lätt, precis som David och Cassandra, passiva sidofigurer. Å ena sidan kan det ses som positivt att barn slipper dras in i och tala om familjeproblemen och att det är de vuxna som sköter "svårigheterna". Å andra sidan är barnen redan medvetna om vad som sker i familjen och de är dessutom starkt berörda av de beslut som tas. Det är bland annat därför viktigt att besluten inte tas över huvudet på dem utan att de ges möjlighet att framföra sina åsikter och att information om insatser och åtgärder riktas direkt till dem.

Förtroende som vänds till misstroende

Göran hade träffat flera olika socialsekreterare. Han nämnde fyra namn, men hade träffat fler. Göran tyckte i början att alla var snälla. Han och hans mamma fick komma till ett skyddat boende och de fick hjälp med pengar. Göran fick också en egen socialsekreterare och en gång fick han träffa henne ensam. Hon frågade honom "hur det var och sånt" och Göran berättade för *första gången* någonsin om föräldrarnas bråk. Socialsekreteraren hade sagt att det var "allvarligt". Göran hoppades att socialsekreteraren skulle hjälpa honom att må bra. Han ville exempelvis byta till en annan skola, eftersom han var rädd att pappan skulle kidnappa honom på hans dåvarande skola. Men det blev inget skolbyte och Göran förstod inte varför.

Göran träffade sin socialsekreterare två gånger, därefter hörde han inte mer ifrån henne. När jag pratade med Göran hade han inte träffat socialsekreteraren på länge och han var besviken och arg på henne. Hans egen förklaring var att hon inte brydde sig om

det han berättat. Han hade bestämt sig för att vägra träffa henne om hon hörde av sig igen.

Göran: Den som inte hjälpt till, som inte gjort ett dugg är XX (socialsekreteraren, min anm.) Hon har inte hjälpt ett dugg... inte gjort nånting.

Intervjuare: Vem är hon?

Göran: Hon jobbar i centrum... ingen nytta...

Intervjuare: Ingen nytta..?

Göran: Vi har inte fått nån hjälp... vi har fått klara oss själva... hon borde ha ett dåligare jobb. Hon passar inte för det där jobbet.

Intervjuare: Lyssnade hon på dig?

Göran: Nä, hon lyssnade inte... jag märkte det för länge sen... för hon gjorde ingenting. Hon gjorde ingenting åt saken.

Göran får inledningsvis positiva förväntningar när han träffar socialsekreteraren. Att han får en *egen* socialsekreterare gör att han känner sig värdefull. Att socialsekreteraren ställer många frågor, lyssnar, verkar intresserad och tar honom på allvar förstärker denna känsla. Detta, tillsammans med att socialsekreteraren säger att hans situation är "allvarlig", kan göra att han uppfattar att han får ett *löfte om hjälp*. Socialsekreteraren blir som person mycket viktig för honom. Det skapas en förtroenderelation (Olofsson 2000) dem emellan och för Göran är "hans socialsekreterare" inte utbytbar.

När Görans kontakt med socialsekreteraren efter två möten därefter oväntat avbryts upplever han detta som ett svek och ett avvisande. Dessutom uteblir hjälpinsatserna. Det är som om han "tömts" på information och sedan lämnas. Hans tolkning kan bli att socialsekreterarna *inte* tycker att hans situation är allvarlig eftersom han överges efter att ha berättat om sina svårigheter.

Att barn kan få detta bemötande på ett socialkontor kan handla om hur det sociala arbetet är organiserat. I många kommuner är arbetet funktionsindelad och barnet träffar ett flertal socialsekreterare med olika uppgifter. Den socialsekreterare som Göran uppfattar som *sin* socialsekreterare är troligen den som har hand om utredningen av hans situation. Kontakten handlar då i stor utsträckning om informationsinhämtning inför ett beslutsfattande. När socialsekreteraren fått den information som behövs lämnas Göran, för möten med nya barn. Socialtjänstens kontakt med Göran avslutas eller lämnas över till en socialsekreterare som arbetar med insatser.

Saknaden efter vardagligt liv i skyddat boende

Samtliga tre barn som presenteras i detta kapitel hade bott i ett skyddat boende. Alla var medvetna om att de bott i ett skyddat boende och de visste varför de var tvungna att bo där. Alla tre barn tyckte först att det var bra att lämna det egna hemmet. Det blev "lugnare, inga bråk, inget skrik". David sade att det var bra för hans mamma att komma hemifrån eftersom hon fick någon att prata med. Däremot sade samtliga barn att ingen hade pratat med dem.

Alla barn uttryckte att det var ovant och annorlunda att bo i ett skyddat boende. De sade exempelvis att "saften smakade vatten", "man fick inte spela musik", "man måste vara tyst", eller "det var konstigt där". De saknade skolan, kamraterna, sitt rum och sina saker.

Cassandra och David kunde inte gå kvar i sin gamla skola sedan de flyttat till det skyddade boendet. Ingen av dem visste varför. De började i stället i en skola i närheten av det skyddade boendet. När de flyttade därifrån fick de på nytt byta skola.

Även Göran ville byta skola eftersom han var rädd att hans pappa skulle kidnappa honom där. Men Göran fick inte byta skola. Han visste inte varför, men han gick inte i skolan på flera månader. Han hade ingenting att göra på dagarna och hade aldrig haft tråkigare i hela sitt liv.

Jag satt bara och titta på teve, eller låg och sov. Nä, inte nåt annat det var bara det. Det var så tråkigt, jag gick inte ens i skolan. (Göran, 10 år).

Att flytta till ett skyddat boende kan först kännas som en lättnad eftersom barnen då undkommer det skräckfyllda våldet. Det kan också kännas bra att modern får stöd eftersom de sannolikt sett henne ledsen och rädd många gånger.

Men flykten innebär också många umbäranden. I en krissituation ska barnen lämna även det som är vardagligt, välkänt och tryggt. De ska anpassa sig till en ny boendeform, där de ska bo tillsammans med andra kvinnor och barn i kris och där möjligheten till avskildhet är liten. De kanske kommer till ett bostadsområde där de aldrig varit tidigare och där de inte känner någon. De tvingas byta skola, eller får inte gå i skolan alls. De kan inte träffa sina kamrater. Modern befinner sig dessutom i en svår situation och är tyngd av praktiska, ekonomiska och känslomässiga problem, vilket gör att hon kan ha svårt att orka med sina barn.

Sammanfattning

När barnen i denna grupp berättar om våldet i hemmet använder de generella och vardagliga ord, undviker konkreta detaljer och säger ofta att de glömt bort vad som hände. Våldet framstår för barnen som en förväntad och delvis accepterad händelse, där båda föräldrarna ses som delaktiga i det som sker.

Jag uppfattar detta som att våldet mot modern normaliseras. Detta kan ses som en överlevnadsstrategi för att göra verkligheten något tryggare.

Barnen i denna grupp är lojala med sin pappa. De negativa sidorna och bristen på tillit skjuter de ifrån sig. Modern står för trygghet i vardagen, men motstridiga känslor inför henne framkommer hos ett av barnen.

Barnen drar sig ofta undan och gör sig ”osynliga” när modern misshandlas, men samtliga har också försökt stoppa våldet genom att försöka avleda föräldrarna

Två av barnen beskriver tystnaden kring våldet i familjen, medan den tredje berättar om föräldrarnas olika versioner av vad som hände. Barnen är försiktiga med att berätta om våldet för utomstående.

Barnen tycks övergivna av vuxenvärlden. Utanför familjen finns det inte någon vuxen de har förtroende för och som de kan tala med.

I skolan säger barnen att de trivs, samtidigt som de om skolsvårigheter. Två av dem berättar om mobbning.

I kontakten med socialtjänsten har två av barnen inte kommit till tals med sin socialsekreterare. Det tredje barnet är besviken och tycker inte att han har blivit tagen på allvar.

Alla barn har vistats i ett skyddat boende med sin mamma. Att därigenom undkomma våldet beskrivs som en lättnad, men efter en tid saknar de sitt vardagsliv, sitt hem, kamrater och skolan.

5. Våldet som en ursäktad händelse

I detta kapitel presenteras *Andreas, Björns, Idas och Evas* berättelser. Dessa barn är mellan sju och tretton år gamla. Kapitlet innehåller referat, citat och analys av deras berättelser. De övergripande rubrikerna är liksom i det förra kapitlet: 1. Våldet i hemmet 2. Strategier för att hantera sitt familjeliv och slutligen 3. Omvärldens stöd och avvisande. Dessa rubriker följer olika frågeområden.

Nedan görs en kort beskrivning av varje barns sociala situation som den såg ut vid studiens inledning. Uppgifterna kommer från barnen och deras mödrar.

Andreas är åtta år och går i årskurs två. Andreas är äldsta barnet i familjen och han har två yngre syskon. Andreas bor med sin mamma och sina syskon i ett skyddat boende. Hans pappa är häktad. Modern berättar att hon blivit misshandlad sedan Andreas var liten. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Ida är tio år och går i årskurs fyra. Hon har ett yngre syskon. När jag träffade Ida första gången bodde hon tillsammans med båda sina föräldrar och dessutom samtidigt med en annan familj. Vid nästa intervjutillfälle hade Ida, modern och syskonet flyttat till ett skyddat boende eftersom fadern åter varit våldsam mot modern. Idas mamma säger att hon blivit misshandlad de senaste fyra åren. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Eva är tretton år och går i årskurs sju. Hon har tre syskon, både yngre och äldre. Eva har tidigare bott med sin mamma och sina syskon i ett skyddat boende, men sedan några månader bor de i en egen lägenhet. Fadern bor i ett närliggande bostadsområde. Eva träffar sin pappa oregelbundet, ibland varje vecka, ibland en gång i månaden. Modern har blivit misshandlad sedan Eva var tre år och hoten och trakasserier fortsätter trots att inte föräldrarna bor ihop. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Björn är sju år och går i sexårsverksamheten. Han har ett äldre och ett yngre syskon. Björn bor i ett skyddat boende tillsammans med sin mamma och syskonen. Hans pappa är häktad. Modern berättar att hon misshandlats under många år, hon vet inte exakt hur länge. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

VÅLDET I HEMMET

När pappa slog mamma

Alla barn i denna grupp var konkreta och detaljrika när de berättade om våldet mot modern. De beskrev situationer då modern blev sparkad, slagen eller på annat sätt illa behandlad. Tre av barnen berättade också att fadern bestämt över modern på olika sätt. Hon fick exempelvis inte gå ut eller ringa telefonsamtal när hon ville. Tre av de fyra barnen ritade också teckningar som föreställde situationer då pappan var arg och skrek eller slog deras mamma.

Min pappa han slog mamma många, många gånger, mer gånger än jag kan säga och han hotade henne. Det var där hemma hos oss och han drack öl och så stack han henne med kniven, i handen, och hon kom till sjukhus... sen slog han sönder dörren här, ett stort hål och hade kofoten och den där grejen som man öppnar med "klick". Och så kom han in och mamma låg bara där på golvet... jag trodde hon skulle vara död sen... och vi hade släckt ner i hela huset så att han inte skulle se att vi var hemma... sen kom polisen, en polistjej och en poliskille och dom hade pistolerna mot honom, rakt på honom och dom skrek jättehögt och pappa han bara skrek jättehögt och hotade och dom tog ner honom... och han skrek... och jag bara gråter... fast mamma kräktes på toaletten. (Andreas, 8 år).

När barnen berättade om olika våldssituationer märktes det på deras mimik, tonläge och känslomässiga uttryck att detta var skrämmande händelser. Samtliga barn sade också att de blev rädda och ledsna när pappan slog deras mamma. Andreas och Björn sade också att de blev arga.

Pojkarna sade att de var rädda för att deras pappa skulle döda mamman, något av syskonen eller någon släkting. De hade hört sin pappa säga att han skulle mörda och de tog hans ord på allvar. Däremot trodde de inte att pappan skulle döda dem själva.

Ida och Eva var rädda för att deras mamma skulle bli skadad och hamna på sjukhus. Ida sade att hon var rädd att "mamma skulle göra sig illa jättemycket, kanske aldrig komma från sjukhuset".

Jag tänkte att hjälp, ska hon blöda och dö? (Björn, 7 år).

Samtliga barn hade ursäkter och förklaringar till sin pappas våldsamhet. Tre av dem lade skuld på sig själva för att pappan slog. Det hade gjort sin pappa arg, genom att inte komma hem i tid efter skolan, snatta godis eller liknande. Föräldrarna hade då börjat bråka och det slutade med att mamman blev slagen. Slutsatsen de drog var att det var deras fel att pappan slog.

Ibland brukar det vara så här att när jag inte vill passa min lillasyster skriker han på mig och då sa min mamma "skrik inte på henne, hon är trött". Då började han skrika på henne. Och sen brukade han slå henne efter det... Så då tänkte jag "varför passade jag henne inte?" (Ida., 10 år).

Tre av barnen sade också att det ibland var deras mamma som startade bråken, genom att skrika, tjata eller bråka på pappan. Björn och Andreas sade också att pappan slog för att han hade en sjukdom eller för att han blandade medicin och öl.

Jag vet vad som hände. Mamma retade pappa. Han hade ont i hjärnan, han hade nånting där. När han äter tabletter då var allting lugnt. Men sen börjar han slå mamma, det blev en massa saker. Men hon retade honom ... hon retade honom ändå mycket ... och då kom den där medicinen bort från hjärnan... det kokade i hela kroppen på honom. (Björn, 7 år).

Hur barnen talar om våldet visar hur de förstår situationen när deras mamma misshandlas (Hewitt 1981). Barnen i denna grupp beskriver konkreta och detaljerade händelser, då modern blivit utsatt för våld. Våldet är en skrämmande och skräckfylld händelse och de är mycket medvetna om våldets yttersta konsekvenser – det vill säga döden - och lever med en stark dödsrädsla.

Barnen vet att våldet mot modern inte är "normalt", men de hittar förklaringar och ursäkter till faderns våldsamhet som minskar hans ansvar för våldshandlingarna. Detta kan ses som ett förnekande av verkligheten, men det kan också ses som ett sätt att

omdefiniera verkligheten för att klara av att leva i den (Lazarus & Folkman 1984 i Weinehall 1997).

En parallell kan dras till Freyd (1996) som forskat om barn utsatta för sexuella övergrepp. Freyd menar att barnets beroenderelation till föräldrarna gör att de värjer sig för det svek det innebär att någon av föräldrarna utsätter dem för övergrepp. Hon menar att barn för sin överlevnad behöver sina föräldrars omsorg och en tillitsfull relation med dem. Freyds resonemang kan överföras till hur barn förstår pappans våld mot mamman. Det är ett svek att fadern, som är en person som barnet förväntar sig trygghet ifrån, i stället skapar otrygghet och rädsla. Det är också ett svek att modern inte kan se till att våldet upphör. Barnet är dessutom beroende av sina föräldrar och kan inte klara sig utan dem. I ett försök att bevara tilliten menar Freyd (a.a) att barn "glömmer" de övergrepp de utsätts för av sina föräldrar. Barnen i denna grupp är medvetna om vad som sker, men deras ursäkter av faderns våldsamhet kan ses som en överlevnadsstrategi och ett försök att bevara tilliten till föräldrarna.

Leira (1990) framhåller också, som tidigare nämnts, att våld i familjen är ett skambelagt brott som det finns kulturella tabun mot att synliggöra. Den som bryter mot detta förbud drabbas av omgivningens förakt (a.a). Att osynliggöra faderns våldsamhet genom att hitta godtagbara förklaringar kan ses som ett sätt att undvika skammen och känslan av att vara fel och annorlunda.

Barnmisshandel

Samtliga barn i denna grupp berättade att de någon gång blivit slagna. Tre av dem hade blivit slagna av *båda* föräldrarna, ett av dem enbart av fadern. När barnen berättade om vad de varit med om var det fädernas våldsamhet de beskrev. De var fåordiga om på vilket sätt mödrarna gjort dem illa. När jag frågade dem vad deras mamma hade gjort sade de exempelvis "det var ingenting" eller "vet inte".

Hur mycket deras pappa slog varierade. Idas pappa hade nypt henne och slagit henne på rumpan tre gånger, Andreas sade att han blivit slagen 1000 gånger eller mer och att detta hade skett med ris eller rep.

Ida, Andreas och Björn beskrev att slagen kom utan anledning. De hade inte gjort något, ändå slog han dem. Barnen var arga och tyckte att de blivit orättvist behandlade. Ida och Andreas hade också tankar om att deras pappa slog dem för att han inte tyckte om dem.

Andreas beskrev hur han försökte anpassa sig för att inte göra fadern arg.

När han hota mig. Jag försökte hitta på vad jag skulle göra för att han inte skulle hota mig, men jag visste inte... man visste aldrig... hur man ska göra. (Andreas, 8 år).

Eva berättade att hon blev slagen när hon var yngre, men detta pågick inte längre. Eva ville inte tala om det som hade hänt, men hon sade att hon alltid varit svarta fåret i familjen och hon fick stryk när hon retade eller bråkade med de andra. Hon tyckte att hon hade sig själv att skylla.

Björn, Andreas och Ida sade alla att deras respektive pappa förbjudit dem att berätta för någon att han slagit dem. På frågan vad som skulle hända om de berättade sade alla att de då skulle få mer stryk. Eva har aldrig blivit förbjuden att berätta, men hade ändå aldrig gjort det.

Jag... ja, jag gråter... fast då sa han att om jag säjde till mamma då skulle jag få lite mer. Det var därför jag aldrig säjde till henne... om det att han slog mig... för jag var rädd att han skulle slå mig mer... han sa det åt mig... han hotade mig... att han skulle slå mig... (Ida, 10 år).

Barnen i denna grupp är dubbelt utsatta. De tvingas se sin mamma misshandlas, men våldet riktas även direkt mot dem själva. De är både offer och vittnen, vilket ökar deras utsatthet och skapar känslor av att vara oälskad och oduglig. Barnen beskriver också uttalade eller outtalade familjeregler om att våldet inte får avslöjas. Att bära på denna tunga hemlighet gör barnen ensamma och hemlighållandet i sig kan enligt Leira (1990) vara än mer traumatiserande än våldet i sig.

Att tre av mödrarna slagit sina barn innebär att båda föräldrarna är förövare. Att barnen är fåordiga om det våld modern åsamkat dem kan handla om att det är alltför skrämmande att konfronteras med att båda föräldrarna slår. Dessa tankar kan de behöva värja sig ifrån eftersom verkligheten då blir fullständigt otrygg.

STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV

Våldet är en del av barnens vardag och de måste hitta sätt att hantera sin verklighet. Under denna rubrik beskriver jag hur barnen förhåller sig till föräldrarna, hur de hanterar konkreta våldssituationer och i vilken mån de talar om sina våldsupplevelser med någon.

Växlande avståndstagande och lojalitet med fadern

Barnen talade mycket om sin pappa. Deras sätt att tala om honom växlade mellan intervjutillfällena, men också under samma intervju. De sade exempelvis att han var bra, att de älskade honom, tyckte synd om honom eller längtade efter honom. De berättade också om roliga saker som de hade gjort med sin pappa.

Tre barn berättade att polisen kom hem till dem när det var bråk hemma. De sade också att de blev rädda eller arga då, eftersom de inte ville att poliserna skulle ta deras pappa.

Björn: Men då kom poliserna, när han höll stryptag. Just då... och då ville jag slå poliserna. Jag ville slå dom på benen. Men jag kunde inte för min moster höll i mig.

Intervjuare: Jaha. Vad hände sen?

Björn: Dom är dumma. Jag var arg på dom... jag ville inte att dom skulle ta min pappa och kanske sätta honom i fängelse.

Intervjuare: Var du rädd att han skulle komma i fängelse?

Björn: Ja och få dödstraff... dödstraff... dödstraff. Jag hade precis läst om det i skolan. Det bultade hårt i mitt huvud hela tiden... dunk,dunk... dödstraff, dödstraff, dödstraff. Jag hade så ont i huvudet när det bultade.

Parallellt med detta framkom att samtliga barn också var arga, besvikna och/eller rädda för sin pappa. De sade exempelvis att han var dum, farlig, att han kanske inte var deras riktiga pappa eller att de ville slå honom. Andreas berättade under samma intervju om sin pappa så här:

Andreas: Hemskt, dum som en farlig. Jag skulle slå han... slå han skulle jag...jag hatar han...sen rymma.

Och senare under samma intervju:

Intervjuare: Vad skulle du göra om han kom ut ur häktet?

Andreas: Jag skulle komma till honom och göra så här (omfamnar sig själv, min anm.)...hårt... och jag skulle säga 'pappa jag älskar dig, jag älskar dig så mycket'.

Alla barn tyckte att det var fel av fadern att slå, men som nämnts förklarade och ursäktade de hans våldsamhet. Tre av fäderna hade erkänt sina våldshandlingar och barnen ville gärna tro på sin pappa när han lovade bättring. De förlät honom och hoppades att allt skulle bli bra. Hos samtliga barn framkom dock tvivel om huruvida detta var möjligt. De hade många gånger hoppats att den senaste våldshändelsen skulle vara den sista, men löftet hade brutits.

Ja, kanske kan det bli så (att han slutar slå, min anm.)... men kanske inte. Han har lovat mig och lovat mig så många gånger och ändå blir det så här. Han håller inte (viskande, min anm.)... det går nog inte. (Andreas, 8 år).

Andreas hade trots detta inte gett upp hoppet.

Andreas: Vet du om jag fick bestämma, om jag kunde, vet du vad jag skulle vilja då? Och jag skulle ge bort alla mina filmer och mina spel och band och alla mina grejer. Vet du vad jag skulle vilja då?

Intervjuare: Nä

Andreas: Att min pappa alltid skulle vara snäll. Aldrig mer slå mamma. Aldrig mer slå mig. Aldrig, aldrig, bara vara snäll.

Barnen har starka motstridiga tankar och känslor inför sin pappa. Han är en person med både en ond och en god sida. Detta kan leda till en bristande tillit och att barnen inte vet hur de ska förhålla sig till honom. Barnen växlar mellan lojalitet och avståndstagande till sin pappa. De har en önskan om en god pappa. De är beredda att ursäkta och förlåta honom och kan som Andreas ha magiska föreställningar (Aronsson 1996) om hur egna uppoffringar ska få faderns våldsamhet att upphöra. Samtidigt finns också ett markerat avståndstagande och en kritik gentemot fadern. Efter tillräckligt många besvikelser och brutna löften om att våldet ska upphöra kan barnen få allt svårare att försvara sin pappa.

Ambivalens gentemot modern

När barnen beskrev sin mamma berättade de att hon ofta var ledsen och grät. De hade sett henne vara rädd många gånger. De tyckte synd om henne och tröstade henne när hon var ledsen. Barnen var rädda att modern skulle dö eller hamna på sjukhus när hon blev slagen. Två av dem var säkra på att deras mamma skulle bli dödad av pappan. Tre av de fyra barnen hade hört sin pappa säga att han skulle "mörda mamma". Björn ville därför alltid vara i närheten av sin mamma.

Jag vill inte lämna min mamma. Jag tänker bara så här att jag vill inte lämna hon, för pappa kommer att mörda henne. Då gör det ont i huvudet, därför att hon gråter, då gör det ont i huvudet.(Björn, 7 år).

Andreas, Eva och Björn sade också att deras respektive mamma var dum som retat pappan, som startat bråk eller som ljög om pappan eller hittade på saker.

Andreas sade att hans mamma sagt att han var ful och att han var arg på sin mamma för det.

Barnen har ambivalenta känslor för sin mamma. De tycker synd om henne, men är samtidigt arga och besvikna på henne. De negativa känslorna kan handla om en bristande tillit till henne. För det första är det en realitet för dem att modern kan "försvinna" från dem genom att hamna på sjukhus, eller bli dödad. Modern kan då inte längre ta hand om dem, vilket kan upplevas som ett svek. För det andra kan barnen ha en oro över att modern inte är en kompetent och duglig förälder. De ser henne som "den svaga" eftersom de har sett hennes vanmakt och oförmåga att skydda sig många gånger. Detta skapar otrygghet. Och om hon inte kan skydda sig själv, hur ska hon då kunna skydda barnet?

Bilden av modern som svag kan också göra att barnen själva känner att de måste vara starka och duktiga. De kan inte själva visa sin egen rädsla utan inriktar sig på att ta hand om sin mamma.

Strategier i konkreta våldsituationer

Ingriper

Samtliga barn hade flera gånger försökt hjälpa sin mamma när hon blev slagen. Ida berättade att pappan ibland blev arg på mamman på natten då hon själv låg och sov. Ida vaknade och lyssnade på vad som hände. Om det blev riktigt allvarligt, till exempel om hennes mamma ropade på hjälp, sprang hon dit. Hennes mamma hade lärt henne telefonnumret till polisen och sagt att hon skulle ringa dit. Detta hade Ida försökt göra vid ett tillfälle, men hon blev så rädd att hon inte kunde komma ihåg telefonnumret. En släkting råkade då komma hem till familjen och hon ringde till polisen i stället.

Andra sätt att ingripa som barnen berättade om var att skrika och banka på dörrar. Pojkarna sade att de ville slå eller döda sin pappa.

När han slog mamma då blev jag galen. Jag blev skitförbannad när han kom. Jag skulle jävla döda han, min pappa. Jag skiter i att det är min pappa för han gör dumheter som han inte får göra. Då får jag ont i huvudet för han gör dumma saker. Han får inte göra vad han vill. Nästa gång pappa kommer då ska jag döda...(tystnad, min anm.). Jag vill bara SLÅ pappa... DÖDA. (Björn, 7 år).

Då såg jag att mamma låg halva på mattan, halva på golvet. Då läggde jag mig bredvid henne...och så försökte jag trösta henne...hon låg och gråte. (Ida, 10 år).

Tröstar syskon

Eva, 13 år, berättade att hon tog hand om sina yngre syskon när föräldrarna bråkade. Det enda hon tänkte när hon hörde att ett gräl startade var att småsyskonen inte skulle få höra något. Hon berättade att småsyskonen grät och hon tröstade dem och höll för deras öron.

Ja, vad heter det. Då blev mina småsyskon ledsna så jag fick trösta dom... det var inte kul. Och jag tänkte bara på mina småsyskon, att dom inte skulle få höra nånting. (Eva, 13 år).

Försöker undkomma

Tre av barnen berättade också om tillfällen då de inte gjorde någonting när föräldrarna bråkade. Det kunde gälla då föräldrarna började skrika på natten eller på dagen då de själva var i ett annat rum. De lyssnade på vad som hände, ibland gick de fram och tittade. Ida sade att hon brukade ligga i sin säng och lyssna, men om det blev riktigt mycket bråk och om hennes mamma ropade på hjälp sprang hon dit.

Ingenting, ingenting gjorde jag. Bara stod där och tittade och gråter och gråter. (Björn, 7 år).

Ida och Andreas berättade att de hade tänkt rymma efter att det varit ett bråk hemma. Ida gick ut i trappuppgången och tänkte att hon skulle rymma och aldrig mer komma hem. Men hon ändrade sig eftersom hon inte ville lämna sin mamma. "För då blir hon helt ensam och min mamma blir ledsen då", sade hon. Andreas hade också tänkt rymma. Han hade gett sig av en gång, men när han gått en bit kom han på att han inte hade någonstans att rymma. "Jag hade ingen bil och allt var så långt bort. Så jag gick hem".

Funderingar om att hjälpa pappa slå mamma

Hos Andreas framkom också funderingar om att i stället ställa sig på pappans sida och slå sin mamma. Hans pappa hade visat honom pistoler och lärt honom att skjuta för att han skulle kunna "skjuta mamma".

Intervjuare: Vad skulle du göra om pappa slog mamma igen?

Andreas: Samma sak... som pappa... döda mamma (tystnad, min anm.). Nä, Jag skojade bara.

Barnen i denna grupp växlar mellan olika strategier i konkreta våldssituationer. Det gemensamma är att de tar mycket ansvar för sin mamma och att de har en ständig uppmärksamhet på vad som händer. Trots sin fysiska underlägsenhet och starka rädsla har de alla försökt avvärja våldet på olika sätt. Detta kan ses som att de försöker hålla samman familjen genom att avvärja katastrofen att modern dödas.

Andreas uttrycker också motsatta tankar om att ställa sig på faderns sida i våldet mot modern. Jag ser detta som ett uttryck för hans vanmakt. Jag uppfattar inte att han vill göra sin mamma illa, men att han har en stark längtan efter faderns kärlek och respekt. Han ser en möjlighet att få denna genom att liera sig med honom. Lyckner & Metell (2001) menar att när barns vanmakt inför våldet blir alltför stor kan det framstå som ett alternativ att identifiera sig med aggressorn. Pappan är stor, stark och mäktig. Att liera sig med honom kan göra att barnets egen känsla av att vara liten och svag uppvägs av faderns styrka (a.a).

Lyssnar på föräldrarnas berättelser om våld

Samtliga barn sade att deras föräldrar pratade om vad som hänt efter att modern blivit slagen. Barnen hörde att de vuxna talade med varandra, men föräldrarna vände sig också direkt till barnen. Modern sade att hon blivit slagen, men pappan sade att hon ljög.

Han sa att han inte hade gjort det. Han säger att han inte slår mamma, han säger att hon ljuger (tar upp mikrofonen och talar högt, min anm.) LJUGER!! (Andreas, 8 år).

Andreas, Björns och Idas pappor hade dock vid minst något tillfälle *erkänt* våldet mot modern. Samtidigt hade de lovat att det aldrig skulle hända igen.

Två av barnen sade att de inte tyckte om att lyssna på föräldrarnas berättelser.

Han har gjort det och hon har gjort det. Jag ville inte höra, men dom pratade hela tiden. (Björn, 7 år).

(gråter, samtidigt arg, min anm.)...självklart vill dom att man ska tro på just dom. Dom känner det som ett stöd till sig själva...men jag vill inte ha något med saken att göra, vill inte bli inblandad. Man är ju ett barn. Men dom kommer till en, liksom så hära... och pratar.(Eva, 13 år).

Flera studier (Leira 1990, Ungmark 1996, Weinehall 1997) visar att i familjer där modern misshandlas nämns inte våldet. Barnen i denna grupp ger dock en annan bild av familjens kommunikation. Båda föräldrarna vänder sig direkt till barnen och berättar sin version av vad som hänt. Detta gör sannolikt att våldet blir en verklig händelse på ett annat sätt än då våldet omges av tystnad (Leira 1990).

Barnen kan dock ha svårt att veta vem de ska tro på. De hamnar i en korseld mellan föräldrarnas olika versioner av vad som har hänt. Båda föräldrarna vill få gehör för upplevelse. Något utrymme för barnen att få tröst, förklaringar eller att få berätta om sin upplevelse verkar det inte finnas. Även om barnen upplever ett obehag inför föräldrarnas berättelser är de lojala med dem och lyssnar på vad de har att säga. De inriktar sig på det som är viktigt för föräldrarna.

Bryter tystnaden

När jag frågade barnen om de berättat för någon om våldet i familjen sade alla först att det hade de inte gjort. Tre av dem sade kraftfullt *nej* när jag ställde denna fråga.

Intervjuare: Har du berättat för någon om hur du har det hemma?

Björn: (med hög röst, min anm.) NEJ!! Det gjorde jag inte. Det ville jag inte.

Intervjuare: Nej, hur tänkte du?

Björn: (Tyst, min anm.) Nej, det vet jag inte.

Vid fortsatt samtal visade det sig dock att Andreas, Eva och Ida nyligen hade berättat "lite" om hur de hade det hemma för varsin person. Andreas hade berättat för sin lärare, Eva och Ida hade berättat för varsin kamrat.

För barnen i denna grupp tycks hemlighållandet ha varit en uttalad eller outtalad regel under lång tid. Att de under senare tid berättat för någon om sin hemsituation kan handla om att deras föräldrar och även andra närstående benämner och/eller tar avstånd från våldet mot modern. När barnen märker att våldet *kan* benämnas och synliggöras av vuxna blir det också möjligt för dem själva. Eftersom vuxna bryter mot tystnadsregeln kan även de göra det. Barn kan också ha förhoppningar om att andra vuxna ska kunna hjälpa dem. Aronsson (1996) menar att barn, särskilt i pressade situationer, kan ha magiska föreställningar om att vuxna ska rädda dem från det som är otäckt och farligt.

Vid intervjuerna framkommer att barnen är försiktiga när de berättar om sina hemförhållanden. De säger att de har berättat "lite" om hur de har det. Detta kan handla om att de vill undersöka hur deras berättelse tas emot. De kan vara rädda för att inte bli trodda, att bli avvisade eller att förtroendet ska spridas till andra. Om barnet möter bekräftelse kan det dock våga berätta allt mer (Leira 1990).

OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE

Under denna rubrik beskriver jag det stöd och de avvisanden barnen mött i sitt sociala nätverk. Det gäller vilka personer som barnen tycker är viktiga för dem, hur de har det i skolan och hur de ser på kontakten med socialtjänsten. Till sist beskrivs barnens erfarenheter av att bo i skyddat boende.

Kvinnor i släkten

Samtliga barn i denna grupp uppgav att de hade någon eller några vuxna i sin närhet som de tyckte om och som kunde hjälpa dem om det behövdes. Det var förutom föräldrarna kvinnor i släkten som nämndes, exempelvis mormödrar, en farmor och mosttrar. Barnen träffade dessa släktingar ofta. Släktingarna kände till att deras respektive mamma blev slagen. Barnen visste också att kvinnorna tyckte att deras pappa gjorde fel eftersom de hade hjälpt modern på olika sätt. De hade exempelvis ringt polisen för att kalla på hjälp, de hade hjälpt mamman med pengar, låtit mamman och barnen bo hos dem eller försökt tala med pappan om att bli snällare. Däremot hade barnen aldrig samtalat med någon av dessa vuxna om sina hemförhållanden. Ingen hade frågat dem något och de hade inte heller sagt något.

Både Ida och Eva hade varsin bästa vän och de hade berättat för dem om hur de hade det hemma. Pojkarna sade däremot att de inte hade några kompisar. De tyckte att de flesta jämnåriga var ”dumma” eller så ville kompisarna inte leka med dem.

Att barnen i denna grupp upplever att de har stödjande vuxna i sin närhet innebär sannolikt trygghet och en känsla av att inte vara helt övergiven. Trots det uppfattar jag att barnen lämnas utan tillräckligt vuxenstöd. De vuxna finns där, men på avstånd. Barnen märker att de vuxna som de har förtroende för tar avstånd från våldet. Detta kan öka barnens insikt om våldet vilket sannolikt medför att skräck och rädsla blir svårare att hålla ifrån sig. Denna oro lämnas de ensamma med. Ingen av de vuxna runt barnen har talat med dem om vad hänt.

Flickorna har funnit en bästa vän som de kan tala med. Att kunna sätta ord på sina upplevelser utan att skämmas kan skapa lättnad. Pojkarna har inte denna ventil. De har svårt att få kamrater i sin pressade situation. Deras energi räcker inte till för att skapa vänskapsrelationer.

Mobbning i skolan

De flesta av barnen i denna grupp sade att de inte tyckte om att vara i skolan. Björn och Andreas sade att de kände sig ensamma, de hade ingen som ville leka med dem. Andreas sade att han hatade att vara i skolan. Han ville inte gå dit. Han berättade att han ibland slogs och bråkade med andra och att han ”blev riktigt glad” efter att ha slagit någon.

En kille på min skola, han är dum mot min lillebror, alltså jättedum och då blev jag arg, jag visste ingenting. Då tog jag strypgrepp på honom, så att han var nära att dö. Jag tänkte döda honom... den där killen. Han är min kompis annars, men då ville jag döda honom för det han gjorde. (Andreas, 8 år).

Eva och Ida berättade att de blivit retade och slagna av pojkar på skolan.

Det var tre... som höll på. En han höll på med mig på rasterna, för han gick inte i samma klass som mig. Han höll på sådär och spottade efter oss och sådär, eh... och en gjorde krokben på mig så jag ramlade omkull. Den andra han kommenterade varje ord jag sa, såhär med taskiga kommentarer och allting, dummer och idiot och allting... så där...alltid. Och den tredje han håller på och slåss hela tiden. Han bara kommer fram och säger: 'hörrödu tjej, jag ska ge dig en box'...(Eva, 13 år).

Trots att Ida blivit mobbad tyckte hon mycket om att vara i skolan. Allt var roligt, att ha idrott, att rita, måla och läsa böcker. Hon berättade med entusiasm om det beröm hon fått av lärare när hon sprungit fort eller ritat eller räknat bra.

Det var bara Andreas lärare som kände till att hans mamma blev slagen. De andra barnen sade att deras lärare inte visste något om detta. Ingen hade frågat och de hade inte heller berättat. Däremot hade Eva och Ida berättat för sina lärare att de blev mobbade. För Ida ledde detta till att läraren talade med mobbarna och därefter blev det bättre. Eva hade motsatta erfarenheter. Hon berättade för sin lärare om mobbningen och blev "skickad" till skolkuratoren. Hon tyckte inte att hon fick någon hjälp. Hon var mycket kritisk till de vuxna i skolan och hävdade att det var meningslöst att söka hjälp.

Det är bara så här att när man sitter och pratar med dom så tror man att man sitter och pratar med en vägg. Så sitter man där 'ja, jo, ja'. Så tror dom att man känner sig mycket bättre och att allt är mycket bra...(tyst, min anm.)okej dom kan vara snälla och säga en massa skit som att 'jag ska hjälpa dig'...men man vet aldrig. (Eva, 13 år).

Samtliga barn berättar om situationer som gör skolan till en plats där deras ensamhet och utanförskap förstärks. Detta stämmer även med andra studier som visar att barn vars mamma misshandlas ofta har svårigheter i kamratrelationerna (Ungmark 1996, Almqvist & Jansson 2000).

Sannolikt får barn som växer upp i en familj där modern misshandlas en ökad sårbarhet i relationer med jämnåriga. I hemmet grundläggs barns syn på omvärlden och relationerna i hemmet blir förebild för relationerna utanför familjen (Hwang & Nilsson 1995). De har blivit vana vid att fadern tar sig rätten att hota och slå i hemmet. Det kan göra att de förväntar sig ett liknande relationsmönster i skolan. De löper då en ökad risk att falla in i ett undfallande eller anfallande beteende.

De två flickorna har bett sin lärare om hjälp när det gäller mobbningen. Deras berättelser visar hur avgörande den vuxnes reaktion är när barnet tar mod till sig om berättar om det som är svårt. Idas berättelse visar att om den vuxne tar barnet på allvar och agerar kan tilliten och förtroendet till den vuxne öka. Ett barn som möter motsatsen, som Eva, får däremot bekräftat att vuxna inte går att lita på och att det inte finns någon hjälp att få.

Andreas beskriver att han hatar skolan och att han inte vill vara där. En möjlig förklaring till detta kan vara att han är orolig för vad som händer med modern då han inte är hemma och kan skydda henne. Han kan se det som sitt ansvar att hon överlever. Oron kan göra det omöjligt att koncentrera sig på skolarbetet.

Kontakten med socialtjänsten

Skapar egna förklaringar till vad som händer

Andreas och Björn hade inte själva träffat några socialsekreterare, men de visste att föräldrarna hade kontakt med socialen eller socialjouren. Däremot hade båda lyssnat när

föräldrarna talade med socialen på telefon. Andreas berättade att hans pappa var arg när han pratade med dem, han skrek i telefonluren. Hans föräldrar hade också många gånger sagt att socialen skulle ta honom om han inte skötte sig. Han var beredd på att de när som helst skulle skicka honom till en annan familj. Han sade att anledningen till att föräldrarna ville skicka iväg honom var att han hade bråkat för mycket. Därför ville de kanske inte längre ha honom.

Men dom säger socialjournen att dom ska sätta oss i ett annat hem, med några andra familjer som vi inte känner, med en äcklig gammal gubbe... och en gammal gumma... och äckliga barn. Dom säger det socialjournen att vi måste åka dit. (Andreas, 8 år).

Eva hade träffat två socialsekreterare ”en kort stund” tillsammans med sina syskon. Hon tyckte det var ett möte som var ”ingenting”. De två socialsekreterarna brydde sig inte ett dugg, de skulle bara ha svar på sina frågor. Eva uppfattade att meningen med mötet var att de ville veta saker om hennes föräldrar, men hon berättade inte så mycket. Det enda hon tänkte var att hon ville gå därifrån. Hon tyckte det var jobbigt och tråkigt på mötet.

Hollander (1999) menar att regler om barns rätt att komma till tals inte är någon garanti för att barn verkligen får möjlighet att berätta om sin situation. Det är inte heller någon garanti för att de får förklaringar och information om vad som händer (a.a). Detta bekräftas av vad barnen berättar. Andreas och Björn har aldrig talat med sina socialsekreterare eller fått veta något om planerade insatser. I stället lyssnar de på vuxnas samtal och göra sina egna tolkningar av vad som händer. Aronsson (1996) refererar till Piagets idéer om barns kognitiva utveckling och menar att barn ofta tänker magiskt och egocentriskt. Hon menar att barn ofta lägger skuld på sig själva för de olyckor som drabbar dem själva eller familjen. För Andreas blir hans tankar om vad som ska hända mycket skrämmande. Han skuldbelägger sig själv och lever med en rädsla för att han när som helst bli bortlämnad. För Andreas har socialtjänstens inblandning inte gjort hans tillvaro tryggare och mer förutsägbar utan tvärtom spätt på hans oro inför framtiden.

Eva har kommit till tals med sina socialsekreterare, men uppfattar inte att detta möte var till för att hon ska få det bättre. Hon uppfattar kontakten som en sorts kontroll av föräldrarna där hon är informatör. Mötet med socialsekreterarna ger henne obehagskänslor. Hon kan ha en oro för att det hon säger ska användas för att splittra familjen. Hon håller sig på sin vakt och skyddar föräldrarna och familjen genom att inte avslöja några hemligheter.

”Alla frågar samma sak”

Ida hade talat med flera ”kvinnor”, som hon kallade socialsekreterarna. Hon kunde knappt skilja dem från varandra, men alla var snälla. Socialsekreterarna hade pratat med Ida ”om hur det var och sånt” och hon hade berättat för dem att hennes pappa slog både henne och hennes mamma. Ida tyckte det var jobbigt var att hon var tvungen att berätta ”allt om och om igen”. Alla frågade samma saker om vad hennes pappa hade gjort.

Ida tyckte inte heller om att hon och modern var tvungna att flytta mellan olika skyddade boenden. Hon längtade efter att bo på ett ställe, gå i skolan och vara med kompisar. Hon visste inte varför, men efter en kort tid på ett ställe var de tvungna att flytta till ett annat. Ida kunde inte komma till skolan och hade inga kamrater att leka med. Socialsekreterarna hade försökt ordna det ”men det gick inte”. Till slut flyttade de hem till pappan eftersom de inte orkade ”flytta och flytta hela tiden”. När jag träffade

Ida första gången var hon glad åt att ha flyttat hem. ”Pappa är bra nu”, sade hon. Kort därefter blev Ida och hennes mamma på nytt tvungna att flytta till skyddat boende. Ida visste inte riktigt vad som hade hänt, men hon trodde att det var för att pappan hade slagit hennes mamma igen.

Ida uppfattar att socialsekreterarna tror på henne och vill henne väl. Att socialsekreterarna ställer direkta frågor till henne kan göra att hon känner sig värdefull och att hennes berättelse är värd att lyftas fram. I krissituationer uppfattar hon också att familjen får konkret hjälp.

Å andra sidan saknar Ida en stadigvarande person som lyssnar och förklarar vad som händer. Beslut tas som hon inte begriper och gång på gång måste hon snabbt anpassa sig till nya situationer. Att hon dessutom måste upprepa sin berättelse om faderns våldsamhet för flera olika socialsekreterare ger henne obehagskänslor. Hon upplever inte att hon själv har möjlighet att sätta egna gränser för vem hon berättar för, utan svarar lydigt på vuxnas frågor. Detta visar hur barn anpassar sig till vad de vuxna vill och tycker är viktigt (Näsman 1995). I mötet med socialtjänsten hävdar barn sällan sina egna rättigheter. Att det är många socialsekreterare som frågar efter Idas våldsupplevelser tyder på att det finns brister i det professionella samarbetet. Det saknas samordning och en överenskommelse om vem som gör vad. För Ida skulle det sannolikt vara en lättnad om *en* person talade med henne om hennes livssituation. Kontakten och tilliten skulle då kunna fördjupas.

På flykt i sitt eget land

Barnen i denna grupp bodde eller hade tidigare bott i skyddat boende. Samtliga barn visste varför de hade flyttat till ett skyddat boende. Två av dem sade att det var bra att flytta för då blev allt lugnt. Barnen berättade att det fanns tanter eller kvinnor som pratade med deras mamma, men det var bara Ida som sade att någon också talade med henne.

När barnen hade bott en tid i det skyddade boendet började de sakna sina kamrater, skolan, sina saker, sin ”gård” eller släktingar. Alla utom Ida sade också att de längtade efter sin pappa, samtidigt som de var rädda för honom.

Jag är rädd att han ska bli ännu argare... kanske att han ska slå mig. För att jag gör som mamma, att jag följer med henne hit. Så slår han mig kanske ännu hårdare. (Andreas, 8 år).

Tre av barnen hade eller hade haft avbrott från skolgången vid vistelsen i skyddat boende. Det kunde gälla från några veckor till några månader. Pojkarna sade att det berodde på att de kunde bli kidnappade av pappans släktingar. Ida var osäker på varför hon inte gick i skolan. Hon trodde att det kanske berodde på att det var långt dit. Hon var orolig för att hon missade så mycket att hon skulle bli tvungen att gå om en klass. Barnen tillbringade i stället dagarna tillsammans med sin mamma i det skyddade boendet.

Det är tråkigt, tråkigt att bo här. Varför ska man gömma sig hela tiden... bara för att pappa inte ska få veta var vi är... det är jobbigt (Andreas, 8 år).

Intervjuare: Hur var det att bo där (i det skyddade boendet, min anm)?

Ida: Tråkigt. Det var inga andra där. Det var tomt... det var så tråkigt...det är tråkigt att vara ensam.

Intervjuare: Vad gjorde du på dagarna?

Ida: Jag brukade gå ut...jag letade efter skolan.

När barnen flyttar till ett skyddat boende förändras deras situation dramatiskt. Liksom barnen som presenteras i kapitel fyra upplever de först en lättnad när de undkommer våldet och allt blir lugnt. Efter en tid börjar de däremot sakna det som var tryggt och välkänt i sin vardagliga tillvaro. Svensson (1987) jämför barn i skyddat boende med barn i flyktingläger. Liksom barn i ett flyktingläger har barn i ett skyddat boende hastigt ryckts upp från sin vardagliga miljö, till en skyddad plats dit även andra flytt. De ska på obestämd tid vara borta från sitt hem, skolan, kamrater och anhöriga och tvingas snabbt anpassa sig till nya förhållanden (a.a). En väsentlig skillnad mellan barn i flyktingläger och barn på kvinnohus är dock att i flyktingfamiljen har våldet utövats av någon utanför familjen. I dessa barns familjer är det pappan som är förövaren, vilket kan vara än svårare att förstå. De flesta barn i denna grupp lämnas också utan vuxenstöd för att begripa sin situation.

Sammanfattning

Barnen i denna grupp beskriver konkreta och detaljerade våldsituationer när modern blir misshandlad och de bär på en stark dödsrädsla. De är mycket medvetna om vad som händer, men hittar ursäkter och förklaringar till faderns våldsamt som avlastar honom från ansvar för sina handlingar. Barnen lägger skuld för våldet på sig själva, på modern eller på pappans sjukdom. Detta kan ses som en överlevnadsstrategi. Genom att finna godtagbara ursäkter till faderns våldsamt kan tilliten till föräldrarna behållas och den skam som drabbar den som har föräldrar som slår kan undvikas.

Samtliga barn i denna grupp har själva blivit slagna vid något tillfälle, av fadern eller av båda föräldrarna.

Barnen växlar mellan lojalitet och avståndstagande gentemot sin pappa. De är ambivalenta till sin mamma. De tycker synd om henne och tröstar henne när hon är ledsen, men är samtidigt kritiska till henne. De ser henne som "den svaga".

I konkreta våldssituationer växlar barnen mellan olika strategier, men ingriper ofta till moderns beskydd.

Efter att modern misshandlats lyssnar barnen på föräldrarnas ofta motstridiga upplevelser av vad som hänt. Något utrymme för att tala om sin egen upplevelse eller att få tröst och förklaringar tycks inte finnas. De flesta av barnen har en pappa som någon gång erkänt sitt våld och som samtidigt lovat att våldet inte ska upprepas. Upprepade svek gör att deras tillit till honom sviktar.

Barnen har relationer med vuxna utanför familjen som de ser som betydelsefulla. Trots det uppfattar jag dem som ensamma. Ingen har kunnat tala om sina hemförhållanden med någon närstående.

Samtliga berättar att de känner sig ensamma eller att de blir/eller har blivit mobbade i skolan. En av dem mobbar andra. En av flickorna beskriver skolan som en oas, där hon får positiv bekräftelse från lärare.

I kontakten med socialtjänsten har två barn inte kommit till tals med sin socialsekreterare, en uppfattade kontakten som en kontroll av föräldrarna. Det fjärde barnet fick upprepa sin berättelse om våldet till flera olika socialsekreterare som "frågade samma sak".

I det skyddade boendet saknar barnen sitt vardagsliv, skolan, kamrater och släktingar. Flera av dem har/eller har haft uppehåll från skolan och har då tillbringat dagarna sysslösa tillsammans med sin mamma.

6. Våldet som det onormala

I detta kapitel presenteras *Hannas, Louises och Fredriks* berättelser. De är sexton till sjutton år gamla. Kapitlet innehåller referat, citat och analys av vad ungdomarna berättat. De övergripande rubrikerna är liksom i tidigare kapitel: 1. Våldet i hemmet, 2. Strategier för att hantera sitt familjeliv och 3. Omvärldens stöd och avvisande. Dessa rubriker följer olika frågeområden.

Nedan görs en kort beskrivning av ungdomarnas sociala situation som den såg ut vid studiens inledning. Informationen kommer från ungdomarna och deras mödrar.

Fredrik är 17 år. Han har hoppat av från gymnasiet och är arbetslös. Fredrik är näst äldst av fem syskon. Föräldrarna är skilda och Fredrik bor tillsammans med modern och systeronen. Fadern bor i ett bostadsområde någon mil bort. Kontakten med fadern bröts för en kort tid sedan. Modern har blivit misshandlad sedan Fredrik var liten. Trakasserierna mot henne har fortsatt även efter skilsmässan. Familjen har en pågående kontakt med socialtjänsten.

Louise är 17 år. Hon går i årskurs två på gymnasiet. Föräldrarna är skilda. Louise flyttade för cirka sex månader sedan med sin mamma och ett yngre syskon till en ny stad. De har nu skyddad identitet och adress. Sedan Louise flyttade har hon inte haft någon kontakt med sin pappa. Louises mamma har blivit misshandlad sedan Louise var liten. När familjen flyttade avbröts deras kontakt med socialtjänsten. I samband med flyttningen tog modern kontakt med socialtjänsten på den nya orten och där har de en pågående kontakt.

Hanna är 16 år och går i årskurs nio. Hon har ett äldre och ett yngre syskon. Hon har aldrig haft kontakt med sin biologiska pappa. Det är hennes styvpappa som har misshandlat modern. Han har bott med familjen sedan Hanna var fem år och Hanna såg honom i början som sin "riktiga pappa". Modern och styvpappan har nu separerat. Mannen bor kvar i den f.d. gemensamma bostaden. Modern och systeronen bor hos Hannas mormor, Hanna bor hos en kamrat. Misshandeln av modern har pågått sedan Hanna var fem år. Familjen har haft kontakt med socialtjänsten, men Hanna är osäker på om kontakten avslutats eller inte.

VÅLDET I HEMMET

Det handlar om misshandel

När ungdomarna berättade om våldet mot modern beskrev de konkreta situationer då fadern "psykade", hotade, slog eller sparkade henne. De använde ord som mordhot, psykisk terror eller misshandel. Ungdomarna hade inga förklaringar eller ursäkter till faderns våld. De ansåg att han hade dåligt tålamod, var psykopat eller dum i huvudet.

Samtliga ungdomar i denna grupp hade upplevt att deras mamma blivit misshandlad under många år. Våldet hade pågått så länge de kunde minnas och det var ett ständigt återkommande inslag i vardagen. Vissa perioder var fadern lugn, andra perioder

förekom dagligen någon form av våld. Om fadern var på dåligt humör eller om det var något som irriterade honom kunde han bli aggressiv utan förvarning.

Fredrik och Hanna berättade att modern flera gånger hade blivit så allvarligt skadad att hon fått åka till sjukhus. Hanna berättade att hennes mamma blev så psykiskt knäckt av alla trakasserier att hon hamnade på mentalsjukhus.

Även om det var hemskt att modern blev slagen upplevdes ibland trakasserierna, ironiserandet och hoten som värre. Det var smärtsamt att se modern bli förnedrad och kränkt.

Han har liksom pressat henne hela tiden, psykat henne. Han har fått henne att tro på det han sa. Han gjorde så att hon blev psykiskt sjuk och att hon kom in på mentalsjukhuset... hela, hela tiden har han sagt elaka, taskiga saker till henne. (Hanna, 17 år).

Ungdomarna berättade att de som små såg våldet mot modern som normala händelser. De var vana vid det och tog det som en självklar del av familjelivet. Fredrik berättade att han kunde sitta och titta på teve när modern misshandlades bredvid. Han brydde sig inte och låtsades att ingenting hände. Han bestämde sig för att inte lyfta blicken från teven. Hanna och Louise beskrev att deras pappas beteende skrämde dem även när de var små, men de trodde att alla hade det likadant.

Det var liksom hela tiden, man tänkte inte på det. Det var liksom som det skulle vara. Man förstod inte att det inte var normalt. (Fredrik, 17 år).

Man tänker ju liksom inte på hur man har det. Man tänker inte på att det är fel allt som händer. Det är ju bara så. Man tänker inte på det. Man tänker inte så här ska det inte vara egentligen. Och så tror man att alla andra har det likadant. Och det är ju liksom inte nåt konstigt med det. (Louise, 17 år).

När ungdomarna blev äldre började de inse att våldet inte var normalt. De såg att andra pappor inte slogs och trakasserade sin familj och de läste i tidningar om kvinnomisshandel. Flickorna beskrev att de i 11-12 årsåldern började förstå att våldet mot modern var fel. Fredrik sade att de dröjde tills han var 15-16 år innan han förstod allvaret i det som hände.

Ungdomarna använder konkreta och exakta uttryck, som tydliggör att de uppfattar att det är misshandel fadern utsatt modern för. Till skillnad från barnen i de övriga grupperna ser de också uteslutande fadern som den *aktive och ansvarige* för våldshandlingarna.

Ungdomarna har med ökad ålder blivit allt mer medvetna om våldet i hemmet, från att som små uppfatta våldet mot modern som normalt till ett totalt avståndstagande från våldet. En parallell kan dras till hur ett antal ungdomar (Weinehall 1997) beskriver hur deras uppfattning om våldet mot modern förändrades ju äldre de blev. Weinehall menar att ju äldre ungdomarna blev desto medvetnare blev de om våldet i hemmet. Weinehall beskriver den process som ungdomarna gick igenom som en *medvetandehöjande process*.

Ungdomarna i denna grupp kopplar sin förändrade upplevelse av våldet till interaktionen med andra. Genom ökad insyn i andras familjer och genom att ta del av den offentliga debatten har de fått motbilder och jämförelseobjekt till den egna familjen. Att det numera finns en samhällsdebatt som uppmärksammar och tar avstånd från

kvinnomisshandel hjälper sannolikt barn att inse att en förälders våldshandling aldrig kan vara ett barns fel.

Våld efter separation

Även efter det att Louises och Fredriks respektive föräldrar separerat fortsatte fädernas våld mot mödrarna. De hotade, skrämde, spred ut rykten eller kom på oanmälda besök. Mödrarna försökte skydda sig och barnen på olika sätt, genom att exempelvis byta lås, skaffa en inbrotts säker dörr eller undvika att svara i telefonen.

Louise berättade att hennes pappa blev än mer hatisk mot henne efter att modern lämnat honom. Fadern hotade flera gånger att han skulle döda henne. Vid ett tillfälle försökte han köra på henne med bil. Om hon gick på stan med sina kompisar kunde han ropa fula ord till henne. Louise skämdes oerhört och var också skräckslagen eftersom hon trodde att hennes pappa inte skulle tveka att döda henne om han fick chansen. Louise vågade knappt gå utomhus utan höll sig mest inne. Inte förrän Louise och hennes mamma fick skyddad adress och identitet fick de vara ifred.

Jag var rädd att han skulle komma till skolan och slå mig. Att han vill döda mig som han sa. Jag, den jävla snorungen. (Louise, 17 år).

Både Louise och Fredrik träffade sin pappa efter att föräldrarna separerat. Louise sade att hon blev tvingad av socialen att både träffa och ha telefonkontakt med sin pappa. Louise var livrädd när hon träffade honom. För Fredrik var det däremot ett fritt val att träffa sin pappa, men han tyckte att besöken var meningslösa. Fadern satt mest och talade om hur dålig modern var.

Han försökte få över oss alla till sig. När dom skildes kunde man ju tro att det skulle bli bättre, men han gick runt och spred ut en massa skit om morsan. Och så snackade han med oss varje gång vi kom dit. Han sa morsan är hora, en dålig och du ska vara hos mig. Han ljuger och lurar. Inget han säger är sant. (Fredrik 17 år).

Att kvinnan separerar från mannen behöver inte betyda att våldet och trakasserierna upphör. Detta stämmer med tidigare forskning, som visar att våldet tvärtom kan trappas upp (Hester & Radford 1998). Att kvinnan tar initiativet till separation kan ses som en kränkning och mannen kan därför vilja hämnas eller försöka tvinga tillbaka henne med våld. Efter separationen tycks Fredriks och Louises fäder vara absorberade av aggression mot modern. Männerna är fokuserade på sina före detta fruar och inte på sitt föräldraskap.

Barnmisshandel

Alla ungdomar i denna grupp hade blivit utsatta för misshandel av sina fäder. Mödrarna hade däremot aldrig slagit dem. Fredrik och Louise berättade att deras fäder ofta, ibland dagligen, gav dem örfilar, slag och knuffar. De visste aldrig vad som var rätt eller fel. När som helst kunde fadern få ett ilskeutbrott. Hanna blev slagen av sin styvpappa i samband med att hon gick emellan då modern blev misshandlad. Då gav han sig i stället på henne.

Samtliga ungdomar beskrev också hur fadern skrikit, trakasserat och hånat dem sedan de var små. Både Hanna och Louise beskrev situationer då de var tillsammans med kompisar och fadern skämt ut dem genom att börja skälla, trakassera eller bete sig illa

mot dem. Båda sade att detta medförde att de undvek att umgås med kompisar, särskilt att ta hem dem.

Fredrik och Louise sade att de aldrig ifrågasatte våldet när de var yngre. De tog emot slagen och tänkte att deras pappa hade rätt att slå eftersom de gjort något fel. Louise var övertygad om att hon förtjänade att bli slagen. Båda försökte lista ut vad fadern förväntade sig, och försökte anpassa sig efter detta. Men de blev straffade oavsett hur de betedde sig. Louise beskrev att om hon sa ja, skulle svaret vara nej. Om hon sa nej, skulle rätt svar vara ja. Hur hon än gjorde blev det fel.

Han slog mig överallt och jag bara tog emot. Jag tänkte att det skulle vara så, på huvudet, kroppen... oj, oj, oj... det var fler gånger än jag kommer ihåg. (Fredrik, 17 år).

Han drog i en och knuffade och så. Han kunde göra värsta grejerna. Fast jag vart ju så himla ledsen. Och så fick man inte gråta... jag hade stora blåmärken på armarna fast det tänkte jag inte på då. (Louise, 17 år).

Samtliga ungdomar sade att de inte skulle acceptera att bli slagna igen. För Hanna och Louise handlade det om att undvika fadern, för Fredrik om att försvara sig. Fredrik var irriterad på sig själv för att han som liten alltid var tyst och blyg och aldrig sade ifrån när hans pappa slog. Han tyckte att han varit "mesig".

Om han slår mig igen... han har inte slagit mig på länge nu, men om han gör det. Jag är alltid beredd. Så slår jag tillbaka. Inte så att jag skulle slå först eller njuta av det eller så, men jag skulle slå tillbaka. Jag måste visa honom. (Fredrik, 17 år)

Av ungdomarnas berättelser framgår att faderns våldsamhet även riktas mot dem. Våldet kan bli ett sätt för mannen att dominera och kontrollera inte bara kvinnan utan även barnen.

Att under många år ha blivit misshandlad kan skapa ett hat och ett aktivt motstånd mot våldet. Beroende på kön beskriver ungdomarna olika sätt att hantera faderns våldsamhet. Louise och Hanna använder sig av passiva strategier, de drar sig undan och försöker undvika fadern. Fredrik beskriver i stället en hämnd där han själv tar till våld. Detta kan handla om att han har den fysiska styrkan att beseгра sin pappa, men också om olikheter kring ungdomarnas föreställningar om vad det innebär att vara flicka/eller pojke.

STRATEGIER FÖR ATT HANTERA SITT FAMILJELIV

Våldet är en del av ungdomarnas vardag och de måste hitta sätt att hantera sin verklighet. Under denna rubrik beskriver jag hur ungdomarna förhåller sig till föräldrarna, hur de hanterar konkreta våldssituationer och i vilken mån de talar om sina våldsupplevelser med någon.

Avståndstagande från fadern

Samtliga ungdomarna beskrev sin pappa som aggressiv, opålitlig, farlig och egoistisk. De sade också att han hade två olika sidor. Utanför familjen var han snäll, trevlig och

social. Han var en sådan person som många gillade. I hemmet kunde han sätta hela familjen i skräck.

Alla beskrev också att de inte hade så mycket kontakt med sin pappa under uppväxten. Han var ofta borta. De sade att han aldrig hade uppmuntrat dem eller brytt sig om dem. Fredrik tyckte att det var han själv som fungerat som en "farsa till farsan". Det var han som försökte tala sin pappa till rätta, som försökte lugna ner honom och hjälpa honom med olika saker, i stället för tvärtom.

Ungdomarnas fäder förnekade våldet mot modern. De sade att modern ljög och lade i stället skulden på henne. Det var hon som hade tjatat, provocerat eller slagit, själva hade de ingenting gjort. Att fäderna förnekade våldet var en besvikelse för ungdomarna. De visste vad som har hänt. De har både sett och hört hans våld mot modern och hade dessutom själva blivit utsatta för våld.

Han erkänner ingenting. Det enda han säger är: Nej, jag vet inte vad du snackar om. Jag bara 'shit'. Han har alltid sagt sådär. Han har aldrig sagt att 'ja, jag har gjort så'... han förnekar hela tiden... hela tiden. Om han har sagt nånting, dagen innan, andra dagen förnekar han det. (Fredrik, 17 år).

Han har inte erkänt att han misshandlat mamma. Han har aldrig gjort det. Han har aldrig sagt förlåt eller nåt sånt... han har aldrig gjort det, aldrig, inte för nåt. (Hanna, 16 år).

Ingen av ungdomarna hade längre någon kontakt med sin pappa när de intervjuades. Hanna tyckte att det var enbart positivt att slippa träffa sin styvfar. Hon hade länge avskytt honom och ville knappt nämna honom vid namn. För Louise och Fredrik, vars biologiske pappa var förövaren, var den brutna kontakten både en lättnad och besvikelse. Det var en lättnad att slippa hans våldsamhet och "skitsnack" om modern. Å andra sidan var de besvikna över att de hade så dålig kontakt med sin *egen pappa*. Fredrik hoppades att hans pappa någon gång skulle lugna sig. Fredrik var inte säker, men kanske skulle han då kunna tänka sig att återuppta kontakten med fadern. Louise sade att om hennes pappa gick i behandling skulle de kanske kunna ha kontakt igen.

Intervjuare: Hur skulle du vilja beskriva din relation till din pappa?

Louise: (tyst, darrar på rösten, min anm.)... att jag inte har nån...(tårar, min anm.)... ja...vem vill inte ha en snäll pappa?... han hade två fotografier på oss barn som han åkte förbi och slängde på gården...han slängde dom. Dom ville han inte ha... och det kändes lite... att han inte ens ville ha korten. Jag vill ju fortfarande ha kontakt med honom. Men inte som den sorts person han är, men bara för att han är min pappa liksom.

När ungdomarnas syn på våldet förändras, faller deras bild av den gode fadern samman. Deras missnöje och ilska gentemot honom framkommer starkt. Fadern har under deras uppväxt varit frånvarande och samtidigt brutalt närvarande.

Ungdomarna väljer sida i konflikten mellan föräldrarna. Alla ungdomar i denna grupp väljer moderns sida. Trots upprepade svek uttrycker de ungdomar vars biologiske pappa varit förövaren också en besvikelse och sorg över att relationen med fadern är dålig. De har en längtan efter en fungerande relation med honom och har inte stängt dörren till fortsatt kontakt. De har inte heller helt gett upp hoppet om att han ska kunna förändras. Detta visar styrkan i de känslomässiga banden till biologiska föräldrar. Trots att fadern misshandlat både dem själva och modern är de beredda att än en gång förlåta.

Lojalitet med modern och syskonen

Samtliga ungdomar uttryckte omsorg om sin mamma. De försökte stödja sina mödrar på olika sätt. De såg att hon blivit svag av den mångåriga misshandeln. Fredrik berättade att hans mamma fått många sjukdomar och att läkarna sade att hon var stressad och borde vila. Hannas mamma hade vid ett tillfälle blivit inlagd på en psykiatrisk klinik på grund av alla problem och Hanna var orolig över att det skulle hända igen. Hon sade att hennes mamma var stark just nu, men hon visste inte hur det skulle bli i framtiden. Hon oroade sig för att modern skulle "bryta ihop" och inte orka ta hand om hennes lillebror. Hanna var förtvivlad över att hennes mamma inte hade fått någon hjälp.

Man vet ju att det är just nu hon är stark och orkar, och det är just nu jag vill att vi ska få hjälp av någon, vem som helst bara vi får HJÄLP. För jag vet inte hur länge hon kommer att orka liksom. Hon kanske bryter ihop med sina nerver och hamnar på mentalsjukhus eller vad som helst. Så man vet inte vad som händer med henne. Och jag vill inte vara 16 år och ta hand om min lillebror liksom. (Hanna, 16 år).

Kritik mot mödrarna framkom också. Ungdomarna tyckte att deras respektive mamma kunde ha handlat annorlunda ibland. Hon hade låtit sig manipuleras och de tyckte att hon ibland förlåtit fadern alltför snabbt sedan han misshandlat henne. Louise sade att när hennes pappa kom med blommor och presenter glömde modern genast vad han gjort.

Han skrek jävla hora åt mamma, jävla subba och allting. Men hon fattade ingenting. Hon märkte inte vad han gjorde... hon var van vid det. (Louise, 17 år).

Ungdomarna uttryckte också omsorg om sina syskon. De tyckte att de blivit skadade av pappans våldsamhet och gav flera exempel på det. Det handlade om yngre syskon som inte åt, som blev oroliga och splittrade eller oron för att en äldre bror skulle få ett utbrott och "slå ihjäl" pappan, etc. Båda Fredrik och Hanna sade att de skulle vara tvungna att ta hand om sina yngre syskon om inte modern skulle orka. De kunde inte tänka sig att deras pappa skulle ta hand om dem.

Ungdomarna är lojala med modern och syskonen och tar ansvar för deras välbefinnande. De uttrycker både omsorg och förståelse för sin mamma och förstår att hon inte haft det så lätt. De oroar sig för syskonen och vill inte att dessa ska behöva uppleva det de själva upplevt. Omsorgen om modern och syskonen kan göra att ungdomarna känner sig dugliga och kompetenta och att de känner att de har en viktig funktion att fylla. Men det finns en risk att ansvaret blir en börda som tar deras kraft och energi. Ungdomarna kan tvingas bli vuxna tidigt och tar på sig ett större ansvar än vad som är rimligt för en 16-17-åring. Att förneka sina egna behov och i stället inrikta sig på vad som är viktigt för andra kan också bli ett mönster i relationer utanför familjen.

Strategier vid konkreta våldssituationer

Ingriper

Samtliga ungdomar beskrev att de alltid var på sin vakt inför faderns våld. Våldet kunde komma när som helst, det gick inte att slappna av.

Man visste aldrig vad som väntade en hemma eller i skolan eller var som helst. Man hade jämt en klump i halsen och i magen...hela tiden. (Louise, 17 år).

Både Fredrik och Louise hade ingripit på en mängd olika sätt för att försöka skydda sin mamma från våld. De hade exempelvis ringt polisen, försökt tala sin pappa till rätta eller gått emellan i konkreta våldssituationer.

Jag är inte den som stannar kvar på mitt rum. Om jag hörde nåt slag så här, så gick man dit. Man hör hur dom skriker, så frågar man vad som händer. Både jag och min bror försöker säga att dom ska vara tysta, att dom ska sluta, att det inte tjänar någonting till. (Hanna, 16 år).

Fredrik hade slutat sitt extrajobb för att kunna skydda modern och syskonen. Han berättade att en gång när han kom hem från sitt extrajobb vid midnatt satt hela familjen livrädda i mörkret. Pappan, som då hade en annan bostad, hade genom hotelser försökt ta sig in moderns lägenhet. Modern och syskonen var skräckslagna och hade släckt ljuset i lägenheten för att fadern skulle tro att de var borta. Efter denna händelse sade Fredrik upp sig från sitt jobb.

Försöker undkomma

När Louise märkte att hennes pappa var på väg att få ett utbrott gick hon alltid undan. Hon gick in på sitt rum och var tyst. Hon berättade att hon aldrig vågade ingripa eftersom hon var livrädd för sin pappa. Hon var säker på att han skulle ha krossat henne om hon hade försökt. Han hade inga gränser när han blev arg.

Samtliga ungdomar beskrev också att de ibland inte orkade stanna hemma. Louise och Hanna hade ett fritidsintresse som de ägnade mycket tid åt. Fredrik hade en flickvän och många kompisar som han kunde sova över hos.

Man orkar ju inte alltid. Så sover man borta så mycket som möjligt, för att komma hemifrån så mycket man kan. (Hanna, 16 år).

Samtliga ungdomar sade att de inte hade hittat något sätt att få stopp på våldet. Hanna och Fredrik som på en mängd olika sätt försökt ingripa tyckte att deras försök varit verkningslösa. Hanna och Louise tyckte att det bästa efter föräldrarnas separation var att hålla sig undan. Fredrik ansåg däremot att han kanske skulle bli tvungen att ta till våld mot sin pappa.

Om han slår morsan igen... jag kan inte tåla det... då åker han ut genom fönstret... hon har lidit med honom i 20 år nu... (Fredrik, 17 år).

Weinehall (1997) menar att när barn blir äldre får de tillgång till ett större antal handlingsstrategier. De är då större, starkare och självständigare. De kan ingripa, men också fly hemmet på ett annat sätt än tidigare. Både Hanna och Louise har använt sig av problemfokuserade strategier (Lazarus & Folkman 1984 i Weinehall 1997). De har på en mängd olika sätt försökt att ändra på själva problemet, det vill säga sätta stopp på faderns våldsamhet. Samtliga ungdomar har också funnit en frizon utanför familjen där de försöker ”koppla bort” problemen i hemmet. Detta kan innebära en lättnad, men det finns också en risk att oron för vad som händer finns med dem även utanför hemmet.

Tystnaden bruten

Samtliga ungdomar beskrev att de under uppväxten aldrig talade med någon om våldet i hemmet. De beskrev en total tystnad, där ingen av familjemedlemmarna nämnde det som skett. De talade inte heller om sina hemförhållanden med någon utanför familjen. Fredrik och Hanna hade aldrig ens tänkt på att de kunde prata med någon. Louise hade, när hon var i 12-årsåldern, försökt berätta om pappans våldsamhet för sin mormor. Men hon blev inte trodd. Louises berättelse stämde inte överens med mormoderns positiva uppfattning om fadern.

Mamma kunde jag ju inte prata med. Så försökte jag berätta för mormor. Jag berättade lite. Men hon trodde ju inte på mig. Hon kunde ju inte tro på det, hon tyckte att pappa var så snäll. Det tyckte ju alla. (Louise, 17 år).

Samtliga ungdomar beskrev att när de var mellan 14-16 år började de tala med sin mamma om våldet i hemmet. Det skedde i samband med att modern bestämde sig för att separera från pappan. Det var första gången ungdomarna talade med någon om detta och samtalen blev mycket betydelsefulla. Fredrik sade att det var först då han på allvar förstod vad som hade hänt i hemmet.

Efter samtalen med modern hade ungdomarna på eget initiativ berättat om sin situation för ett fåtal andra personer. Det var kompisar, flick- eller pojkvänner och en lärare som de delat sin hemlighet med. Louise berättade om en kamrat på gymnasiet som hon öppnade sig helt för. Kamraten räddade livet på henne.

Jag tror inte att jag funnits om inte han hade funnits... min kompis i skolan. Peter heter han. Han har själv varit utsatt för, ja hans pappa hade varit på honom sen han var liten, såna där hemska saker, så han vet ju. Han ställde alltid upp när man var sådär på gränsen... då var han alltid där... han förstod. Han var den förste kompis som lyssnade över huvud taget på vad jag hade att säga. (Louise, 17 år).

Som tidigare nämnts visar flera studier (t.ex. Leira 1990) att i familjer där modern misshandlas omges våldet ofta av tystnad. Detta är också vad som präglat ungdomarnas uppväxt.

Louise försök att berätta för sin mormor visar hur svårt det kan vara för vuxna att ta till sig barns lidande. I stället för att lyssna på sitt barn barn avfärdade hon henne. Att Louise inte hävdade sin uppfattning om faderns våldsamhet visar hur lyhörda barn är för vad vuxna kan tänkas vilja och orka höra. Om den vuxne ryggar tillbaka eller misstror barnet tystnar det. För barnet kan den vuxnes avvisande bli ett budskap om att våldet inte får synliggöras. Detta innebär sannolikt att det dröjer länge innan barnet på nytt vågar berätta om sin situation.

Det faktum att samtliga ungdomar har kunnat tala med sina mödrar om våldet i hemmet - och fått sin upplevelse bekräftad - har varit betydelsefullt för dem. Samtalen har skapat lättnad och insikt. Leira (1990) menar att när våldet blir en interpersonell verklighet kan individen nå ny kunskap om våldet i hemmet. Individen kan då inse att våldsupplevelserna är verkliga och inte något de bara inbillat sig (a.a). Att de kan dela sin verklighet med sin mamma kan också ha fungerat som en dörröppnare för samtal även med andra. Att andra vet hur de har det kan vara en betydelsefull lättnad, då de inte behöver lägga ner energi på att dölja eller omvandla verkligheten i alla relationer.

Reflektion över våldets påverkan

Samtliga ungdomar sade att de hade funderat över hur våldet i familjen påverkat dem. Hanna och Louise beskrev den rädsla de levde med under hela sitt liv, men också skuld känslorna, skammen och maktlösheten. De tyckte att uppväxten gjort att de fått sämre självförtroende och kände sig osäkra. De jämförde sig med andra som aldrig verkade ha problem, som hade "MVG-betyg i allting och föräldrar som bodde ihop".

Louise hade haft självmordstankar under en period. Livet kändes meningslöst. Hon kände sig ensam, annorlunda och oälskad. En sak som var särskilt knäckande var att fadern under hennes uppväxt förbjöd henne att visa känslor. Hon fick framförallt inte gråta, utan skulle vara neutral. Sedan hon kommit ifrån fadern hade känslorna kommit i kapp henne. Hon beskrev att hon kunde börja gråta när som helst, hon kände sig deprimerad och hade värk i kroppen.

Jag säger inte nåt. Jag är tyst och tittar ner i golvet och säger ingenting... bara iakttar alla andra. Det är det att man tycker att det är fel på en själv hela tiden... det är det att man är nedtryckt... att det är fel på en. Hur man går och klär sig eller vad som helst. (Louise, 17 år).

Under ytan mår jag djävligt dåligt, precis som mamma liksom. Man känner sig inte trygg nästan. (Hanna, 16 år).

Fredrik hade en annan bild av hur våldet påverkat honom. Han tyckte att det gjort honom stark, "härdad". Han hade aldrig haft några särskilda känslor inför våldet mot modern. Han blev "tom", kände ingenting när föräldrarna bråkade. Fredrik sade att hade upplevt det värsta och ingenting kunde knäcka honom. Han beskrev hur andra tog åt sig av problem och blev "deppade". Själv var han den "stolta typen". Faderns våldsamhet hade lärt honom att skaka av sig problemen och att försvara sig.

Intervjuare: Hur har du påverkats av att leva i en familj med våld?

Fredrik: Oj, oj, man har lärt sig mycket. Om problem. Om hur det kan vara. Jag har sett så mycket... jag kan inte förklara allt. Jag har väl blivit mer på min vakt. Jag är alltid beredd om nån skulle vilja slå mig. Inte så att jag går runt och bråkar med folk eller så när jag är ute, men om nån går på mig, då slår jag tillbaka. Så är det.

Ungdomarna uttryckte förhoppningar inför framtiden. Fredrik tyckte att det var skönt att han blivit äldre. Han kunde försvara sig och ta livet "på rätt sätt". Han hoppades snart få ett jobb och så småningom egen lägenhet. Genom sin pappa hade han insett hur han själv *inte* ville bli som pappa. Han skulle aldrig slå fru och barn, "de är ju det bästa man har" sade han. Hannas förhoppningar handlade om att modern och syskonen skulle kunna skapa ett eget hem. Hon hade också sökt in till ett idrottsgymnasium, och hoppades att hon skulle komma in. På den nya skolan ville hon "börja på nytt" med nya kamrater. Hanna sade att om hennes mamma skulle flytta tillbaka till styvfadern igen skulle hon inte följa med. Då skulle hon hellre bo hos kompisar. Louise hoppades att när hon nu kommit ifrån fadern skulle hon börja må bättre. Hon hade kontakt med en sjukgymnast som hjälpte henne med nack- och ryggsmärtor och hon försökte också få en psykologkontakt.

Under ungdomstiden börjar många ungdomar fundera över den egna identiteten, vem de är och vem de kunde vara (Hwang & Nilsson 1995). De kan också reflektera över sin situation på ett annat sätt än tidigare och se att det finns alternativ till den egna

situationen (a.a). Ungdomarna i denna grupp jämför sig med andra och beskriver alla en känsla av att vara annorlunda.

I självbilden framkommer en skillnad mellan flickorna och pojken. Hanna och Louise talar om sig själva i underläge, våldet har gjort dem sämre och svagare. Flickorna jämför sig också med sin mamma och hittar hennes svaga sidor hos sig själva.

Fredrik gör en motsatt tolkning. Han ser sig i överläge, våldet har gjort honom bättre och starkare än andra. För honom är det viktigt att vara stark, kunna hävda sig och inte låta sig nedslås av motgångar eller problem. Behovet att vara stark kan dock medföra förakt för svaghet både hos sig själv och hos andra. Liksom flickorna jämför han sig med föräldern av samma kön. Skillnaden är att han ser sin pappa som en motbild. Sådan vill han inte vara.

Trots många års våldsupplevelser ser ungdomarna hoppfullt på framtiden. De upplever att de kan få en framtid utan våld. En förklaring till detta kan vara ungdomarnas ökade autonomi gentemot föräldrarna. De är snart myndiga och kan i ökad utsträckning själva styra och kontrollera sitt liv.

OMVÄRLDENS STÖD OCH AVVISANDE

Under denna rubrik beskriver jag det stöd och det avvisande barnen mött i sitt sociala nätverk. Det gäller vilka personer ungdomarna tycker är viktiga för dem, hur de har det i skolan och hur de ser på sin kontakt med socialtjänsten.

Stödjande relationer

Hanna och Louise sade att de ofta kände sig ensamma när de var yngre. De hade nästan inga kompisar och ingen bästa vän. Fredrik beskrev däremot att han aldrig känt sig ensam, han hade alltid haft kompisar. Däremot hade han inga nära vänner.

I högstadiet alternativt gymnasiet sade samtliga att de fick någon eller några nära vänner och/eller flick- eller pojkvänner. Dessa kunde de tala med och behövde inte dölja sina hemförhållanden för. Ungdomarna nämnde också någon/eller några vuxna de hade förtroende för, som exempelvis en mormor, lärare eller äldre syskon.

Samtliga ungdomar beskrev också att de hade en bra relation med sin mamma. De kunde tala med henne och hade inte några hemligheter om våldet i hemmet.

Fredrik betonade dock att även om han hade personer i sin närhet som han kunde tala med behövde han inte någon. Han var en sådan människa som klarade sig själv - han var den "stolta typen".

Ja...jag har alltid klarat mig själv. Men absolut inte att jag klagar, det får du inte tro. Det är ingen fara. Jag behöver inte nån. (Fredrik, 17 år).

När ungdomarna blir äldre vidgas ofta deras sociala nätverk (Hwang & Nilsson 1995). Relationer utanför familjen blir med ökad ålder allt viktigare. Detta kan öka ungdomars möjlighet att möta någon som de får förtroende för. Ungdomarna i denna grupp har samtliga några relationer i sin närhet med personer de litar på och kan tala med.

Detta skiljer sig från resultaten i exempelvis Weinehalls studie (1997). De ungdomar hon intervjuade, som alla växt upp i familjer där modern misshandlats, kände sig ensamma, övergivna och utanför. De flesta hade aldrig haft någon jämnårig bästa vän eller någon att anförtro sig åt. De litade inte på någon, inte ens sin egen mor till hundra

procent. Weinehall knyter detta till Erikson psykosociala utvecklingsteori om att tillitsbrist under de första levnadsåren följer individen resten av livet.

Denna studie visar dock att förändring är möjlig. Trots att ungdomarna upplevt många svek, såväl från sina föräldrar, kamrater och andra vuxna, uppger de personer som de har förtroende för. Detta visar att om individen möter bekräftelse och erkännande *kan* tilliten till andra växa. Fredriks försäkran ”om att han inte behöver nån” tyder dock på att processen kan ta lång tid.

Mobbning och kränkningar i skolan

Ungdomarna hade många kritiska kommentarer om skolan. Fredrik sade att han alltid hatat att gå i skolan. Han hade svårt att koncentrera sig, han skolkade och bråkade i klassen. Han blev ofta utslängd av lärarna för att han störde. Efter ett år på gymnasiet avbröt han sina studier. När Fredrik intervjuades var han arbetslös. Hanna och Louise tyckte skolan var viktig och kämpade för att klara sin utbildning så bra som möjligt. Även de sade att de hade svårt att koncentrera sig på lektionerna. Hanna sade att alla tankar malde i huvudet så att hon knappt kunde läsa det som stod på svarta tavlan. Louise beskrev hur svårt det var för henne att göra läxor när hon var liten.

En gång när jag skulle läsa läxan. Jag kommer ihåg det från det jag var liten, jag gick i ettan tror jag och jag satt och skulle göra läxan. Då bara satt han där och skrek och hade värsta utbrotten: ´Va, va, va kom igen då, kom igen då´. Han var skitförbannad. Den där läxan kommer jag ihåg än idag. (Louise, 17 år).

Hanna och Louise kände sig ensamma i skolan. Louise sade att det inte var någon som pratade med henne. Hon hade inga kompisar. Hanna sade att det var mycket bråk och ”skitsnack” bland tjejerna i hennes klass. Hon hade knappt några kompisar, men orkade inte längre bry sig om detta. Hon skulle snart sluta nian och såg fram emot att slippa sin klass.

Jag hade inga kompisar. Jag var deprimerad och sa ingenting. Jag tittade ner i backen bara. Så ingen ville ju vara med mig. (Louise, 17 år).

Fredrik som hade bytt skola flera gånger sade att ett skolbyte alltid innebar slagsmål. För att få respekt var han tvungen att spöa den som gav sig på honom.

Fredrik: Det är alltid så där. Först, när man är ny, det är alltid nån som vill testa sig, alltid, det är alltid så. Så får man se till att slå den personen ordentligt. Sen visar dom andra respekt.

Intervjuare: Har det varit så för dig?

Fredrik: Alltid, det är alltid sådär. Som till exempel när jag flyttade hit. Det var en massa kaxiga folk, så jag började bråka skitmycket, bara bråkade för dom bråkade med mig. Jag försvarade mig helt enkelt... sen respekterade dom mig. För sånt där skitfolk kan inte respektera en för den man är. Man måste typ slå dom innan dom kan respektera en.

Louise och Fredrik var kritiska till lärare och annan skolpersonal. De litade inte på dem, något stöd tyckte de aldrig att de fick. I stället blev de utskälda av lärare när de inte gjort sina läxor, inte följde med på lektionerna eller bråkade i klassen. Ingen frågade hur de hade det. Fredrik blev däremot skickad till psykologen för att han störde. Detta såg han som ett straff. Han ville absolut inte gå till en psykolog eftersom han inte var ”sjuk i huvudet”.

Hanna hade däremot under det senaste året pratat med en lärare om sin hemsituation. Hon tyckte det var bra att läraren visste hur hon hade det. När hon var ledsen och trött i skolan och inte orkade jobba på lektionerna förstod läraren varför. Detsamma gällde om hon inte orkade komma till skolan för att hennes mamma hade blivit misshandlad på natten. Samtidigt sade hon att läraren inte kunde göra något för att hjälpa henne. Hon kunde exempelvis inte ordna en bostad. Läraren hade inte kontaktat socialtjänsten.

Ungdomarna i denna grupp beskriver att de har svårt att klara skolan. Minnesbilderna från den senaste våldshändelsen och oron för vad som ska hända härnäst finns ständigt hos dem. De beskriver också svårigheter i kamratrelationerna och det framkommer att de hanterar dessa svårigheter på olika sätt. Hanna och Louise drar sig undan, medan Fredrik tar en aggressiv roll.

Ungdomarnas hemförhållanden har inte upptäckts av skolpersonalen. Fredriks och Louises berättelser visar att det finns en risk att skolan individualiserar barns skolsvårigheter. Istället för att uppmärksamma att dessa kan hänga ihop med hemsituationen ses de som brister hos ungdomarna själva. Detta leder till ett ytterligare skuldbeläggande och att deras verkliga problem inte synliggörs.

Hanna har själv berättat om sin situation för en lärare och fått ett värdefullt stöd. Samtidigt framkommer att läraren själv försöker stödja Hanna, men att hon inte har anmält Hannas situation till socialtjänsten. En möjlig tolkning kan vara att skolan har ett bristande förtroende för socialtjänsten. Det kan också handla om att läraren ser Hannas berättelse som ett förtroende och en hemlighet hon inte får/eller kan röja för andra.

Kontakten med socialtjänsten

Alla ungdomarna hade talat med sin socialsekreterare en eller flera gånger. Vid den första träffen med socialsekreterarna tyckte både Hanna och Louise att de blev lyssnade på och tagna på allvar. Detta födde förhoppningar om att de skulle få hjälp. Sedan socialsekreterarna träffat pappan blev det dock en förändring. Ungdomarna uppfattade att socialsekreterarna trodde på faderns version av vad som hade hänt. Hanna och Louise sade att socialsekreterarna lade fram faderns bild som "den rätta" för dem. De beskrev faderns förmåga att manipulera och lura socialsekreterarna.

Och när jag och mamma sa vad vi tyckte då så dom att 'nej sådär har inte pappa sagt att det är, han har sagt helt annorlunda'. Dom trodde på honom hela tiden. (Louise, 17 år).

Fredrik tyckte att allt blev värre när familjen fick kontakt med socialtjänsten. Då var fadern tvungen att bevisa för dem att *han* hade rätt och att modern hade fel. Fredrik var kritisk till att socialsekreterarna gav fadern så mycket uppmärksamhet. Varje gång han kom med en ny anklagelse mot modern tog de kontakt med henne angående detta. Fredrik tyckte att det skulle vara bättre om de struntade i honom. Då skulle han kanske lugna ner sig.

Fredrik tyckte själv att han träffade sin socialsekreterare väldigt lite. Han träffade henne endast en gång och det var en "nybörjare". Han kände sig orättvist behandlad och jämförde med hur mycket hans syster fick träffa socialsekreterarna. Hon träffade dem "nästan varje dag" och fick "värsta hjälpen". Fredrik egen förklaring till detta var att socialsekreterarna inte gillade män.

Nä, ingen har frågat nåt sånt (om hur jag har det, min anm.) ... det är väl för att jag är kille. Dom tänker där på socialen att han är samma som farsan så honom bryr vi oss inte om. (Fredrik, 17 år).

Ingen av ungdomarna tyckte att socialsekreterarna såg allvaret i familjens problem. Louise tyckte att de såg våldet som normala konflikter. Louise och Hanna ville i första hand ha hjälp med ett tryggt boende med sin mamma och sina syskon, men i stället erbjöds andra insatser. Louises socialsekreterare sade att familjen skulle gå i familjebehandling och att Louise och hennes pappa skulle ha *mer* kontakt. Louise var livrädd för sin pappa eftersom han hade hotat att döda henne, men hon vågade inte säga emot. Hanna och hennes syskon erbjöds plats i jourhem. När de inte ville flytta uppfattade hon att socialsekreteraren slutade bry sig. Hon berättade att socialsekreteraren sagt att hon och hennes familj inte var en sådan familj som behövde hjälp. De var starka. Hanna kände sig först smickrad, men sedan hon lämnat socialkontoret kände hon sig besviken.

Hon såg inte att jag också mår jättedåligt av hela situationen. Hon sa bara okej jag kan inte hjälpa er med någon lägenhet. Så börja hon prata om att jag var en sån jättestark person, eller ja så hära, att vi inte är den slags familj som behöver den hjälpen. (Hanna, 16 år).

Ju äldre ungdomarna blir desto större tycks möjligheten vara att de ska komma till tals med sin socialsekreterare. Det behöver å andra sidan inte betyda att deras inflytande blir större. Ungdomarna i denna grupp är mycket kritiska och avståndstagande till socialtjänsten. Fredrik upplever sig diskriminerad och stigmatiserad på grund av sitt kön.

Ingen av ungdomarna uppfattar att socialsekreterarna tagit dem på allvar. Vuxenperspektivet - eller mansperspektivet - tycks i stället ha varit dominerande i arbetet med dessa ungdomar. Näsman (1995) menar att barn har en underordnad position till vuxna i vårt samhälle. De anses ofta inte kunna ge en riktig bild av sina villkor. Praktiskt kan detta betyda att när barns och föräldrars bilder av verkligheten skiljer sig åt blir det de vuxnas bild av verkligheten som anses vara "sann". Dessutom tillkommer maktaspekten när det gäller vem av de vuxna som har tolkningsföreträde (Hewitt 1981). Persson (1992) hävdar också att det finns en tradition i vårt samhälle att skuldbelägga offret. Sammantaget kan konsekvensen bli att kvinnan och barnen i dessa familjer ifrågasätts, medan mannen undgår detta.

Det framkommer också att det finns ett glapp mellan de insatser som erbjuds och de som ungdomarna önskar. Detta kan handla om vilka värderingar och teoretiska modeller som finns i organisationen och hos den individuella socialsekreteraren. För Louises del tycks en systemteoretisk modell ha dragits till sin spets, utan hänsyn till de speciella villkor som råder i familjer där modern misshandlas.

De insatser som finns att tillgå påverkar dessutom sannolikt hur socialsekreteraren uppfattar problematiken. När det inte finns några lämpliga insatser att förslå eller när föreslagna insatserna avvisas av familjen kan socialsekreteraren drabbas av en känsla av maktlöshet. En strategi kan då vara att blunda eller intala sig att familjen har resurser att klara sig själva. Risker blir då att socialtjänsten, vars uppdrag är att tillvarata utsatta barns behov, i stället osynliggör dem.

Sammanfattning

Ungdomarna i denna grupp tar avstånd från våldet mot modern och ser också fadern som ensam ansvarig för sitt handlande. De använder ord som psykisk terror och misshandel som tydliggör att det är just misshandel de uppfattar att fadern gör sig skyldig till. Ungdomarna beskriver också att deras syn på våldet förändrats sedan de blev äldre. När de var små såg de våldet som en normal och accepterad händelse.

Ungdomarna har levt med våldet i många år. Även efter att föräldrarna separerat berättar två av dem att faderns trakasserier och hot fortsatt. De har också själva blivit misshandlade av sin pappa under sin uppväxt.

När ungdomarna var yngre var det aldrig någon som nämnde våldet i familjen. Under tonårstiden skedde en viktig förändring, då de började prata med sin mamma om hemsituationen. Att kunna dela sin upplevelse blev betydelsefullt och öppnade för samtal även med andra. Alla ungdomar har funnit någon person som de känner förtroende för och som de kan tala med.

Ungdomarna har valt sida i konflikten mellan föräldrarna. De har tagit avstånd från sin pappa och är bittra och besvikna på honom. Att han inte erkänner sina våldshandlingar ser de som ett svek. Ungdomarna är i stället lojala mot modern och syskonen och tar stort ansvar för dem. Ungdomarna uttrycker hopp inför framtiden och upplever att de har möjligheter att själva skapa ett livsutrymme utan våld. De talar också om en känsla av att vara annorlunda än andra.

Alla ungdomar har negativa erfarenheter av skolan såsom att bli utfrysst, känna sig ensam eller att bli utsatt för fysiskt våld. För en av dem har en lärare varit en värdefull kontakt. De övriga är kritiska till skolans personal.

Kontakten med socialtjänsten är en besvikelse för ungdomarna. De upplever att de inte blivit trodda eller tagna på allvar. Faderns intresse har stått i fokus, snarare än deras eget.

7. Slutsatser och diskussion

I denna studie vill jag lyfta fram hur tio barn vars mamma misshandlats upplever sin situation. Utgångspunkten är att se på våldet ur det enskilda barnets perspektiv. I tidigare kapitel har barnens berättelser beskrivits och analyserats. Det är nu dags att sammanfatta och dra några centrala slutsatser av materialet.

Barn förstår och hanterar våld på olika sätt

Vid intervjuerna visar det sig att barnen talar om och förhåller sig till våldet mot sin mamma på olika sätt. Tre olika mönster eller förhållningssätt kan urskiljas. Sammantaget kan dessa beskrivas som barns överlevnadsstrategier i en verklighet som präglas av upprepade skräckupplevelser.

Dessa tre förhållningssätt beskrivs nedan:

Tabell 3. Tre förhållningssätt som beskriver olika sätt att förstå och hantera familjelivet när modern misshandlats av pappan/mannen i familjen.

VÅLDET SOM DET "NORMALA" (Barn 8-10 år)	VÅLDET SOM EN URSÄKTAD HÄNDELSE (Barn 7-13 år)	VÅLDET SOM DET ONORMALA (Barn 16-17 år)
<ul style="list-style-type: none"> - Våldet benämns som bråk eller tjafs. Få konkreta detaljer. - Skjuter bort rädsla och oro. - Uppfattar våldet som "bådas fel". - Lojalitet med fadern. - Lojalitet/eller ambivalens till modern. - Drar sig undan/eller avleder föräldrarna. - Bevarar (oftast) familjehemligheten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Konkreta och detaljrika våldssituationer beskrivs. - Uttrycker rädsla och oro. - Skuldbelägger sig själva eller modern för våldet. - Växlar mellan att förlåta och fördöma fadern. - Växlande strategier då modern misshandlas. - Lyssnar på föräldrarnas ofta motstridiga versioner. - Försiktigt brytande av familjehemligheten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Våldet benämns som trakasserier, "psykisk terror" eller misshandel. - Våldet ses som faderns ansvar. - Reflekterar över våldets påverkan. - Avståndstagande från fadern. - Lojalitet med modern och syskonen. - Talar om sin våldserfarenhet med andra.

Barnens olika förhållningssätt till våldet mot modern kan diskuteras i termer av anpassning och opposition. Gemensamt för barnen i denna studie är anpassningen och underordnandet av de egna behoven. Barnen inriktar sig på det som är viktigt för familjen som helhet eller för modern och syskonen. Ju tydligare våldet benämns, desto mer opposition framkommer dock både mot våldet och mot fadern som person.

Det första förhållningssättet, som jag kallar våldet som det "normala", kan iakttas hos de barn som är 8-10 år gamla. Våldet mot modern benämns med vardagliga och generella termer som "bråk" och "tjafs" och de minns få konkreta detaljer. Barnen talar om misshandeln i en vardaglig ton, rädsla och oro skjuter de ifrån sig och båda föräldrarna ses som delaktiga i det som sker. Barnen som representerar detta förhållningssätt är de som är mest följsamma och anpassningsbara till de rådande

villkoren. Det finns en opposition även hos dem, men den är försiktig. I stort är de lojala gentemot sina föräldrar.

Det andra förhållningssättet, som kan iaktas hos barnen som är i åldrarna 7-13 år, karaktäriseras av en ökad medvetenhet och ett avståndstagande från våldet, men samtidigt av förklaringar och ursäkter till det som sker. Barnen beskriver konkreta och detaljerade händelser, ofta med rädsla, sorg eller ilska, då modern blivit utsatt för både fysisk och psykisk misshandel. De avlastar fadern från ansvar för sina våldshandlingar genom att lägga skuld på sig själva, modern eller på en sjukdom fadern har. En ökad medvetenhet om våldet innebär en förändring av följsamheten. Man kan iaktta en växelvis anpassning och opposition gentemot de rådande villkoren.

Det tredje förhållningssättet återfinns jag i materialet som härrör från de äldsta barnen (16-17 år). Våldet upplevs som något definitivt onormalt. Detta tydliggörs genom att våldet benämns som misshandel, psykisk terror eller trakasserier. I detta mönster framkommer en öppen och entydig opposition mot fadern och hans våldshandlingar. Barnen tar avstånd från våldet och ser också fadern som ensam ansvarig för sina handlingar. Däremot anpassar de sig till moderns och syskonens behov.

Möjligen kan *ytterligare ett förhållningssätt* urskiljas. De äldsta barnen i denna studie (16-17-åringarna) uppger att de som små uppfattade våldet mot modern som en fullständigt normal och accepterad händelse. De hade ingenting att jämföra med och trodde att det var likadant i alla familjer. En parallell kan dras till Weinehalls intervjuer av ett antal ungdomar som bevittnat våld mot sin mamma under uppväxten. De uppgav att de i förskoleåldern uppfattade våldet som en normal händelse i vardagligt familjeliv.

En medvetandehöjande process

Som framgår av ovanstående är de olika förhållningssätten delvis knutna till olika åldersgrupper. Ett rimligt antagande kan därför vara att barnets upplevelse av våldet kan förändras och att förhållningssätten symboliserar olika faser hos en och samma individ. Materialet antyder att ju äldre barnen blir desto mer ökar deras medvetenhet om våldet mot modern. Bland de äldsta barnen, som befinner sig övre tonåren, är våldet medvetandegjort, det vill säga de uppfattar att fadern gör sig skyldig till misshandel och att våldshandlingarna är hans eget ansvar.

En jämförelse kan göras med Weinehalls (1997) beskrivning av hur ett antal ungdomar minns våldet i hemmet under sin uppväxt. Weinehall beskriver att de gick igenom en sorts *medvetandehöjande process*. Ju äldre de blev desto medvetnare blev de om våldet i hemmet och desto mer tog de avstånd från faderns handlingar. Weinehall (a.a) menar att barns insyn i andras familjer och möjlighet att sätta ord på sina upplevelser i en trygg relation möjliggör en ökad medvetenhet.

Leira (1990) beskriver individens ökade medvetenhet om våldet som en *giltiggörandeprocess*. Hon menar att om individen lever i en tillvaro där ingen benämner våldet blir våldsupplevelsen *ogiltiggjord*, det vill säga subjektivt försvunnen. När individen däremot kan dela sin upplevelse och få sin upplevelse bekräftad kan individen nå ökad insikt.

Barns förändrade upplevelse av våldet kan också förstås enligt andra modeller. Enligt ett kognitivt synsätt kan en förklaring vara att barnets tänkande utvecklas med ökad ålder. Ju äldre barnet blir desto mer ökar barnets förmåga till abstrakt tänkande och förmåga att se alternativ. Detta kan göra att barnets tankar om våldet mot modern förändras. En annan förklaring kan handla om barns språkutveckling. När barn är små

och inte har ord för skrämmande upplevelser kan de ha svårt att förstå vad de är med om. När barnet med ökad ålder utökar sitt ordförråd och sin ordförståelse kan upplevelse av vad som händer förändras.

Även om dessa förklaringar kan bidra till förståelsen av barns förhållningssätt till våldet i hemmet, pekar dock barnens berättelser på andra förklaringsmodeller. Liksom Leira (a.a) och Weinehall (a.a) har jag funnit förklaringar till barnets förändrade våldsupplevelse i barnets sociala värld. Med utgångspunkt från barnens berättelser har jag fokuserat på barnets beroendeställning till föräldrarna och i vilken mån barnet mött motbilder till våldet.

Barns beroendeställning till föräldrarna

Barnets beroendeställning till föräldrarna kan ha betydelse för dess förhållningssätt till våldet mot modern. En parallell kan dras till Freyd (1996) som menar att barn ofta "glömmer" att de utsatts för sexuella övergrepp av sina föräldrar. Hon menar att barnets beroenderelation till föräldrarna gör att det är alltför smärtsamt att ta till sig det svek som ett övergrepp innebär. Barn är beroende av sina föräldrars vård och omsorg och behöver en tillitsfull relation till dem för sin överlevnad. För att behålla den tillitsfulla relationen menar Freyd (a.a) att barnet "glömmer" övergreppen, som en överlevnadsstrategi.

Freyds teori (a.a) kan vara en hjälp för att förstå även barn som utsatts för att se sin mamma misshandlas. Det är ett svek att fadern, som barnet förväntar sig trygghet och skydd ifrån, i stället skapar otrygghet. Det är också ett svek att inte modern förmår göra tillvaron trygg. Ju yngre barnet är desto mer skrämmande är det sannolikt att ta till sig dessa svek eftersom beroenderelationen då oftast är starkare. Även om barnen i denna studie inte har glömt sina upplevelser kan deras strategi att normalisera eller hitta godtagbara ursäkter och förklaringar till faderns våldsamhet ses som ett försök att bevara bilden av föräldrarna som trygga och pålitliga. Det blir en överlevnadsstrategi för att orka stå ut och ett försök att göra en skrämmande verkligheten något tryggare. Barn kan inte stoppa faderns våld och de kan inte heller klara sig utan sin familj. Däremot kan de förändra sina tankar om det som sker som ett sätt att göra verkligheten något tryggare (Lazarus och Folkman 1985 i Weinehall 1997).

När barnet nått övre tonåren har beroendeställningen till föräldrarna minskat. Enligt Eriksons psykosociala utvecklingsteori (Hwang & Nilsson 1995) minskar barnets beroende till föräldrarna med ökad ålder och det orienterar sig allt mer till sociala sammanhang utanför familjen. Ju äldre barnet blir desto viktigare blir kamrater och andra vuxna (a.a). När barnets autonomi gentemot föräldrarna ökar kan det fly hemmet och ingripa på ett annat sätt än tidigare. För ungdomar i övre tonåren riskerar inte faderns våldsamhet deras överlevnad på samma sätt som när de var yngre. De kan då se möjligheten att skapa ett livsrum och ta egna allt självständigare beslut. Sammantaget kan det minskade beroendet av föräldrarna möjliggöra en ökad medvetenhet om våldet i hemmet.

Motbilder till våldet

Näsman (1995) menar att barnets verklighetsuppfattning påverkas av hur föräldrar och andra viktiga vuxna definierar verkligheten. Hon menar att eftersom barn har en underordnad position till vuxna är det de vuxna som har tolkningsföreträde. Det är de

som bestämmer hur en situation eller händelse ska förstås. Barnet anpassar sig (a.a). Ju yngre barnet är desto svårare är det sannolikt för barnet att hävda en annan definition än de vuxna.

Hur föräldrar och andra närstående vuxna förhåller sig till situationen att modern misshandlas påverkar därför sannolikt hur barnet förstår denna situation. Lundgren (1989), som under många år forskat om kvinnomisshandel, menar att i många familjer där kvinnan misshandlas normaliseras våldet av både mannen och kvinnan. Våldet bagatelliseras, förnekas och rättfärdigas av båda föräldrarna (a.a). När föräldrarna normaliserar eller ursäktar faderns våldsamt är det troligt att barnet gör detsamma.

Om barnet däremot möter ett avståndstagande från våldet kan detta fungera som en *drivkraft* i barnets medvetandehöjande process. Närstående vuxnas avståndstagande från våldet skapar motbilder till våldet som en normal eller ursäktad händelse. Om fadern exempelvis erkänner sin våldsamt och tar på sig ansvaret för det som hänt kan detta göra att barnet barnets upplevelse av våldet förändras.

Materialet visar att i en del familjer förekommer olika versioner av vad som har hänt. Modern berättar för barnet att hon blivit misshandlad, men fadern förnekar detta. När detta sker och *barnet i övrigt har få motbilder* till våldet tycks det bli faderns version som upplevs som "sann" av barnet. Detta kan knytas till Hewitts (1981) resonemang om den starkes tolkningsföreträde. Barnet låter föräldrarna bestämma hur situationen ska definieras, men när de vuxna ger barnet olika bilder av verkligheten är det den förälder som barnet uppfattar har mest makt som ges tolkningsföreträde (a.a). Fadern i ett misshandelsförhållande är sannolikt den av föräldrarna som barnet uppfattar har mest makt och inflytande. Om fadern förnekar våldet eller låter bli att benämna det blir det sannolikt han som blir trodd, även om modern uppger de motsatta.

Denna studie visar dessutom, precis som Weinehalls (1997) och Leiras (1990) undersökningar, att det har stor betydelse för barnets förhållningssätt till våldet om barnet får möjlighet att dela sin upplevelse i en trygg relation. Om barnet berättar och då blir trodd och tagen på allvar kan barnets insikt om våldet öka. Liksom Leira (1990) anser jag också att barnets skamkänslor för våldet då kan minska och så småningom upphöra. I mötet kan barnet inse att våldet varken är normalt eller att det kan rättfärdigas och att faderns våldshandlingar är hans eget ansvar.

Ett socialt arv?

Finns det ett socialt arv av våldsamt? Finns det en risk att barn som bevittnar våld blir förövare eller offer för våld under barndomen och senare i vuxenlivet? Forskning tyder på att pojkar som bevittnar våld ofta blir aggressiva och våldsamma, medan flickor ofta blir undfallande, ängsliga och passiva (Jaffe m.fl. 1990, Lyckner 1997). Denna studie visar resultat i samma riktning. Tre av de fem pojkarna berättar utan direkta frågor om egna våldshandlingar eller tankar om våld. Det handlar om situationer då de slagit jämnåriga eller tankar om att hämnas på sin pappa med våld. Detta var i situationer då de känt sig i underläge och våld sågs då som den bästa eller enda möjliga lösningen. Det framkommer även att ett intellektuellt avståndstagande från våld inte självklart leder till att de undviker att själva ta till våld. Bland flickorna framkommer ingen våldsamt, däremot var de oftare än pojkarna undfallande i konfliktsituationer. Hos de äldsta barnen framkommer också könsskillnader i hur de ser på sig själva. Flickorna beskriver känslor av att vara svaga och i underläge. Pojken beskriver det motsatta. Han beskriver sig som stark och "härdad" av våldet.

Könsskillnader kan dels handla om de könsnormer som finns i samhället om hur flickor och pojkar ska vara. I den rådande samhällsordningen med kvinnlig underordning och manlig överordning är det mer tillåtet för flickor än för pojkar att visa svaghet. En annan rimlig förklaring kan knytas till utvecklingspsykologiska teorier (Hwang & Nilsson 1995) om att barnet identifierar sig med föräldern av samma kön. Familjen är den viktigaste miljön för barnets socialisation och där grundläggs barnets syn på sig själv och omvärlden. Jaffe m.fl. (1990) som forskat om könsskillnader menar att pojkar som bevittnar våld ofta identifierar sig med sin pappas förövarroll, medan flickor identifierar sig med moderns offerroll. Enligt teorier om modellinlärning (Bandura i Hwang & Nilsson 1995) är det däremot den av föräldrarna som barnet uppfattar har makt och inflytande som barnet tar efter. Offret ses inte som en attraktiv förebild (a.a). I överensstämmelse med detta uppfattar jag inte heller att flickorna tagit någon offerroll. De agerar på olika sätt för att förändra och förbättra sin, moderns och syskonens situation.

Eliasson (1997), som har gjort en forskningsgenomgång inom området menar att det inte finns några direkta samband som visar att barn som bevittnar våld själva blir våldsamma eller offer för våld som vuxna. Många av de pojkar och flickor som växer upp i en familj där modern misshandlas blir varken offer eller förövare. Hon menar dock att förövarrollen tycks ärvas i större utsträckning än offerrollen. Weinehalls studie (1997) om ungdomar som bevittnat våld mot sin mamma visar dock att flera av flickorna hade blivit misshandlade av sin pojkvän. Pojkarna berättade att de slagit. Flickorna lade skulden på sig själva och menade att de provocerat sin pojkvän, pojkarna sade däremot att flickvännen irriterat dem och därför förtjänade en smäll.

Sammantaget anser jag att det bör ses som en risk att pojkar som växer upp i en familj där modern misshandlas själva kan bli våldsamma, under barndomen eller senare i vuxenlivet. Även om risken att offerrollen ärvs är mindre, bör det ändå ses som en risk att flickor i misshandelsfamiljer blir undfallande, överdrivet självkritiska eller själva offer för våld. Att upprepade gånger se och höra fadern förtrycka och kränka och göra modern illa kan bli en effektiv lektion i våldsinlärning (Jaffe m.fl. 1990).

Vuxenvärldens bortvändhet

I denna studie framkommer betydelsen av att föräldrar och andra närstående tar avstånd från våldet och ger barnet stöd och erkännande. Några av barnen har fått detta stöd, men en gemensam erfarenhet är dock *upprepade svek* från vuxenvärlden. Både denna studie och annan forskning (Weinehall 1997, Ungmark 1996, Lyckner & Metell 2001) visar att barn vars mamma misshandlas möter vuxna som blundar och värjer sig för att se deras utsatthet.

Mellberg (2002), som forskat om barn som blivit utsatta för sexuella övergrepp, menar att vuxenvärlden på ett generellt plan tar avstånd från sexuella övergrepp på barn. När det gäller ett konkret barn kan däremot *bagatellisering* och *förnekanden* göra att barnets situation inte synliggörs. Detsamma gäller när vuxna möter barn vars mamma misshandlats. Att se ett konkret barns utsatthet utmanar vardagliga föreställningar och önsketänkande om den goda familjen och att föräldrar alltid vill sina barns bästa. Detta kan betyda att när ett barn tar mod till sig och berättar om sin situation blir han eller hon inte trodd eller tagen på allvar. Detta blir ett svek som gör att det kan dröja lång tid innan barnet på nytt vågar berätta om det som är svårt.

Vid intervjuerna framkommer att det första sveket barnet utsätts för sker i *familjen*. Barn som bevittnar våld försummas ofta av föräldrarna. En misshandlad kvinna orkar knappast se sitt barns utsatthet. Det gör inte heller en pappa som är upptagen av att kontrollera modern genom upprepat våld. Förhållandet mellan föräldrar och barn kan ha blivit parentifierad, det är barnet som tröstar och tar hand om sina föräldrar istället för tvärtom.

Inte heller av *skolpersonal, släktingar eller andra vuxna* uppmärksammas barnets situation. Skolpersonalen märker sällan hur barnet har det. Släktingar kan vara ovetande om vad som sker eller så involverade i konflikten att de glömmer barnet eller inte tror att barnet märker vad som sker. Om barnet självt ber om hjälp finns det en risk att det inte blir taget på allvar.

Barnen i denna studie upplever ytterligare ett svek i kontakten med socialtjänsten. Fyra barn i undersökningen har aldrig talat med sin socialsekreterare, andra upplever att de inte har blivit trodda eller tagna på allvar. De saknar en stadigvarande samtalspartner som lyssnar och förklarar vad som händer. Trots all retorik kring barnperspektiv och barns bästa visar både denna studie och annan forskning (Sundell & Humlesjö 1996, Cederborg & Karlsson 2001 m.fl.), att barn saknar inflytande och delaktighet i vad som händer med dem. I det konkreta mötet med barn är det fortfarande vuxenperspektivet som dominerar.

Det är också modern och barnen som tvingas lämna bostaden och fly till ett *skyddat boende* när modern misshandlats. Barnen tvingas lämna sin vardagliga miljö med kamrater, skola och annat i omgivningen som är tryggt. Många har långa avbrott från skolan och tillbringar dagarna sysslösa tillsammans med sin mamma, som också är i kris. På många kvinnojourer arbetar personalen ideellt med små resurser och någon verksamhet för barnen finns inte. I kommunernas jourlägenheter finns tillgång till än mindre stöd. Det framstår som orimligt att det är barnen, som är brottsoffer, som tvingas lämna sin vardagliga miljö medan pappan bor kvar i bostaden. Även om det finns lagar om besöksförbud upplever många kvinnor att det inte är tillräckligt tryggt att bo kvar i en bostad, vars adress mannen känner till.

Samband mellan våld mot kvinnan och våld mot barnen

Både denna studie och annan forskning visar att många av de barn som tvingas se sin mamma misshandlas också blir utsatta för direkt våld. I denna studie har sju av de tio barnen någon gång blivit misshandlade av fadern eller av båda föräldrarna. I andra studier (t.ex. Lundgren m.fl. 2001) framkommer att ungefär 50 % av barnen blir utsatta för direkt våld.

En man som misshandlar sin fru/eller sambo kan alltså även misshandla sina barn. Det faktum att några av mödrarna slår sina barn visar att en person som blivit utsatt för våld inte nödvändigtvis får immunitet mot att själv bli våldsam. Våldet mot modern kan färga av sig och bli en integrerad del i hela familjesystemet. Våld kan bli ett sätt för den är överordnad att få den som är underordnad att lyda och foga sig.

Hur kan barnen få det bättre?

Barnens berättelser speglar en utsatt livssituation, som vuxenvärlden måste ta på allvar, kommentera och åtgärda. Det är socialtjänstens huvudansvar att se till att barn vars mamma misshandlas får skydd och stöd, men många av barnen lider i tysthet och

upptäcks aldrig. Barn har ofta själva svårt att vända sig till socialtjänsten eftersom detta kan skapa problem i familjen. Därför är det viktigt med ett väl fungerande *samarbete mellan de myndigheter och organisationer* som möter någon av parterna i en familj där modern misshandlas. Det måste alltid finnas en vaksamhet på när barnets situation måste anmälas till socialtjänsten.

Skolpersonal har en nyckelfunktion när det gäller att upptäcka hur barns utsatthet. De har kontinuerlig kontakt med barnet och kan se om det visar tecken på att fara illa. Barn vars mamma misshandlas får ofta svårt att klara skolan. De kan ha svårt att koncentrera sig, bli mobbade eller mobba andra. Det gäller för skolpersonalen att kunna tolka dessa signaler. En helhetsbild av barnets situation är nödvändig. I samarbete mellan skola och socialtjänst kan riktlinjer utformas för hur skolan ska agera när det finns misstankar om att barnets mamma misshandlas.

I socialtjänstens möte med ett barn vars mamma misshandlats är det viktigt att uppmärksamma *sambandet mellan olika typer av övergrepp*. I mötet med en misshandlad kvinna bör man ta reda på om även barnet blivit misshandlat. Likaså är det omvända viktigt att uppmärksamma, det vill säga att ett misshandlat barn också kan ha tvingats uppleva att modern misshandlats. En annan aspekt handlar om att våldet inte självklart upphör i samband med att föräldrarna separerar. Detta framkommer i flera av intervjuerna av våldet och trakasserier mot modern fortsatt. Forskning (Hester & Radford 1998) visar till och med att våldet efter separationen kan trappas upp.

Werner (1985 i Cederblad 2003) menar att socialt stöd fungerar som en skyddsfaktor för ohälsa. I hennes longitudinella studie framkommer att en god relation med åtminstone en av föräldrarna, känslomässigt stöd från släkt och grannar samt goda vänskapsrelationer gör att barn klarar av svårigheter i livet bättre. I denna studie framkommer också att de barn som hade kunnat tala med närstående om sin situation upplevde lättnad.

Det framstår därför som viktigt att socialtjänsten insatser riktar fokus mot *barnets sociala nätverk*. Om barnet får ett ökat socialt stöd kan dess hälsa öka. Eftersom barnet är beroende av sina föräldrar är stöd till föräldrarna också en hjälp för barnen. En mamma som varit utsatt för upprepat våld av sin man behöver sannolikt stöd för att bygga upp en ny relation till sitt barn. Hon kan behöva återerövra barnets tillit och auktoritet som förälder. Fokus bör också riktas mot fadern utifrån hans roll som pappa. Hur uppfattar han att våldet mot kvinnan påverkat barnet? Vad kan *han* göra för att modern och barnet ska känna sig säkra? Det är viktigt att mannen kommer till insikt om och tar avstånd från sina våldshandlingar och att han inför sitt barn markerar sitt avståndstagande och ansvar för detta (Isdal & Råkil 2001).

Förutom föräldrarna kan andra vuxna vara viktiga för barnet. Det kan vara släktingar, grannar, skol- och fritidspersonal exempelvis. Att vuxna runt barnet känner till barnets situation kan öka barnets trygghet. Barnet kan då också ha lättare att vända sig till de vuxna om nya problem uppstår. Nätverksmöten kan vara ett sätt att få viktiga vuxna i barnets närhet att samarbeta för barnets skydd. De måste vara välplanerade och skyddsaspekten för kvinnan och barnet måste vara vägledande för hur mötet ska utformas.

Att få möjlighet att *dela sin upplevelse* kan minska barnets känsla av ensamhet och hjälpa det att begripa sin verklighet. De flesta barn berättar inte på eget initiativ om sin situation, men om barnet får direkta frågor om hur det har det kan det våga berätta. Det är då viktigt att ta barnet på allvar, att lyssna och försöka se på verkligheten ur barnets

synvinkel. Denna studie visar att barn både kan och vill berätta, men att deras berättelser kan se olika ut och deras verklighetsuppfattning kan se helt annorlunda ut än de vuxnas.

Leira (1990) är en av dem som förespråkar gruppsamtal med barn som bevittnat våld. Hon menar att om barnet får möta andra i samma situation kan skamkänslor för att vara från en annorlunda och konstig familj upphöra. Barnets känsla av att vara ensam och isolerad kan också minska. Leira lägger fokus på läroprocessen. I hennes grupper får barnet kunskap om våld i familjen både av ledarna och av övriga deltagare. Leira kallar sina grupper med barn som bevittnat våld för ”*kurser i barns och ungas rättigheter*”.

Sammanfattningsvis finns det mycket vuxenvärlden kan göra för att barn vars mamma misshandlas ska få det bättre. Som Eliasson (1995) framhåller, handlar det om att ta den svagaste partens perspektiv. Med svag part menar Eliasson en grupp eller individ som har svårare än andra, starkare parter, att komma till tals och påverka sin situation. Enligt denna definition är barnet en svag part. Det gäller alltså att i mötet med barn som bevittnat våld ta ett medvetet barnperspektiv.

Referenser

Almqvist, K. & Jansson, S. (2000). Barn som bevittnar våld: En utsatt grupp som är alltför lite uppmärksammas. *Läkartidningen*. 97. (38). Sid. 4094-4099.

Almqvist, K. (2002). När mamma misshandlas. Artikel i *Psykologtidningen*. (17). Sid. 12-14.

Andersson, G. (1998). Barnintervju som forskningsmetod. *Nordisk psykologi*. 50 (1). Sid. 18-41.

Arnell, A. & Ekblom, I. (1999). "Och han sparkade mamma...": Möte med barn som bevittnar våld i sina familjer. Stockholm: Rädda barnen.

Aronsson, K. (1996) Barnintervjun och barnets röst. Kapitel i : Andersson, G., Aronsson, K., Hessle, S., Hollander, A., Lundström, T. *Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Liber.

Aronsson, K. (1997). Att tala med barn. Kapitel i : *Med fokus på barnen. En konferens i Göteborg 8-9 april 1997*. Svenska kommunförbundet.

Barnombudsmannen. (2001). *Båda är bäst, typ*. Stockholm: Barnombudsmannen.

BRÅ. www.bra.se.

Cederblad, M. (2003). *Från barndom till vuxenliv: En översikt av longitudinell forskning*. Stockholm: Gothia.

Cederborg, A. & Karlsson, Y. (2001). Omhändertagande med barnets perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 8. (3) sid. 163-179.

Cederborg, A. (2000). *Barnintervjuer vägledning vid utredningsarbete*. Stockholm: Liber.

Christensen, E. (1990). *Børnekår: En undersøgelse af omsorgssvigt i relation till børn och unge i familier med hustrumishandling*. *Nordisk psykologi's monografiserie nr 31*, volym 42. Danmark: Akademiskt forlag.

Dyregrov, A. (1997). *Barn och trauma*. Sandsli, Norge: Sigma Förlag A.S

Echlin, C. & Marshall, L. (1995). Child Protection Services for Children of Battered Women. Kapitel tio i: Pled, E. Jaffe, P., Edleson, J.(red). *Ending the Cycle of Violence*. London: SAGE Publications Ltd Ehrling., A.

Eliasson, M. (1997). *Mäns våld mot kvinnor: En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel, våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och kultur.

- Eliasson, R. (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.
- Freyd, J. (1996) *The Logic of Forgetting Childhood Abuse – Betrayal Trauma*. London: Harward University Press.
- Gilbert, N. (1996). (red). *Researching social life*. London: Sages Publications.
- Hartman, J. (2001). *Grundad teori. Teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Hester, M & Radford, L. (1998). *Kvinnomisshandel och umgängesrätt*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Hewitt, J. (1981). *Jaget och samhället. Socialpsykologi ur den symboliska interaktionismens perspektiv*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hollander, A. (1999). *Barns rätt att komma till tals – ökat inflytande för barn eller vuxna?* Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Särtrycksserien 100.
- Holmberg, C. (1993). *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Anamma Förlag. Avhandl.
- HSFR. (1990). *Forskningsetiska principer inom humanistisk samhällsvetenskaplig forskning*. www.hsfr.se
- Hwang, P. & Nilsson, B. (1995). *Utvecklingspsykologi. Från foster till vuxen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Isdal, O. & Råkil, M. (2001) Omöjliga män eller män med möjligheter. Kapitel 4 i: Metell, B, Erikson, M., Isdal, P., Lyckner, B., Råkil, M. *Barn som ser pappa slå*. Stockholm: Gothia.
- Jaffe, P., Wolfe, D. & Wilsson, S. (1990) *Children of battered women*. Newbury Park CA: Sage Publications.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Ladberg, G. & Torbiörnsson, A. (1997). *Barndom i förändringstider*. Stockholm: Rädda barnen
- Leira, H. (1990). Fra tabuisert trauma til anerkjennelse och erkjennelse. *Tidskrift för norsk psykologforening*. (27). Sid 16-22.
- Lindh-Munther, A. (1999). *Barnintervjun som forskningsmetod*. Kapitel i: Lindh-Munther, A. (red). *Barnintervjun som forskningsmetod*. Uppsala universitet.

Lundgren, E (1989). *Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier*. Bearbetning av artikel i Jämfo Rapport 14/eller89. Uppsala universitet.

Lundgren, E. (1992) *Gud och alla andra karlar*. Stockholm: Natur och kultur.

Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M. (2001) *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten: Uppsala: Univ. Stockholm: Fritzes.

Lyckner, B. & Metell, B. (2001) Pappans våld skadar barnen. Kapitel 2 i Metell, B., Erikson, M., Lyckner, B. & Råkil, M. *Barn som ser pappa slå*. Stockholm: Gothia.

Lyckner, B. (1997). "jag var jätterädd när pappa slog mamma" *Förskolebarn berättar*. Stockholm: Omsorgsnämnden i Stockholms läns landsting.

Mellberg, N. (2002). *När det överkliga blir verkligt: mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp*. Umeå: Boreá. Avhandl.

Merriam, S. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Näsman, E. & Gerber, C. (1998). *Barn berättar*. Linköpings universitet.

Näsman, E. (1995). Vuxnas intresse att se med barns ögon. Kapitel i: Dahlgren, L & Hultqvist, K (Red.). *Seendet och seendets villkor*. Stockholm: HLS förlag.

Olofsson, I. (2000). Utsatt för forskning? Forskningsetiska förhållningssätt i kvalitativ forskning om och med utsatta barn. kapitel i: Nygren, L., Olofsson, I., Ågren, P-O. (red). *Forskning på gott och ont*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Persson, B. (1992). *Det tidlösa våldet*. Stockholm: Rädda barnen.

Rasmusson, B. (1994). *Barnperspektiv: Reflektioner kring ett mångtydigt och föränderligt begrepp*. Uppsala: Barnombudsmannen.

SoU 2001:72. *Barnmisshandel att förebygga eller åtgärda: slutbetänkande från kommittén om barnmisshandel*. Stockholm. Fritzes.

Sundell, K. & Egelund, T. (2001). *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Gothia: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS).

Sundell, K. & Humlesjö, E. (1996) *Sociala utredningar med fokus på barn*. Stockholm: FoU-rapport 1996:7.

Svensson, B. (1987). *Familjevåldets barn. Slutrapport från projektet "Misshandlade kvinnors barn"*. Stockholm: Omsorgsnämnden.

Tiller, P-O. (1991). "Barneperspektivet"- Om og se og bli sett: Vårt perspektiv på barn – eller omvendt? *Barn- nyt fra forskning om barn i Norden*. (1). Sid 72-77.

Trost, J. & Levin, I. (1999) *Att förstå vardagen*. Lund: Studentlitteratur.

Ungmark, I. (1996) *För barnens skull måste vi lyfta på locket*. Rapport från länsstyrelsen i Södermanlands län nr 3:96.

Wahlström, G. (2000). *Barnets perspektiv i barnavårdsutredningen - hörs barnets egen röst?* Tullinge: FoU-Södertörn skriftserie nr 11/00

Weinehall, K. (1997). *Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars berättelser om våld i hemmet*. Avhandl. Umeå Universitet.

BILAGA

Intervjuguide

Om undersökningen. Berätta om syftet.

Om familjen. Vilka ingår i familjen?

Om skolan. Hur trivs du? Vad är roligt/eller tråkigt? Kompisar? Vet någon i skolan hur du har det hemma?

Om att pappa slår mamma. Vad har du sett/eller hört? Vad gjorde du då? Dina syskon? Vad hände efteråt? Vad sa mamma? Vad sa pappa? Har du berättat för någon om vad som händer hemma? Var det någon som slog dig? Känslor? Varför tror du att pappa blir så arg? När hände något senast?

Relationer. Berätta om mamma, pappa, syskon. Vilka vuxna kan du prata med om du är orolig? Relationer med släktingar, andra vuxna, kompisar?

Om kontakten med socialtjänsten. Har du träffat någon socialsekreterare? Vad hände?

Om att bo i skyddat boende. Hur kom det sig att ni flyttade dit? Hur gick det till? Hur trivdes du där? Kunde du gå i skolan? Vara med kompisar? Vad tyckte mamma och syskon om att vara där?

Rita. Fråga om barnen vill rita och berätta något om sin familj.

